

ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ

(ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਸੰਵਾਦ)

ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ

(ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਸੰਵਾਦ)

ਸੁਰਜੀਤ

ਤਰਕਭਾਰਤੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਬਰਨਾਲਾ।

Parvasi Punjabi Sahit

(Shabad Te Sanvaad)

Critique by

Surjit

33 Bonistel Crescent

Brampton, ONTARIO-L7A3G8,

Canada

Email: Surjitk33@gmail.com

Mobile: 416-605-3784

© ਲੇਖਕ

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ : 2020

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ: ਤਰਕਭਾਰਤੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ

ਪੁਰਾਣੀ ਸਬਜ਼ੀ ਮੰਡੀ, ਕੱਚਾ ਕਾਲਜ ਰੋਡ,

ਸਾਹਮਣੇ ਗਲੀ ਨੰਬਰ 8, ਬਰਨਾਲਾ-148101, ਪੰਜਾਬ

ਫੋਨ : 01679-241744, 233244

Email: tarkbharti01@gmail.com

ਛਾਪਕ: ਸ਼ਿਵ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ।

ਕੀਮਤ : 150/-

© 2020 All rights reserved

This book is sold subject to the condition that it shall not, by way of trade or otherwise, be lent, resold, hired out, or otherwise circulated without publisher's prior written consent on any form of binding or cover other than that in which it is published and without a similar condition including this condition being imposed on the subsequent purchaser and without limiting the rights under copyright reserved above, no part of this publication may be reproduced, stored in or introduced into a retrieval system, or transmitted in any form or by any means (electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise), without the prior written permission of both the copyright owner and the above-mentioned publisher of this book.

ਸਮਰਪਣ

ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ

ਡਾ. ਆਤਮਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਡਾ. ਪ੍ਰਿਤਪਾਲ ਸਿੰਘ ਮਹਿਰੋਕ

ਪ੍ਰੋ. ਗੁਰਲਾਲ ਸਿੰਘ

ਡਾ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰਾਹੀ ਦੇ

ਨਾਂ

ਹੋਰ ਲਿਖਤਾਂ:

1. ਸ਼ਿਕਸਤ ਰੰਗ (ਕਵਿਤਾ 2005, 2016)
2. ਸ਼ਿਕਸਤ ਰੰਗ ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ (2009)
3. ਹੇ ਸਖੀ (ਲੰਮੀ ਕਵਿਤਾ 2011, 2019)
4. ਵਿਸਮਾਦ (ਕਵਿਤਾ 2015)
5. ਕੂੰਜਾਂ (ਸਹਿ ਸੰਪਾਦਿਤ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕ)
6. ਪਾਰਲੇ ਪੁਲ (ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ 2019)

ਦੋ ਸ਼ਬਦ

ਕਵਿਤਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਹਾਣੀ ਅਤੇ ਹੁਣ ਸਾਹਿਤ ਸਮੀਖਿਆ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਕਿਉਂ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈ? ਇਸ ਸਵਾਲ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਹਾਂ। ਹਰ ਕਾਰਜ ਪਿੱਛੇ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਕਾਰਣ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਨਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ। ਭਾਵੇਂ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਕਿਸੇ ਇਕ ਵਿਧਾ ਨਾਲ ਬੱਝਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਸਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਆਪਣੇ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਕਈ ਵਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ। ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਇਕ ਵੇਗ ਹੈ, ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਇਕ ਹੜ੍ਹ ਹੈ ਜੋ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਗੱਲ ਵੱਖਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਮਿਥ ਕੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ ਗਈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਅਲੋਚਕ ਹੋਣ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦੀ ਹਾਂ। ਇਕ ਪਾਠਕ ਹਾਂ, ਸਾਹਿਤ ਰਸੀਆ ਹਾਂ; ਸਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹਦੀ ਹਾਂ ਤੇ ਮਾਣਦੀ ਹਾਂ। 2007 ਤੋਂ ਮੈਂ ਬਰੈਂਪਟਨ ਵਾਸੀ ਹਾਂ ਤੇ ਇੱਥੋਂ ਦੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੀ ਹਾਂ। ਇੱਥੇ ਹਰ ਵਰ੍ਹੇ ਨਵੇਂ ਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਛਪੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਰਿਲੀਜ਼ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇੱਕ ਆਮ ਪਿਰਤ ਹੈ ਕਿ ਰਿਲੀਜ਼ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿਚ ਰਿਲੀਜ਼ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੇ ਲੇਖਕਾਂ ਤੋਂ ਪੇਪਰ ਲਿਖਵਾਏ/ ਪੜ੍ਹਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਪੁਸਤਕ ਨਾਲ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਹੋ ਸਕੇ। ਕੁਝ ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੇ ਲਿਖਣਾ ਮੇਰੇ ਹਿੱਸੇ ਵੀ ਆਇਆ। ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਇਹ ਲੇਖ ਰਿਲੀਜ਼ ਸਮਾਰੋਹਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੇ ਗਏ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਲੇਖਕ ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਤਕ ਦੋਸਤ ਹੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਈ ਆਲੋਚਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਸਗੋਂ ਸਥਾਨਕ ਲੇਖਕਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨਾਲ ਸਿਰਫ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਹੈ। ਨੀਲਮ ਸੈਣੀ ਕੈਲੀਫੋਰਨੀਆ ਰਹਿੰਦੀ ਕਵਿੱਤਰੀ ਹੈ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੇ ਲਿਖੇ ਲੇਖ ਉੱਥੋਂ ਦੀ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੇ ਗਏ। ਕੁਝ ਇਕ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵੀ ਇੱਥੇ ਲੋਕ ਅਰਪਣ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਲਿਖਣ ਦਾ ਵੀ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਇਸੇ ਬਹਾਨੇ ਇੰਨੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਸਬੱਬ ਵੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਨੀਤੂ ਅਰੋੜਾ ਵਲੋਂ ਅਨੁਵਾਦਿਤ ਕਿਤਾਬ 'ਮੈਨੂੰ ਛੁੱਟੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ' ਤੇ ਲਿਖਣ ਦਾ ਅਨੁਠਾ ਅਨੁਭਵ ਹੋਇਆ, ਹੋਰ ਵੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਮਾਨਣ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੇ ਲਿਖਣ ਦੇ ਯੋਗ ਸਮਝਿਆ।

ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਪਰਵਾਸੀ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲ ਮੁੱਢਲੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਹੀ ਹੈ। ਪਰਵਾਸੀ ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਸਕਣ ਦਾ ਕੰਮ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਸਾਹਿਤਕ ਉਪਰਾਲੇ ਲਈ ਹੁੰਗਾਰਾ ਭਰੋਗੇ।

ਸੁਰਜੀਤ

ਬਰੈਂਪਟਨ, (ਕੈਨੈਡਾ)

ਤਤਕਰਾ

1. ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਰੀ-ਕਾਵਿ ਦੇ ਬੀਮਕ ਪਾਸਾਰ	9
2. ਗਲੋਬਲੀ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਕਵਿਤਾ-‘ਸਮੋਸਾ ਪਾਲਿਟਿਕਸ’	18
3. ‘ਡਾਇਰੀ ਦੇ ਪੰਨੇ’ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ	25
4. ‘ਰੂਹ ਰੇਜ਼ਾ’ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਸੰਵਾਦ	30
5. ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕ ‘ਜ਼ਿੰਦਗੀ’ ਦਾ ਰੂਪਕ ਪੱਖ	36
6. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਕੁੱਚੇਵਾਲ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ	40
7. ‘ਤੂੰ ਕੀ ਜਾਣੇ’-ਦਾ ਕਾਵਿ ਪ੍ਰਵਚਨ	44
8. ‘ਹਰਫ਼ਾਂ ਦੀ ਡੋਰ’-ਦੇ ਕਾਵਿ-ਪਾਸਾਰ	48
9. ਨੀਲਮ ਸੈਣੀ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ‘ਅਕਸ’ ਦਾ ਵਿਸ਼ੈਗਤ ਅਧਿਐਨ	52
10. ‘ਗੁੰਬਦ’-ਮਨੁੱਖੀ ਅੰਤਰਮਨ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ	55
11. ‘ਜਲਾਵਤਨ’ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਕਲਾ	59
12. ‘ਪੈਂਡਾ’-ਦਾ ਕਾਵਿ-ਅਧਿਐਨ	62
13. ਕਵਿਤਾ ‘ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ’ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ	66
14. ‘ਨਾ ਵੰਝਲੀ ਨਾ ਤਿਤਲੀ’ ਔਰਤ ਦੇ ਅੰਤਰਮਨ ਦੀ ਆਵਾਜ਼	69
15. ‘ਵੰਝਲੀ’ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਪਾਸਾਰ	73
16. ‘ਵਿਰਸੇ ਦੇ ਵਾਰਿਸ’ ਦਾ ਸਾਹਿਤਕ-ਸੰਦੇਸ਼	76
17. ‘ਪਿਆਸੀ ਨਦੀ’ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਅਧਿਐਨ	80
18. ‘ਕੁਛ ਹਰਫ਼ ਤੇਰੇ ਨਾਂ’ ਦਾ ਪਾਠਗਤ ਅਧਿਐਨ	83
19. ‘ਸਰਹਿੰਦ ਫ਼ਤਿਹ’-ਦੀ ਨਾਟ-ਲੀਲਾ	86
20. ‘ਡਾਲਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ’-ਦੇ ਨਾਟ-ਸਰੋਕਾਰ	89
21. ਜਸਬੀਰ ਕਾਲਰਵੀ ਦਾ ਨਾਵਲ-ਜਗਤ	92
22. ‘ਮੈਨੂੰ ਛੁੱਟੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ’ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਮਹੱਤਤਾ	97
23. ‘ਮੁਹੱਬਤ ਦਾ ਲੋਕ ਗੀਤ’ ਦਾ ਕਾਵਿ ਪ੍ਰਵਚਨ	102

ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਰੀ-ਕਾਵਿ ਦੇ ਥੀਮਕ ਪਾਸਾਰ

ਮੈਂ ਉਡਦੀ ਨਾ ਉਡਦੀ ਇਹ ਤਾਂ ਗੱਲ ਸੀ ਮਗਰੋਂ ਦੀ
ਤੈਨੂੰ ਤਾਂ ਚਿੰਤਾ ਮਾਰ ਗਈ ਮੇਰੇ ਖੰਭ ਹੀ ਖਿਲਾਰੇ ਦੀ।
ਜਦ ਦੋ ਖਣ ਵੀ ਕਿਧਰੇ, ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਹੀਂ ਲਗਦੇ
ਕਿੰਝ ਸਿਫਤ ਕਰਾਂ ਦਸ ਮੈਂ, ਤੇਰੇ ਮਹਿਲ ਉਸਾਰੇ ਦੀ।

ਸਰੀ, ਕੈਨੇਡਾ ਵਸਦੀ ਕਵੀ ਮਨਜੀਤ ਕੰਗ ਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਕਾਵਿ-ਸਤਰਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਸਮੁੱਚੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਰੀ ਕਾਵਿ-ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਪਛਾਣ -ਚਿੰਨ੍ਹ ਮੰਨਦੀ ਹਾਂ। ਲਗਭੱਗ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਨਾਰੀ-ਕਾਵਿ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਔਰਤ ਦੀਆਂ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਉਸਦੇ ਦੁਜੈਲੇ ਦਰਜੇ ਦੀ ਹੋਣ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਔਰਤ ਦੇ ਨੌਕਰਾਣੀ ਵਾਲੇ ਦਰਜੇ ਦੀ ਸ਼ਨਾਖਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਐਂਜਲੋ ਵਰਗੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਬਹੁ-ਚਰਚਿਤ ਕਵਿਤੱਰੀ ਲਿਖਦੀ ਹੈ,

ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਬੱਚੇ ਹਨ- ਚੁੱਕਣ ਨੂੰ
ਕੱਪੜੇ ਹਨ -ਤਰੁੱਪਣ ਨੂੰ
ਫਰਸ਼ ਹੈ ਪੂੰਝਣ ਨੂੰ
ਸੌਂਦੇ ਨੇ ਖਰੀਦਣ ਨੂੰ
ਮੁਰਗਾ ਹੈ ਭੁੰਨਣ ਨੂੰ

ਮੈਨੂੰ ਘਰ ਸਾਫ਼ ਰੱਖਣਾ ਪੈਂਦੈ
ਬਿਮਾਰਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖਣਾ ਪੈਂਦੈ
(ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਸੁਰਜੀਤ)

ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਨੇ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਔਰਤ ਨੂੰ ਮਰਦ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਇਨਸਾਨ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਦਾ ਕਦੇ ਮੌਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਇਸੇ ਲਈ ਨਾਰੀ-ਚੇਤਨਾ ਦੀ ਕਾਵਿਕ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਉਮਰ ਅਜੇ ਬਹੁਤੀ ਵਡੇਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਨਾਰੀ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਕਦੋਂ ਅਤੇ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਹੋਰ ਵਿਸਤਾਰ ਵਿਚ ਜਾਣ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਰੀ ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਕੈਨੇਡਾ-ਪਰਵਾਸ ਵੱਲ ਇਕ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰ ਲੈਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਨੌਰਥ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਔਰਤ ਨੇ ਆਪਣੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਜਦੋਂਜਹਿਦ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿਤੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਕ ਪਾਸੇ 1910 ਵਿਚ ਕਲਾਰਾ ਜੈਟਕਿਨ, 1955 ਵਿਚ ਰੋਜ਼ਾ ਪਾਰਕਸ ਵਰਗੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਖਸੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰਿਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ 1930 ਵਿਚ ਐਲਿਸ ਵਾਕਰ ਅਤੇ ਮਾਇਆ ਐਂਜਲੋ ਵਰਗੀਆਂ ਲੇਖਿਕਾਵਾਂ ਨੇ ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਰਾਹੀਂ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। 1930 ਵਿਚ ਕੈਨੇਡਾ ਦੀਆਂ ਫੇਮਸ ਫਾਈਵ ਨੇ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਵੋਟ ਪਾਉਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦੁਆਇਆ। ਜਿਸ ਸਦੀ ਵਿਚ ਪੱਛਮੀ ਔਰਤਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜਾਤੀ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਆਰੰਭੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਉਸੇ ਸਦੀ ਵਿਚ ਲਗਭਗ 1960 ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਰੀ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਕੈਨੇਡਾ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਪੈਰ ਧਰਨਾ ਆਰੰਭਿਆ।

ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਡਾਕਟਰ ਕੰਵਲਜੀਤ ਕੌਰ ਢਿੱਲੋਂ ਅਤੇ ਇਸ ਲੇਖ ਦੀ ਲੇਖਕ ਸੁਰਜੀਤ ਦੁਆਰਾ ਸੰਪਾਦਿਤ ਨਾਰੀ-ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਕੂੰਜਾਂ' ਵਿਚ ਦਰਜ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਰੀ ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਿਉਰੇ ਤੋਂ ਗਿਆਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਚਾਹਲ 1969 ਵਿਚ, ਸੁਰਜੀਤ ਕਲਸੀ ਅਤੇ ਮਿੰਨੀ ਗਰੇਵਾਲ 1974 ਵਿਚ ਕੈਨੇਡਾ ਪਹੁੰਚੀਆਂ। ਲਗਭਗ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀਆਂ ਨਾਰੀ ਕਵੀਆਂ ਨੇ 1970-1980 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਕੈਨੇਡਾ ਦੀ ਧਰਤੀ ਵੱਲ ਰੁਖ਼ ਕੀਤਾ। ਬਹੁਤੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਜਾਂ ਤਾਂ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਕੇ ਇੱਥੇ ਆ ਵਸੀਆਂ ਜਾਂ ਛੋਟੀ ਉਮਰੇ ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਨਾਲ ਇੱਥੇ ਆਈਆਂ। ਉਪਰੰਤ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਨੰਬਰਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਇਮੀਗਰੇਸ਼ਨ ਖੁੱਲ੍ਹਣ ਕਰਕੇ ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਔਰਤਾਂ ਇੰਗਲੈਂਡ, ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਕੈਨੇਡਾ ਪਰਵਾਸ ਕਰ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਔਰਤ ਅਧਿਆਪਕਾਵਾਂ ਦੀ ਹੈ ਜੋ ਜਾਂ ਤਾਂ ਪੁਆਇੰਟ ਸਿਸਟਮ ਅਧੀਨ ਖ਼ੁਦ ਇੱਥੇ ਪਹੁੰਚੀਆਂ ਜਾਂ ਰਿਟਾਇਰਮੈਂਟ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਕੋਲ ਆਕੇ ਰਹਿਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਨਾਰੀ ਕਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਦੀਆਂ ਤਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵੀ ਛੱਪ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ।

ਨਵੀਆਂ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਦਰਪੇਸ਼ ਇੱਥੇ ਪਰਵਾਸ ਉਪਰੰਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਨਵੇਂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸਮਿੱਲਤ ਹੋਣਾ, ਨਵੀਂ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਸਿੱਖਣਾ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸਥਾਪਤੀ ਲਈ ਹੱਡ ਭੰਨਵੀਂ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨੀ ਆਦਿ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਕਲਮ ਚੁੱਕੀ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਲਮਬੱਧ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ।

ਇਉਂ ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਰੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਦਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਔਰਤਾਂ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਕਵਿਤਾ ਰਚਣ ਦੇ ਕਾਰਜ ਵੱਲ ਰੁਚਿਤ ਹਨ। 'ਕੂੰਜਾਂ' ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੂਬਿਆਂ 'ਚੋਂ 57 ਨਾਰੀ ਕਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤੀਆਂ

ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕਵੀਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਹੋਰ ਕਵੀ ਕਵਿਤਾ ਰਚਣ ਵਿਚ ਵਿਅਸਤ ਹਨ ਜੋ 'ਕੂੰਜਾਂ' ਵਿਚ ਸ਼ਮਿਲ ਨਹੀਂ ਹਨ।

ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਜੋ ਨਾਰੀ ਕਾਵਿ ਰਚਿਆ ਗਿਆ ਉਸਦੇ ਥੀਮਕ ਪਸਾਰ ਨਾਰੀ-ਵੇਦਨਾ ਮੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਬਹੁਪਸਾਰੀ ਹਨ। ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਜਿੱਥੇ ਨਾਰੀ ਦੇ ਗੁਆਚੇ ਅਸਤਿਤਵ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਾਉਣ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਭੁਗਤਦੀ ਹੈ, ਵੇਲਾ ਵਿਆਹ ਚੁੱਕੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਆਪਣੀ ਬੇਬਸੀ 'ਤੇ ਰੁਦਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਨਾਰੀ ਮਨ ਦੀ ਪੀੜਾ ਅਤੇ ਦਰਦ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਘਰੇਲੂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਕੇ ਨਾਂਗਮੁਖੀ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਵੀ ਖੜ੍ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਮੁਖ ਧਾਰਾ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਨਾਲ ਵੀ ਮੇਲ ਖਾਣ ਲਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਨਵੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਅਜੋਕੇ ਮੰਡੀਕਰਣ ਦੇ ਯੁਗ ਨੂੰ ਮੁਖਾਤਿਬ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਵਾਲ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਨਾਰੀ ਕਾਵਿ ਦੇ ਰੁਦਨਮੁਖੀ ਹੋਣ ਦੇ ਕੁਝ ਕਾਰਣ ਹਨ। ਕੈਨੇਡਾ ਆਕੇ ਵੱਸਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੰਜਾਬੀ ਦੂਹਰੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਗਏ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਕੈਨੇਡਾ ਵਰਗਾ ਅਜ਼ਾਦ ਮੁਲਕ। ਭਾਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕੈਨੇਡਾ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲਿਆਂਦੀ ਪੀੜੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀ ਪੈੜ੍ਹਕ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਨਾ ਤਿਆਗ ਸਕੇ। ਕਵੀ ਨਾਰੀਆਂ ਕਿਉਂਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਦੇਸ਼ੋਂ ਜੰਮਪਲ ਕੇ ਆਈਆਂ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵੀ ਅਜੇ ਪਿਛਾਂਹ ਖਿੱਚੂ ਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਸਿੱਧਾ ਬਗਾਵਤੀ ਰਵੱਈਆ ਤਾਂ ਨਾ ਅਪਣਾ ਸਕੀਆਂ ਪਰ ਕਵਿਤਾ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਵਲਵਲਿਆਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਕੋਈ ਕਸਰ ਨਾ ਛੱਡੀ। ਸੁਰਜੀਤ ਕਲਸੀ ਇਸ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਇਉਂ ਕਰਦੀ ਹੈ:

ਪਰੰਪਰਾ ਨੇ ਦਿੱਤਾ ਦਿਲ ਦਾ ਸੁਰਾਖ
ਹੱਸਦੀ ਹੱਸਦੀ ਕਹਿੰਦੀ ਸੀ ਮਾਂ
ਉਹਦੀ ਮਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਵੀ
ਤੇ ਉਹਦੀ ਮਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਵੀ
ਤੇ ਉਹਦੀ ਮਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਵੀ
ਸੀ ਇਕ ਸੁਰਾਖ

ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਉਹ ਲਿਖਦੀ ਹੈ:
ਗੁੜਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਮੁਹਰਾ ਚੱਟਦੀ
ਹਨੇਰੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਲਖ ਹਰਦੀ
ਪੀ ਪੀ ਅੱਗ ਭਰਮਾਂ ਵਹਿਮਾਂ ਦੀ
ਹਰ ਦੁਖੜਾ ਸੀਨੇ ਜਰਦੀ

ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਕੁੜੀ ਜੰਮਣਾ ਅਪਸ਼ਰਾਨ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਕੈਨੇਡਾ ਆ ਕੇ ਵੀ ਤਿਆਗ ਨਾ ਸਕੇ। ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਹਰ ਨਵਜਨਮੇ ਬਾਲ ਦਾ ਇਸ ਦੁਨੀਆ ਤੇ ਆਉਣ ਤੇ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਹਿਨੀਅਤ ਵਿਚੋਂ ਕੁੜੀ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਇਹ ਫ਼ਰਕ ਨਿਕਲ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਟੋਰਾਂਟੋ ਵਸਦੀ ਨੀਟਾ ਬਲਵਿੰਦਰ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਕੁੜੀ ਜੰਮਣ ਤੇ ਮਨਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸੋਗ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੁੜੀ ਦੀ ਮਾਂ ਆਪਣੀ ਨਵਜਨਮੀ ਧੀ ਦੀ ਪੱਥਰ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਸਗੋਂ ਉਸਨੂੰ ਦੁੱਧ ਪਿਆਉਣ ਤੋਂ ਵੀ ਗੁਰੇਜ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਨੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਹਲੂਣਿਆ ਹੈ।

ਪਰਵਾਸ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਔਰਤਾਂ ਇੱਥੋਂ ਦੀ ਨਵ-ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਪਿਛਾਂਹ ਖਿੱਚੂ ਸੋਚ ਵਿਚਾਲੇ ਦੂਹਰੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਜਿਸ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਉਹ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਆਈਆਂ ਸਨ, ਉਸ ਧਰਤੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਆਪਣੀ ਨਵੀਂ ਸਥਾਪਤੀ ਲਈ ਉਸਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਸੁਰਿੰਦਰਪਾਲ ਕੌਰ ਬਰਾੜ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚੋਂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ,

ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੀ ਕਵਿਤਾ

ਜਦ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਰੇਤਿਆਂ ਤੇ ਆਣ ਉਤਰੇ

ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਦੋਹਾਂ

ਆਪਣੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਤਲੀਆਂ ਵਿਚ

ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਵਿਗੋਚੇ ਘੁੱਟ ਲਏ ਸਨ

ਤਾਂ ਕਿ ਇਸ ਅਜਨਬੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ

ਫੁੱਲਾਂ ਪਹਾੜਾਂ ਤੇ ਰੂਹਾਂ ਦੇ ਮੇਚ ਆ ਸਕੀਏ

ਉਸਦੀ ਹੱਢ ਭੰਨਵੀਂ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਸ਼ਨਾਖਤ ਦਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਜੌਹਲ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚੋਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ,

ਬੈਠ ਕੇ ਟਰੱਕੀ ਵਿਚ ਜਾਵੇਂ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ

ਧੁੱਪੇ ਤੋੜੇਂ ਬੇਰੀ ਠੋਕ ਠੋਕ ਲੇਖਾਂ ਨੂੰ

ਤੋੜ ਤੋੜ ਬੇਰੀ ਰੋਲ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁਕਾਨੀ ਏਂ

ਬੋਤਲਾਂ ਦੀ ਚਾਹ ਠੰਡੇ ਫੁਲਕੇ ਵੀ ਖਾਨੀ ਏਂ

ਲੱਕ ਬੰਨੀ ਬਾਲਟੀ ਤੇ ਸਿਰ ਤੇ ਮੰਡਾਸਾ ਨੀ

ਉਡ ਪੁਡ ਗਿਆ ਤੇਰੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਉਤੋਂ ਹਾਸਾ ਨੀ

ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਨਾਰੀ ਦੇ ਅੰਤਰਮਨ ਦੀ ਅਜਨਬੀਅਤ, ਉਦਰੇਵੇਂ, ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਟੁੱਟ-ਭੱਜ, ਬੇਬਸੀ ਅਤੇ ਲਾਚਾਰਗੀ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਔਰਤ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕੈਦ ਵਿਚ ਬੱਝੀ ਹੋਈ ਮਹਿਸੂਸ

ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕੈਦ ਅਣਸੁਖਾਵੇਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੀ ਕੈਦ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਮਨਜੀਤ ਕੰਗ ਦੇ ਸ਼ਿਅਰਾਂ ਵਿਚਲੀ ਔਰਤ ਦੀ ਕੈਦ ਮਰਦ ਪਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਉਡਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਦੇਣ ਤੇ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਲਾਉਂਦੀ ਹੈ' ਉੱਥੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ, ਨਾਤਿਆਂ ਤੋਂ ਹਤਾਸ਼ ਸਵਰਗਵਾਸੀ ਕਵੀ ਰਾਜਿੰਦਰ ਬਾਜਵਾ ਆਪਣੀ ਕੈਦ ਦਾ ਮਾਰਮਿਕ ਚਿੱਤਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ,

ਮੈਂ ਕੈਦ ਹਾਂ

ਨਾ ਕੋਈ ਬੂਹਾ ਨਾ ਕੰਧ

ਨਾ ਕੋਈ ਜੰਦਰਾ, ਨਾ ਸੀਖਾਂ

ਫਿਰ ਵੀ ਇਕ ਭਿਆਨਕ ਹਵਾਲਾਤ ਹੈ

ਤੇ ਮੈਂ ਕੈਦ ਹਾਂ !

ਸਲੀਬ ਤੇ ਚੜ੍ਹਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ

ਮੇਰੀ ਇਕ ਅਰਜ਼ ਕਬੂਲ ਕਰਨੀ

ਸਿਰਫ਼ ਐਨੀ ਕਿ ਮੇਰੀ ਤਲਾਸ਼ੀ ਨਾ ਲੈਣੀ

ਮੇਰੇ ਬੋਝਿਆਂ 'ਚ ਤਲਾਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਖੰਜਰ ਨੇ

ਮੇਰੇ ਤੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੇ ਕਤਲ ਦਾ ਇਲਜ਼ਾਮ ਹੈ

ਤੇ ਮੈਂ ਕੈਦ ਹਾਂ!

ਇਸੇ ਅਹਿਸਾਸ ਨੂੰ ਬਰੈਂਪਟਨ ਰਹਿੰਦੀ ਅਮਰਜੀਤ ਜੌਹਲ ਇੰਝ ਮਹਿਸੂਸਦੀ ਹੋਈ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ,

ਆਪਣੇ ਹੀ ਘਰ ਵਿਚ ਮੈਂ

ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਅਜਨਬੀ

ਮੇਰਾ ਤੇ ਇਸ ਘਰ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ

ਕਰਜਾਈ ਤੇ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ !

ਇਥੋਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਕੁੜੀਆਂ ਜੰਮਣ ਤੇ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸਤਾਉਣ ਜਾਂ ਕੁੜੀ ਭਰੂਣਾਂ ਦੀ ਗੱਤਿਆ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣ ਦੀ ਵੀ ਗਵਾਹੀ ਭਰਦੀ ਹੈ। ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਕਤਲ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਮੰਦਭਾਗੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਕੁੜੀਮਾਰ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਕਿਰਦਾਰ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਦੀ ਮੋਹਰ ਲਾਈ ਹੈ। ਸੁਖਵੰਤ ਹੁੰਦਲ ਨੇ 'ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਕਤਲ' ਨਾਮੀ ਲੇਖ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, "ਕਦੇ ਸਹੁਰਿਆਂ ਅਤੇ ਕਦੇ ਪੇਕਿਆਂ ਹੱਥੋਂ ਹੋ ਰਹੇ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਕਤਲ, ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਔਰਤਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਇਕ ਗੰਭੀਰ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਬਾਰੇ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਵਿਚ ਗੱਲਬਾਤ ਚੱਲਦੀ ਆਈ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਗੱਲਬਾਤ ਉਨੀ ਸ਼ਿੱਦਤ,

ਗੰਭੀਰਤਾ ਅਤੇ ਲਗਾਤਾਰਤਾ ਨਹੀਂ ਚੱਲ ਸਕੀ ਜਿੰਨੀ ਸ਼ਿੱਦਤ, ਗੰਭੀਰਤਾ ਅਤੇ ਲਗਾਤਾਰਤਾ ਨਾਲ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ।” ਸ਼ਾਇਦ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਦੀ ਇਸੇ ਅਣਗਹਿਲੀ ਕਾਰਣ ਇਸ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨੂੰ ਨਾਰੀ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ। ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ ਸਿੱਧੂ ਦੀਆਂ ਲਗਭਗ ਸਾਰੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਔਰਤ ਦੇ ਹੰਢਾਏ ਸੰਤਾਪ ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ,

ਔਰਤ ਨੂੰ ਔਰਤ ਹੋਣ ਦੇ
 ਸਰਾਪ ਤੋਂ ਕਦ ਮੁਕਤ ਕਰੋਗੇ ?
 ਪਰਦੇਸ਼ੋਂ ਦੇਸ ਲਿਆ
 ਵੱਢ ਕੇ ਟੋਏ ਵਿਚ ਸੁੱਟੀ ਜੱਸੀ
 ਗਸ਼ੈਟੀ ਨਾਲ ਕੱਟੀ ਬਲਵੀਰ
 ਮਨਜੀਤ, ਜਸਬੀਰ,
 ਨੀਤਾ, ਸੁਨੀਤਾ
 ਤੁਹਾਥੋਂ ਜੀਣ ਦਾ ਹੱਕ ਮੰਗਦੀ
 ਕਦ ਸੁਰਖ਼ਰੂ ਕਰੋਗੇ ਮੈਨੂੰ ?

ਆਰਥਿਕ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਲਈ ਕੈਨੇਡਾ ਆਏ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਇੱਥੇ ਆਕੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਘਰ ਤਾਂ ਬਣਾ ਲਏ ਪਰ ਔਰਤ ਲਈ ਇਸ ਘਰ ਵਿਚੋਂ ਘਰ ਮਨਫੀ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਘਰ ਵਿਚੋਂ ਉਸਨੂੰ ਉਸਦਾ ਬਣਦਾ ਸਰਦਾ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਿਹਾ। ਉਸਨੂੰ ਹੁਣ ਕੇਵਲ ਛੱਤ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦੀ ਬਲਕਿ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਵੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਪਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਸਵੈਚ ਨੇ ਇਕ ਨਵਾਂ ਹੋਕਾ ਦਿਤਾ,

ਔਰਤ ਦਿਵਸ ਤੇ ਮੈਨੂੰ
 ਕਹਿ ਕੇ ਮੁਬਾਰਕਾਂ
 ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਗਰਭਪਾਤ ਨਾ ਕਰੋ
 ਮੈਨੂੰ ਤਾਜਾਂ ਦੀ ਨਹੀਂ
 ਲੋੜ ਹੈ ਅਮਲਾਂ ਦੀ...
 ਜੀਣ ਦਿਓ ਮੈਨੂੰ
 ਅਟੁੱਟ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ!

ਹੁਣ ਨਾਰੀ ਆਪਣੇ ਅਸਤਿੱਤਵ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਕੇ ਸਵੈਮਾਣ ਨਾਲ ਜੀਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਦਰਦ ਨੂੰ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਸਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ। ਜਸਵੀਰ ਮੰਗੂਵਾਲ ਨੇ ਜਿੰਦਾ ਦਿਲੀ ਨਾਲ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਆਖ ਦਿਤਾ—

ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ ਸੱਤ ਜਨਮਾਂ ਦਾ ਸਾਥ
 ਮੈਂ ਜੀਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ ਇਕੋ ਜਨਮ
 ਜੀਅ ਭਰਕੇ, ਆਪਣੀ ਰੂਹ ਦੇ ਨਾਲ

ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਨਾਰੀ ਕਵੀਆਂ ਵਲੋਂ ਆਧੁਨਿਕ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਮਾਨਵੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਵਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਬਾਕੀ ਨਾਰੀ ਕਾਵਿ ਵਾਂਗ ਮਰਦ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਸਗੋਂ ਮੰਡੀਕਰਣ, ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਟੁੱਟ ਭੱਜ, ਨਵੇਂ ਸਰੋਕਾਰਾਂ, ਪਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦੇ ਮਾਡਰਨ ਚਿੰਤਨੀ ਫਿਕਰਾਂ ਨੂੰ ਉਭਾਰਦੀ ਹੈ। ਟੋਰਾਂਟੋ ਵਸਦੀ ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ ਤਲਵਾੜ ਮਸ਼ੀਨੀ ਯੁਗ ਵਿਚ ਪਰਿਵਾਰਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਆਏ ਨਿਘਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ,

ਉਮਰ ਲੰਘਾ ਦਿਤੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਿੰਜਦਿਆਂ

ਪਾਲਦਿਆਂ-

ਪਲੋਸਦਿਆਂ!

ਇੰਝ ਤੇ ਅਜਿਹੀ ਤਤਪਰਤਾ ਨਾਲ ਬਦਲੀ

ਉਹ ਪੌਦ ਕਿ

ਲਾਗੇ ਬੈਠ ਉਸ ਦੀ ਕੋਮਲਤਾ ਨੂੰ

ਮਹਿਸੂਸਣਾ ਤਾਂ ਦੂਰ

ਉਸ ਨੂੰ ਪਛਾਨਣਾ ਵੀ ਔਖਾ ਲਗਿਆ !

ਬਰੈਂਪਟਨ, ਟੋਰਾਂਟੋ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਸੁਘੜ ਸਿਆਣੀ ਕਵੀ ਜੱਗੀ ਬਰਾੜ ਸਮਾਲਸਰ ਨੇ ਬਹੁਪਸਾਰੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਇਕ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਵੰਨਗੀ:

ਘਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਚਾਹੇ, ਚੜ੍ਹ ਅਸਮਾਨ ਗਈਆਂ

ਫਿਰ ਵੀ ਖੋਰੇ ਕਿਉਂ ਘਰ ਬਦਲ ਲਏ ਨੇ ਕਈਆਂ?

ਫਾਰਮ ਹਾਊਸਾਂ ਦੀ ਦੌੜ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗੇ ਲੋਕ

ਚੰਗੇ ਭਲੇ ਸ਼ਹਿਰੀ-ਘਰਾਂ 'ਚ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਨੌਕ ਝੋਕ

ਲਵੀਨ ਕੌਰ ਗਿੱਲ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਅਸਲੋਂ ਵੱਖਰੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਥੋਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹੀ ਲਿਖੀ ਨੌਜਵਾਨ ਕਵੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਪੇਸ਼ ਹੈ,

ਮੈਂ ਰੋਜ਼ ਦੇਖਦੀ ਹਾਂ ਤੁਹਾਡੇ “ਚਿੜੀਆਂ ਦੇ ਚੰਬੇ” ਨੂੰ,

ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਖਾਤਰ ਆਪਣੇ ਹੀ ਵੀਰਾਂ ਦੀ ਵਹੁਟੀ ਬਣਦਿਆਂ,

ਤੁਹਾਡੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰੀ ਵਿਆਹਾਂ ਦੀ ਚੱਕੀ ਪਿਸਦਿਆਂ,

ਤੁਹਾਡੇ ਸੁੱਖਾਂ ਮੰਗੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੇ ਬੁੱਲੇਟਾਂ ਦਾ ਪੇਟ੍ਰੋਲ ਬਣਦਿਆਂ,

ਤਨਦੀਪ ਤਮੰਨਾ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸੂਖਮ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਸਲੋਂ ਨਵੇਂ ਬਿੰਬਾਂ, ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਖੂਬਸੂਰਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚੋਂ ਰੂਹਾਨੀ ਇਕੱਲਤਾ ਅਤੇ ਵੇਦਨਾ ਦਾ ਆਭਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਕਥਾ 'ਚ

ਪਰੋਏ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਰ ਗੂੜ੍ਹੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਸਦੀ ਇਕ ਕਵਿਤਾ ਪੇਸ਼ ਹੈ,
 ਫਿਜ਼ਾ ਦੀਆਂ ਮੁੱਠੀਆਂ ਵਿਚ
 ਕੂਲੀ ਕੂਲੀ ਠੰਢਕ ਹੈ
 ਤੇ ਕੋਸਾ ਕੋਸਾ ਨਿੱਘ ਵੀ
 ਤੇਰੇ ਸੁਫਨੇ ਦੇ ਮਸਤਕ ਵਿਚ
 ਕੋਈ ਗੁੱਝੀ ਸ਼ਰਾਰਤ ਹੈ
 ਤੇ ਮੈਂ.....
 ਬਰਫੀਲੇ ਬੋਲ ਬੁੱਲੀਂ ਧਰੀ
 ਕੰਬ ਰਹੀ ਹਾਂ
 (ਜੰਗਲ, ਤੂੰ ਤੇ ਮੈਂ)

ਮਰਦ ਕਵੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਰਚੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਅਤੇ ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਰੀ ਕਾਵਿ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿਚ ਔਰਤਾਂ ਨੇ ਭੂ-ਹੋਰਵੇ ਵਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਅਸਲੋਂ ਹੀ ਨਾਂਮਾਤਰ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਇਹ ਉਸਦੀ ਸੀਮਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਸਦੇ ਜੇਰੇ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਇਸ ਕਰਕੇ ਵੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਿਆ ਹੈ ਕਿ ਔਰਤ ਤਾਂ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਜਾਵੇ ਆਪਣਾ ਘਰ ਸਿਰਜ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਉਂਝ ਵੀ ਉਸਦਾ ਪੱਕਾ ਘਰ ਤਾਂ ਕਦੇ ਬਣਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਘਰ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾਣਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਂਝ ਵੀ ਅਜੇ ਤੱਕ ਪੰਜਾਬੀ ਤਾਂ ਮਰਦ-ਔਰਤ ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਮਸਲਾ ਹੀ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ। ਜਾਹਿਰ ਹੈ ਕਿ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਉਹ ਪੂਰਣ ਤੌਰ ਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਹਰਭਜਨ ਕੌਰ ਲਿਖਦੀ ਹੈ,

ਕੈਨੇਡਾ
 ਸਵਰਗ ਤੂੰ ਜਾਪੇਂ ਇਸ ਧਰਤੀ ਤੇ
 ਤੇਰਾ ਸਾਡਾ ਸਾਥ ਹੈ ਗੂੜ੍ਹਾ
 ਉਡਦੇ ਫਿਰਦੇ ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤੀਂ
 ਸਾਨੂੰ ਜਾਪੇਂ ਸੁਪਨ ਪੰਘੂੜਾ

ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਰੀ ਕਵੀ ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਚੌਗਿਰਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਬਹੁਤ ਚੇਤੰਨ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਲਮ ਵਿਚ ਹੌਸਲਾ ਹੈ। ਉਹ ਹਰ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਕੜ ਵੀ ਸਲਾਹੁਣਯੋਗ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰੂਹ ਦੇ ਰੱਜ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗੀਤ, ਗਜ਼ਲ, ਟੱਪੇ, ਲੌਰੀਆਂ, ਗਾਇਕੂ ਅਤੇ ਖੁਲ੍ਹੀ ਚਿੰਤਨੀ ਕਵਿਤਾ ਰਾਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਵੈ-ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਉਜ਼ਮਾ ਮਹਿਮੂਦ, ਸੁਰਿੰਦਰ ਗੀਤ, ਸੁੰਦਰਪਾਲ ਕੌਰ ਰਾਜਾਸਾਂਸੀ, ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਬਿਨਰ, ਸੱਯਦਾ ਨੁਜ਼ਤ ਸਦੀਕੀ, ਤਲੱਅਤ ਜ਼ਹਿਰਾ, ਨਸਰੀਨ ਸੱਯਦ, ਮਨਜੀਤ

ਕੌਰ ਕੰਗ, ਰੁਪਿੰਦਰ ਰੂਪੀ ਖਹਿਰਾ, ਸੈਂਡੀ ਗਿੱਲ- ਗਜ਼ਲ ਵਰਗੇ ਔਖੇ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਨੂੰ ਬਾਖੂਬੀ ਨਿਭਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਅਮਰਜੀਤ ਕੌਰ ਸ਼ਾਂਤ, ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ ਪੰਧੋਰ, ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਹਰਬੰਸ ਕੌਰ ਬੈਂਸ, ਕਮਲਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ ਗਿੱਲ, ਗੁਰਬਚਨ ਕੌਰ ਢਿੱਲੋਂ, ਜਸਬੀਰ ਮਾਨ, ਜਸਵੰਤ ਕੌਰ ਵਿਰਕ, ਹਰਭਜਨ ਕੌਰ ਗਿੱਲ, ਦਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਜੌਹਲ, ਰਾਜਵੰਤ ਕੌਰ ਮਾਨ ਆਦਿ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਕਾਵਿ ਰੂਪਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਔਸੀਆਂ, ਲੋਗੀਆਂ, ਟੱਪੇ ਅਤੇ ਗੀਤ ਲਿਖਕੇ ਆਪਣੇ ਵਲਵਲਿਆਂ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਨੂੰ ਸਲਾਹਿਆ। ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਾਬੀ ਅਤੇ ਦਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਵਰਗੀਆਂ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਅੱਜ ਦੇ ਨਵੀਨ ਕਾਵਿ- ਰੂਪ ਗਾਇਕੂ 'ਤੇ ਕਲਮ ਅਜ਼ਮਾਈ ਹੈ।

ਅਮਰਜੀਤ ਕੌਰ ਜੌਹਲ, ਸੰਦੀਪ ਧਨੋਆ, ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ ਤਲਵਾੜ, ਸੁਰਜੀਤ, ਜੱਗੀ ਬਰਾੜ ਸਮਾਲਸਰ, ਦਿਉਲ ਪਰਮਜੀਤ, ਨੀਟਾ ਬਲਵਿੰਦਰ, ਸੁਰਜੀਤ ਕਲਸੀ, ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਚਾਹਲ, ਸੁਰਿੰਦਰਪਾਲ ਕੌਰ ਬਰਾੜ, ਕਮਲਜੀਤ ਨੱਤ, ਕਵਿਤਾ ਗੁਪਤਾ, ਜਤਿੰਦਰ ਕੌਰ ਰੰਧਾਵਾ, ਦਵਿੰਦਰ ਬਾਂਸਲ, ਪਰਵੀਨ ਕੌਰ, ਪ੍ਰਿਤਪਾਲ ਕੌਰ ਚਾਹਲ, ਪਰਮਿੰਦਰ ਕੌਰ ਸਵੈਚ, ਫੌਜੀਆ ਰਫੀਕ, ਬਲਵੀਰ ਕੌਰ ਢਿੱਲੋਂ, ਬਲਬੀਰ ਕੌਰ ਸੰਘੇੜਾ, ਬਰਜਿੰਦਰ ਢਿੱਲੋਂ, ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ ਬਾਸੀ, ਮਿੰਨੀ ਗਰੇਵਾਲ, ਰਵਿੰਦਰ ਸੈਣੀ, ਰਾਜਿੰਦਰ ਬਾਜਵਾ, ਲਵੀਨ ਕੌਰ ਗਿੱਲ ਆਦਿ ਖੁਲ੍ਹੀ ਚਿੰਤਨ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਨਜ਼ਮ ਲਿਖ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਇਸ ਸਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨਤੀਜੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਰੀ ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਭਰਪੂਰ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਲਵੀਨ ਕੌਰ ਗਿੱਲ, ਸੈਂਡੀ ਗਿੱਲ, ਤਨਦੀਪ ਤਮੰਨਾ ਆਦਿ ਇੱਥੋਂ ਦੀਆਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਨੌਜਵਾਨ ਕਵਿਤਰੀਆਂ ਨਵੇਂ ਮੁਹਾਵਰੇ ਵਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਦਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਬਾਂਸਲ ਨੇ ਮਰਦ-ਔਰਤ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਮੁਹਾਵਰਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ। ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਹੋਰ ਕਵਿਤਰੀਆਂ ਇਸ ਕਾਫ਼ਲੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਣਗੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹ ਦਿਨ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਜਦੋਂ ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਰੀ ਕਾਵਿ ਨੂੰ ਦੂਜੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਮਾਣਯੋਗ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗਾ।

-0-

ਗਲੋਬਲੀ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਕਵਿਤਾ-‘ਸਮੋਸਾ ਪਾਲਿਟਿਕਸ’

ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਸੁਪ੍ਰੀਮ ਲੇਖਕ ਸੁਖਿੰਦਰ ਦਾ ਨਾਂ ਕਿਸੇ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਦਾ ਮੁਥਾਜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਅੱਜ ਤਕ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਵਿਗਿਆਨ, ਦਸ ਕਵਿਤਾ, ਇਕ ਵਾਰਤਕ, ਤਿੰਨ ਸੰਪਾਦਨਾ, ਇਕ ਨਾਵਲ ਅਤੇ ਦੋ ਬਾਲ-ਕਾਵਿ (ਇਕ ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਇਕ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ) ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਟੋਰਾਂਟੋ ਤੋਂ ਛਪਦੇ ਉਸ ਦੇ ਤ੍ਰੈਮਾਸਿਕ ਰਸਾਲੇ ‘ਸੰਵਾਦ’ ਨੂੰ ਪਾਠਕ ਬੇਸਬਰੀ ਨਾਲ ਉਡੀਕਦੇ ਹਨ। ‘ਸਮੋਸਾ ਪਾਲਿਟਿਕਸ’ ਵਿਸ਼ਵ ਭਾਰਤੀ ਪਰਕਾਸ਼ਨ, ਬਰਨਾਲਾ ਵਲੋਂ ਛਪੀ ਉਸਦੀ ਨਵੀਂ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕ ਹੈ।

ਸੁਖਿੰਦਰ ਵਿਲੱਖਣ ਕਾਵਿ-ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਸਮਕਾਲੀ ਗਲੋਬਲੀ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਕਾਲੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਨੂੰ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਭੰਡਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਕ ਵਧੀਆ ਸਮਾਜ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਆਸ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਦਰੋਹੀ ਸੁਰ ਉਸਦੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਇਸ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਅੱਖੋਂ ਪਰੋਖੇ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਗੂੰਗਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਬੋਲ ਨਾ ਸਕੇ। ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਕੇ ਉਹ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਵਿਰੁੱਧ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਉਂਦਾ ਹੈ,

ਪਰ ਮੇਰੇ ਜ਼ਿਹਨ ਵਿਚ
ਤਾਂ ਗੀਗਦੇ ਹੋਏ ਸ਼ਬਦ
ਚੁਪ ਰਹਿ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ
ਜਦ ਵੀ, ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਿਤ ਹਵਾ ਦਾ ਬੁੱਲਾ
ਮੇਰੇ ਬਦਨ ਨਾਲ ਖਹਿ ਕੇ ਲੰਘਦਾ ਹੈ
ਮੈਂ ਵਿਦਰੋਹ ਵਿਚ ਬੋਲ ਉੱਠਦਾ ਹਾਂ

ਸੁਖਿੰਦਰ ਦੀ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਸ਼ੈਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਰਚੀ ਜਾ ਰਹੀ ਬਾਕੀ ਕਵਿਤਾ ਨਾਲੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰੀ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਗਲੋਬਲੀ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਪਾਸਾਰ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਗੰਦ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹਰ ਮਾਧਿਅਮ ਨੂੰ ਭੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਉਹ ਸਾਹਿਤ, ਰਾਜਨੀਤੀ, ਫ਼ਿਲਮਾਂ, ਟੀ. ਵੀ. ਜਾਂ ਇੰਟਰਨੈਟ ਹੋਵੇ। ਕਦੇ ਉਹ ਠੱਗ ਬਾਬਿਆਂ ਦੇ ਪੋਲ ਖੋਲ੍ਹਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਦੇ ਖਪਤ ਮੰਡੀ ਦੇ ਚੁਸਤ ਵਪਾਰੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੱਛਲੀਆਂ ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸਾਉਣੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਦੇ ਪਾਖੰਡਾਂ ਨੂੰ ਉਘਾੜਦਾ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੀ ਗਿਰਾਵਟ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹ ਇਕ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਵਾਂਗ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਚੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ-

ਵਿਸ਼ਵਮੰਡੀ ਦੇ ਮੱਕਾਰ ਦਲਾਲਾਂ ਕੋਲ
 ਸਤਰੰਗੀ ਪੀਂਘ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਵਰਗੇ
 ਰੰਗੀਨ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਹਨ
 ਤੁਹਾਡੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਸਮਝ
 ਤੁਹਾਡੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣ
 ਹਰ ਗਾਹਕ ਨੂੰ
 ਆਪਣਾ ਮਾਲ ਵੇਚ ਸਕਣ ਦੀ
 ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ
 ਚੁਸਤ ਵਪਾਰੀਆਂ ਵਾਂਗ

ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਵਿਲੱਖਣ ਨਾਂ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਹੀ ਪਾਠਕ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਕ ਸਵਾਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਖਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸਮੋਸੇ ਵਰਗਾ ਹੈ ਕੀ? ਅਸਲ ਵਿਚ ਕੈਨੇਡਾ ਦੀ ਹਰ ਪਰਿਵਾਰਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਜਾਂ ਸਾਹਿਤਕ ਮਹਿਫ਼ਿਲ/ਮਿਲਣੀ ਸਮੋਸਿਆਂ ਬਿਨਾਂ ਅਧੂਰੀ ਹੈ। ਸਮੋਸਾ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਾਰਤੀ ਖਾਣੇ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧ ਡਿਸ਼ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਜੋ ਪੀਜ਼ਾ ਸਟੋਰਾਂ ਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਸ਼ਾਪਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹਰ ਨਿੱਕੀ ਮੋਟੀ ਦੁਕਾਨ ਤੇ ਵਿਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਇੰਨੀ ਮੰਗ ਕਾਰਣ ਹੀ ਇਥੇ ਸਮੋਸਾ ਫੈਕਟਰੀ ਲੱਗ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਮੋਸਾ ਅਜੋਕੇ ਖ਼ਪਤ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਬਣ ਕੇ ਸੁਖਿੰਦਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਉਜਾਗਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਮੋਸੇ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਗੁਣ ਹੈ ਇਸਦਾ ਤਿਕੋਨਾ ਆਕਾਰ ਤੇ ਚਟਪਟਾਪਨ, ਜਿਸਨੂੰ ਅਜੋਕੇ ਸਮਾਜਕ ਲੀਡਰਾਂ ਦੇ ਤੀਹਰੇ ਕਿਰਦਾਰ ਤੇ ਚਟਪਟੇ ਵਰਤਾਰੇ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਜੋਕੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਾਂਗ ਸਮੋਸਾ ਵੇਖਣ ਲਈ ਲੁਭਾਵਣਾ ਪਰ ਸਿਹਤ ਲਈ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਰਾਜਨੀਤੀ ਤੇ ਸਮੋਸੇ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਾ ਹੈ,

ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਅਸੀਂ
 ਅਖੰਡਪਾਠਾਂ, ਸਮੋਸਿਆਂ ਅਤੇ ਔਰਿੰਜ ਜੂਸ ਤੱਕ
 ਸੀਮਿਤ ਕਰਕੇ ਰੱਖ ਦਿਤਾ ਹੈ -

ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਵਾਲੀ ਉਸਦੀ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਰਾਜਨੀਤੀਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਸਵਾਲ ਕਰਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਕੀ ਲੀਡਰ ਡਰੱਗ ਵੰਡ ਕੇ ਹੀ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਕੀ ਸੰਸਦ ਲਈ ਚੁਣੇ ਜਾਣ ਤੇ ਲੀਡਰਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਕੱਟੜਤਾ ਛੱਡ ਕੇ ਜਨਤਾ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਨਹੀਂ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ? ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੀਡਰਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਕੀਰਣਤਾ ਤੇ ਪਾਖੰਡ ਤੋਂ ਉਪਰ ਉਠਕੇ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ ਪਛਾਨਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਤੇ ਚੰਗੇ ਇਨਸਾਨ ਬਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਫ਼ਨੀਅਰ

ਸੱਪ ਜਾਂ ਡਰੱਗ-ਸਮਗਲਰ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਦੁੱਖ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਜੋਕੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਨੁਹਾਰ ਬਦਲ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਅਜੋਕੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਜਾਤੀਵਾਦ, ਧਾਰਮਿਕ ਕੱਟੜਤਾ, ਖੁਦਗਰਜ਼ੀ ਤੇ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਘਰ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਇਹ ਰੰਡੀਆਂ ਦੇ ਕੋਠਿਆਂ, ਬਲਾਤਕਾਰੀ ਬਾਬਿਆਂ ਤੇ ਡਰੱਗ ਸਮਗਲਰਾਂ ਦੇ ਅੱਡਿਆਂ ਤੇ ਪਲ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸੁਖਿੰਦਰ ਹੋਰ ਕਵੀਆਂ ਵਾਂਗ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਪਿਆਰ- ਮੁਹੱਬਤ ਦੇ ਗੀਤ ਨਹੀਂ ਗਾਉਂਦਾ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਮਾਸੂਕ ਦੇ ਧੌਖੇ ਤੇ ਕੀਰਨੇ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ਸਗੋਂ ਉਹ ਤਾਂ ਇਕ ਸੁਚੇਤ ਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਕੈਮਰਾਮੈਨ ਵਾਂਗ ਫ਼ਿਕਰਮੰਦ ਹੋ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਘਿਨੌਣੀਆਂ ਹਕੀਕਤਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਮੁੱਚੇ ਗਲੋਬਲੀ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਦਾ ਚਾਹਵਾਨ ਹੈ, ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਘਾਣ ਹੁੰਦਿਆਂ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਗੁੱਸਾ ਵੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਦੰਭ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਬੈਠਦਾ ਸਗੋਂ ਸਮਾਜ ਦੇ ਦੋਖੀਆਂ ਨੂੰ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਕੁੱਤੇ, ਫ਼ਨੀਅਰ ਸੱਪ, ਮਗਰਮੱਛ ਤੇ ਬਲਾਤਕਾਰੀ ਸੰਬੰਧਨਾਂ ਨਾਲ ਮੁਖਾਤਿਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ

ਅਜਿਹੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ, ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ:
ਖ਼ੁੰਖਾਰ ਦੰਦਾਂ ਵਾਲੇ ਕੁਤਿਆਂ ਵਾਂਗ ਵੱਢਦੇ
ਸੱਪਾਂ ਵਾਂਗ ਮੂੰਹਾਂ 'ਚੋਂ ਵਿਸ ਘੋਲਦੇ
ਬਾਂਦਰਾਂ ਵਾਂਗ ਟਪੂਸੀਆਂ ਮਾਰਦੇ
ਖੋਤਿਆਂ ਵਾਂਗ ਦੁਲੱਤੀਆਂ ਚਲਾਂਦੇ

ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਲ ਜਾਣ ਲਈ ਚੁਣੌਤੀ ਭਰੀ ਤਾੜਨਾ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ,

ਕਿ ਗੁਣ ਲੋਕ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨੀ ਚਿਹਰਿਆਂ ਪਿੱਛੇ ਲੁਕੇ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਸਲੀ ਖ਼ੁੰਖਾਰ ਚਿਹਰੇ ਜਾਣਦੇ ਹਨ

ਹਰ ਗਲਤ ਸਮਾਜਕ ਕੀਮਤ ਨੂੰ ਨਿਧੜਕ ਹੋ ਕੇ ਵੰਗਾਰਨ ਦੀ ਉਸਦੀ ਦਲੇਰੀ ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਮੀਰੀ ਗੁਣ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਮਾਨਵਤਾ ਪ੍ਰਤੀ ਅਥਾਹ ਪਿਆਰ ਡੁੱਲ੍ਹ ਡੁੱਲ੍ਹ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਮਜ਼ੋਰ ਧਿਰ ਦੇ ਨਾਲ ਖੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੰਗ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜੰਗ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬੇਕਸੂਰ ਲੋਕ ਮਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਯੁੱਧ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਬੰਦੂਕਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਨਸੀਹਤ ਦਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਆਖਦਾ ਹੈ,

“ਬੰਦੂਕਧਾਰੀਓ ਗੋਲੀ
ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਦੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਆਵੇ
ਜਾਂ ਫ਼ਿਲੀਸਤੀਨ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਵਲੋਂ

ਮਰਨੇ ਤਾਂ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਮਾਵਾਂ ਦੇ ਪੁਤ ਹੀ ਨੇ”

ਤੇ ਦੁਖੀ ਹਿਰਦੇ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਤਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ ਵਰਤਾਰੇ ਨਾਲ ਅਣਗਿਣਤ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਸੱਖਰ ਵਿਛ ਜਾਣੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰਿਆਂ ਮੁੜ ਘਰ ਨਹੀਂ ਪਰਤਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਧਰਵਾਸ ਕੌਣ ਦੇਵੇਗਾ!

ਸੁਖਿੰਦਰ, ਵਿਸ਼ਵ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਖਪਤਕਾਰੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਮਾਨਵੀ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਨੰਗਿਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਖਪਤਕਾਰੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਆਦਮੀ ਡਾਲਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸੋਚਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਫੈਲੇ ਗੁੰਡਾਗਰਦੀ, ਹੰਕਾਰ, ਉਪਭੋਗਤਾਵਾਦ, ਕਾਲਾ ਧਨ, ਡਰੱਗ, ਬਾਰੂਦ, ਕਾਮਵਾਸਨਾ ਜਗਾਉਂਦੀਆਂ ਵੈਬਸਾਈਟਾਂ, ਮੀਡੀਆ ਤੇ ਸਿਨਮੇ, ਗਲੋਬਲੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਇਸੇ ਮੰਡੀ ਦੀ ਦੇਣ ਹਨ। ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਫੈਲ ਰਹੇ ਗਲੋਬਲੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਬਾਰੇ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ,

ਉਹ ਆਵੇਗਾ, ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਹੜਿਆਂ ਵਿਚ
ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਦੀਆਂ ਆਦਮ ਕਦ ਸਕਰੀਨਾਂ ਰਾਹੀਂ
ਬਾਲੀਬੁੱਡ ਦੀਆਂ ਦੂਹਰੇ ਅਰਥ ਵਾਲੀਆਂ
ਫਿਲਮਾਂ ‘ਚ ਲੁਕ ਕੇ
ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਵਾਂਗੂ ਵੰਡੇਗਾ ਉਹ
ਤੁਹਾਡੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਆਗਰਾ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ
ਬਲੂ ਮੂਵੀਆਂ ਦੇ ਭਰੇ ਬਕਸੇ
ਕੰਡੋਮ ਦੀਆਂ ਥੈਲੀਆਂ
ਦੇਹਨਾਦ ਦੇ ਮਹਾਂ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਗੁੰਮ ਜਾਣ ਲਈ

ਤੇ ਇਹ ਗਲੋਬਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਕਰਾਂਤੀ ਤਾਂਡਵ ਨਾਚ ਨੱਚਦੀ ਲੇਖਕਾਂ, ਰਾਜਨੀਤੀਵਾਨਾਂ, ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਤੇ ਮੀਡੀਏ ਤੇ ਹਾਵੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਸਦੀ ਬਦੌਲਤ ਉਕਸਾਉਂਦੀ ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਨਾਲ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਭਰਮਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕੰਜ਼ਿਊਮਰ ਕਲਚਰ ਦੀ ਆਬੋ ਹਵਾ ਵਿਚ ਪਲ ਬੁੱਲੀ ਕੁੱਤਿਆਂ ਵਰਗੇ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋਣਗੇ। ਇਹ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸੜਕਾਂ ਤੇ ਵੈਲੀਆਂ ਵਾਂਗ ਘੁੰਮਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਤਰਕ, ਚੇਤਨਾ ਤੇ ਸੰਵੇਦਨਾ ਦੀ ਘਾਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕੰਜ਼ਿਊਮਰ ਕਲਚਰ, ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦੀ ਦੇਣ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਨੇ ਵਸਤਾਂ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਦੌੜ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲਾਲਚੀ ਤੇ ਸਵਾਰਥੀ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦੇ ਇਸ ਯੁਗ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਚੁਣੌਤੀ ਹੈ- ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦੇ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖ ਸਕਣਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਸੁਖਿੰਦਰ ਕੁੱਤੇ, ਗਧੇ, ਸੱਪ, ਬਾਂਦਰ, ਸਾਨ੍ਹ, ਨਾਲੀਆਂ ‘ਚ ਡਿਗਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਰਾਬੀਆਂ ਵਰਗੇ ਸੰਬੋਧਨ ਵਰਤ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁਖਾਤਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਜਨੀਤਕ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਜਨੂੰਨੀ ਲੋਕ ਮਨੁੱਖੀ ਇਤਿਹਾਸ

ਦੇ ਪਹੀਏ ਨੂੰ ਜਾਮ ਕਰਣ ਲਈ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਕਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ

ਅਜੋਕੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ
ਰਾਜਨੀਤੀਵਾਨ ਬਣਨ ਲਈ
ਪਹਿਲਾਂ ਵਧੀਆ ਮਨੁੱਖ
ਬਣਨਾ ਪਵੇਗਾ

ਉਹ ਅਜੇ ਤਕ ਆਸਵੰਦ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਬਦੀ ਅਜੇ ਤਕ ਨੇਕੀ ਤੇ ਪੂਰੀ
ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਬਜ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਤੇ,

.... ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹ
ਮਨੁੱਖੀ ਕਾਫ਼ਲਾ ਤੁਰਿਆ ਜਾ ਰਿਹੈ
ਆਪਣੇ ਪੂਰੇ ਜਾਹੋ-ਜਲਾਲ ਵਿਚ
ਪੂਰਬ ਤੋਂ ਪੱਛਮ
ਉੱਤਰ ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਤੱਕ
ਧਰਤੀ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦਾ
ਗੁਲਾਬਾਂ ਦੀ ਮਹਿਕ ਵੰਡਦਾ
ਕਿਰਨਾਂ ਦੇ ਸਤਰੰਗ ਬਿਬੇਰਦਾ
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿੰਦਾਬਾਦ' ਦੇ
ਨਾਅਰੇ ਲਗਾਉਂਦਾ -

ਸੁਖਿੰਦਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਸਲਾਹੁਣਯੋਗ ਹੈ। ਔਰਤ ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਸਦੀਵੀ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਉਹ ਭੁੱਲਿਆ ਨਹੀਂ। ਸਮਾਜ ਚਾਹੇ ਕੋਈ ਵੀ ਹੋਵੇ ਔਰਤਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਜਰਵਾਣਿਆਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। 'ਬਲਾਤਕਾਰੀ' ਨਾਂ ਦੀ ਉਸਦੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਕਵਿਤਾ ਲੂੰ-ਕੰਡੇ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਲਾਤਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਧਰਮ ਜਾਂ ਮਜ਼ਹਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਇਹ ਤਾਂ ਖੁੰਖਾਰ ਜਾਨਵਰਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਬਦਤਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿਸੇ ਔਰਤ ਦਾ ਬਲਾਤਕਾਰ ਇਸ ਲਈ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਦੂਸਰੇ ਫ਼ਿਰਕੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਮਾਰਮਿਕ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੀਆਂ ਉਸਦੀਆਂ ਇਹ ਸਤਰਾਂ,

ਮੁਖੋਟਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁਖਾਤਿਬ ਹੋ, ਉਹ ਚੀਕੀ
ਕੁੱਤਿਓ! ਲਹੂ ਲੁਹਾਨ ਹੋਏ,
ਮੇਰੇ ਨਾਜ਼ੁਕ ਅੰਗਾਂ ਵਲ ਦੇਖੋ-
ਪਹਿਚਾਣੋ! ਕਿ ਮੈਂ ਕੌਣ ਹਾਂ?
ਤੁਹਾਡੀ ਮਾਂ, ਭੈਣ, ਧੀ ਜਾਂ ਪਤਨੀ?

ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਚਰਮ ਸੀਮਾ ਹਨ ਤੇ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਧੂਹ ਪਾਉਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ-ਜਾਤੀ ਸਾਹਮਣੇ ਕਈ ਸਵਾਲ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸੁਖਿੰਦਰ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਹਮਦਰਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਸ ਗਲੋਬਲ ਮੰਡੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਸੋਸ਼ਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਕਾਲ ਸੈਂਟਰਾਂ ਵਿਚ, ਚੰਗੀ ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਝਾਂਸੇ ਦੇ ਕੇ, ਵਿਦੇਸ਼ ਭੇਜਣ ਦੇ ਵਾਇਦੇ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਲਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਮਸਾਜ ਪਾਰਲਰਾਂ ਤੇ ਕਲੱਬਾਂ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਇਹ ਅਲੰਬਦਾਰ ਮਾਸੂਮ ਕੁੜੀਆਂ-‘ਚਿੜੀਆਂ’ ਦਾ ਸੋਸ਼ਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਔਰਤ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹਰ ਜਗ੍ਹਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਸੂਮੀਅਤ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਹਰ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਕੋਠਿਆਂ ਤੇ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਵੇਚਦੇ ਹਨ। ਵਿਸ਼ਵ ਮੰਡੀ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਕਾਰ ਦਲਾਲਾਂ/ਵਪਾਰੀਆਂ ਕੋਲ ਵਰਤਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਥਿਆਰ ਹਨ,

1. ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਹੀਰਾ ਮੰਡੀ ਹੋਵੇ
ਜਾਂ ਟੋਰਾਂਟੋ ਦੀ ਯੰਗ ਸਟਰੀਟ
ਵੈਨਕੂਵਰ ਦੇ ਸਟਰਿਪਟੀਜ਼ ਕਲੱਬ ਹੋਣ
ਜਾਂ ਦਿਲੀ ਦੀ ਜੀ. ਬੀ. ਰੋਡ
ਹਰ ਜਗ੍ਹਾ ਹੀ ਰੁਲ ਰਹੀਆਂ ਨੇ
ਘਰਾਂ ‘ਚੋਂ ਵਰਗਲਾ ਕੇ ਲਿਆਂਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ
ਮਾਸੂਮ ਤੇ ਭੋਲੀਆਂ ਭਾਲੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ

2. ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਮ ਉਤੇ, ਉਹ
ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਜਿਹੀ ਔਰਤ ਦਾ
ਬਲਾਤਕਾਰ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ
ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਮ ਉਤੇ, ਉਹ
ਆਪਣੀਆਂ ਹੀ ਮਾਸੂਮ ਧੀਆਂ ਦੇ
ਜਿਸਮਾਂ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਟੁਕੜੇ ਕਰਕੇ
ਤੰਦੂਰ ਵਿਚ ਬਾਲਣ ਬਣਾ ਬਾਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ

ਖੁਸ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਔਰਤ ਦੇ ਇਸ ਦਰਦ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਨਣ ਤੇ ਉਸਤੇ ਹੁੰਦੇ ਸੋਸ਼ਣ ਵਿਰੁੱਧ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਇਹ ਬੋਲ ਕਿਸੇ ਔਰਤ ਦੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਕ ਮਰਦ ਦੇ ਹਨ। ਔਰਤ ਦੇ ਮਾਂ ਰੂਪ ਨੂੰ ਬਿਆਨਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਅਤਿ ਸੂਖਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ‘ਮਾਂ’ ਨਾਮਕ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ,

ਕਿ ਇੱਟਾਂ, ਸੀਮੇਂਟ ਅਤੇ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਨਾਲ
ਬਣੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਤੇ ਛੱਤਾਂ ਵਾਲਾ ਮਕਾਨ

ਮਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨਾਲ ਹੀ
ਘਰ 'ਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ
ਜਿੱਥੇ, ਚਿੜੀਆਂ ਚਹਿਕਦੀਆਂ ਹਨ
ਜਿੱਥੇ ਗੁਲਾਬ ਮਹਿਕਦੇ ਹਨ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਔਰਤ-ਪੱਖੀ ਵਿਚਾਰ ਪੜ੍ਹਣ ਲਈ ਮਿਲਣਗੇ। ਉਸਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਔਰਤ ਨੂੰ ਉਮਰ ਭਰ ਗੁਲਾਮ ਰੱਖਣਾ ਵਿਦਰੋਹ ਦੇ ਭਾਂਬੜ ਬਾਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੀ 'ਸੁਆਲ' ਨਾਮੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਔਰਤ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਉਹ ਇੰਝ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ,

ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ
ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣਨ ਲਈ
ਬੇਤਾਬ ਬੈਠੀ ਹਾਂ :

ਔਰਤ ਵੀ
ਸਾਹ ਲੈਂਦਾ
ਹੱਡ ਮਾਸ ਦਾ
ਇਕ ਪੁਤਲਾ ਹੈ

ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹ ਹਰ ਅਮਾਨਵੀ ਵਰਤਾਰੇ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਹੈ। ਜੁਲਮ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਤੇ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਉਸ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਚਿੰਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਗਲੋਬਲ ਪਿੰਡ ਦੇ ਖਪਤ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਗਲੋਬਲ ਵਾਰਮਿੰਗ, ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਛੇਵੇਂ ਦਰਿਆ, ਕਬੂਤਰਬਾਜ਼ੀ- ਭਾਵ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਇਮੀਗਰੇਸ਼ਨ ਲੈਣ ਦੇ ਘਿਣੌਨੇ ਤਰੀਕੇ, ਜਿਸ ਲਈ ਨੈਤਿਕਤਾ ਤੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਛਿੱਕੇ ਟੰਗ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਮਲਿੰਗੀ ਸੰਬੰਧ, ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਲਿੰਗ-ਸੋਸ਼ਣ, ਅਮਰੀਕੀ ਪਾਦਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ, ਗੱਲ ਕੀ ਹਰ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਸੁਖਿੰਦਰ ਨੇ 'ਸਮੋਸਾ ਪਾਲਿਟਿਕਸ' ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛੋਹਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਬੁੱਧੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਗਲਤ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਕੁਝ ਕਰਣ ਨੂੰ ਜੀਅ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਚਿੰਤਨ ਵਾਲੀ ਇਸ ਕਵਿਤਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਮੇਂ ਦਾ ਸੋਚ ਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਮੌਲਿਕਤਾ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ, ਦਾ ਤਹਿਦਿਲੋਂ ਸਵਾਗਤ ਹੈ।

‘ਡਾਇਰੀ ਦੇ ਪੰਨੇ’ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਜਗਤ ਵਿਚ ਸੁਖਿੰਦਰ ਆਪਣੀ ਵਿਲੱਖਣ ਕਾਵਿ-ਸ਼ੈਲੀ ਕਰਕੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਦਰਜਨ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਰਚੇਤਾ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦ ਤ੍ਰੈਮਾਸਿਕ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਦਾ ਸੰਪਾਦਕ ਹੈ। ‘ਡਾਇਰੀ ਦੇ ਪੰਨੇ’ ਉਸਦੀ ਨਵ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਪੁਸਤਕ ਹੈ। ਸੁਖਿੰਦਰ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਉਸਦਾ ਨਵਾਂ ਤਜਰਬਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਉਹ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਦੋ ਸਾਹਿਤਕ ਤਜਰਬੇ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਉਸਦੇ ਇਸ ਤੀਜੇ ਤਜਰਬੇ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਵਿਚਾਰ ਸਾਂਝੇ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਾਂਗੇ।

ਹੱਥਲੀ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਡਾਇਰੀ ਵਾਂਗ ਤਾਰੀਖ਼ ਪਾ ਕੇ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਰਚਣ-ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਵਾਪਰੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਤਰਜ਼ਮਾਨੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਦੀ ਡਾਇਰੀ ਦੇ ਪੰਨੇ ਵਿਚ ਕੇਵਲ 5 ਬੰਦ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਦੀ ਡਾਇਰੀ ਵਿਚ 11 ਬੰਦ ਤੱਕ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਬੰਦ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਤਰਾਂ ਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਬੰਦ ਤਿੰਨ ਸਤਰਾਂ ਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਇਕ ਸਫ਼ੇ ਦੀਆਂ ਲੰਬੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਏ ਹਨ। ਕੁਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਇਸ ਡਾਇਰੀ ਵਿਚ 25 ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦਰਜ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੇਖਕ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸਨੇ ਨੇ 45 ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਮੁਕੰਮਲ ਕੀਤਾ।

ਉਸਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ‘ਤੇ ਜੇ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਖਿੰਦਰ ਦੀ ਲਿਖਣ-ਸ਼ੈਲੀ ਬਹੁਤ ਵਿਲੱਖਣ ਤੇ ਤਿੱਖੀ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਗਲੋਬਲੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਫੈਲੇ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਨੂੰ ਭੰਡਦੀ ਆਈ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਕਲਮ ਦੀ ਨੌਕ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਖਸ਼ਦੀ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਰਾਜਨੀਤੀਵਾਨ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਧਾਰਮਿਕ ਨੇਤਾ, ਉਸਤੇ ਅਜਿਹੇ ਕਟਾਖਸ਼ ਕੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਝੰਜੋੜ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਹੱਥਲੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਫੈਲੀ ਨਾਕਾਰਤਮਕਤਾ ਨੂੰ ਡਾਇਰੀ ਨੁਮਾ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖ ਕੇ ਨਕਾਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਵਧੀਆ ਸਮਾਜ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦੀ ਆਸ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਇਨਸਾਨ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਕਾਰਜ ਸਮੇਂ ਉਸਦੀ ਕਾਵਿ ਸ਼ੈਲੀ ਕਟਾਖਸ਼ਮਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਹਰ ਕਵੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਸੋਚਣ-ਸੰਸਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਅਤੇ ਸਮਝਣ ਦਾ ਆਪਣਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਕਾਵਿ-ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਮੁਤਾਬਿਕ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸਗੋਂ ਉਸਦੇ ਵਿਚਾਰ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਢਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਆਲੋਚਕ ਆਈ. ਏ. ਰਿਚਰਡ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ,

“ਕਵੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ਸਗੋਂ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਪੂਰਵ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਅਨੁਭਵ ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਹਨ। ਪਾਠਕ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਉਧੇੜ ਬੁਣ ਵਿਚ ਉਲਝਣਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸਗੋਂ ਕਵੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਹੈ।”

ਇਸ ਲੋਅ ਵਿਚ ਵੇਖਿਆਂ ਸੁਖਿੰਦਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਸਮਝ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਵਿਚ ਆਏ ਬਾਂਦਰ ਅਤੇ ਕੁੱਤੇ ਸ਼ਬਦ ਆਕਾਰਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਵਰਤੇ ਲੱਗਦੇ ਸਗੋਂ ਕਵੀ ਦਾ ਸਮਾਜ ਵਿਚਲੇ ਮਾੜੇ ਅਨਸਰਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਰੋਹ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੇ ਜਾਪਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਸਾਰੀ ਕਵਿਤਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਨਹੀਂ, ਇਕ ਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਾਰੇ ਗਲੋਬ ਦੇ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਲਈ ਡਿਕਰਮੰਦ ਹੁੰਦੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਵਲੋਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਖੁਦਕੁਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਚਰਚਾ ਹੈ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ;

ਖੁਦਕੁਸ਼ੀਆਂ ਕਿਸਾਨ ਕਰ ਰਹੇ
 ਕਰਜ਼ੇ ਦਾ ਵਾਹਵਾ ਡਾਢਾ ਭਾਰ
 ਪਰ ਨੇਤਾ ਜੀ ਦੇ ਚਾਅ ਅਵੱਲੜੇ
 ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਚੱਲਦੀ ਬਸ ਨੂੰ ਤੱਕ
 ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਕਹਿ ਗਏ: ਰਾਖਾ ਸਭ ਦਾ ਹੁਣ ਤਾਂ
 ਆਪ ਸੱਚਾ ਕਰਤਾਰ

ਇਹ ਕਟਾਕਸ਼ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪਿੱਛੇ ਜਿਹੇ ਵਾਪਰੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਘਟਨਾ ‘ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਸੁਖਿੰਦਰ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਨੇਤਾ ਇਸ ਵੇਲੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਖੁਦਕੁਸ਼ੀਆਂ ਵਰਗੇ ਇਕ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਵਿਸ਼ੇ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦੇ ਕੇ ਨਿਗੂਣੇ ਕਾਰਜਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਬੱਸ ਚਲਾਉਣ ਵਰਗੇ ਫ਼ਜ਼ੂਲ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਪੈਸਾ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਚਾਹੀਦਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗਰੀਬ ਕਿਸਾਨ ਜੋ ਕਰਜ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਡੁੱਬੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਡਾਇਰੀ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵਾਪਰਣ ਵਾਲੀਆਂ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਵਾਪਰਣ ਵਾਲੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ।

ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਵਿਗਿਆਨਕ ਤਰੱਕੀ ਆਪਣੀ ਸਿਖਰ ‘ਤੇ ਸੀ ਅਤੇ ਹਰ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਉਪਯੋਗ ਜਾਂ ਭੋਗਣਯੋਗਤਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਪਰਖਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਇਸ ਖਪਤਕਾਰੀ ਯੁਗ ਵਿਚ ਕਾਲਪਨਿਕ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਖਤਮ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਖਿੱਚ ਮੱਧਮ ਪੈਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਅਜੋਕੀ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਵਿਚ ਕਵਿਤਾ ਪੜ੍ਹਣ ਅਤੇ ਸੁਣਨ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਮੱਠਾ ਪੈਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਅੱਜ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਕਵਿਤਾ ਰਚੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਲੋਕਪ੍ਰਿਅਤਾ ਉਹੋ ਜਿਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਜਿਹੜੀ ਅਖਾੜਿਆਂ ਵਿਚ ਗਾਈ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ; ਜਦੋਂ

ਲੰਮੀਆਂ ਹੇਕਾਂ ਨਾਲ ਕਿੱਸੇ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਕਵੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਅਫ਼ਸੋਸ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਕਵਿਤਾ ਘਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਘਰ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਦਾ ਡੇਰਾ ਬਣ ਗਏ ਹਨ।

ਵਾਰਿਸ ਬੁੱਲ੍ਹੇ, ਪੀਲੂ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਨੂੰ
ਲੰਬੀਆਂ ਲੰਬੀਆਂ ਹੇਕਾਂ ਲਗਾ ਕੇ
ਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ
ਗੈਂਗਸਟਰਾਂ ਦੇ ਘਰੋਂਦੇ ਕਿਵੇਂ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ

ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਹਿਸ਼ਤ ਦਾ ਅੰਜ਼ਾਮ ਕੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਬੰਦਾ ਕਿਤੇ ਵੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਖੱਪਤਕਾਰੀ ਯੁਗ ਵਿਚ ਸੁਖਿੰਦਰ ਕਵੀਆਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮੌਕਾਪ੍ਰਸਤ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਸੂਬੇ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਆਉਣ ਕਿਉਂਕਿ ਅੱਜ ਕਲਪਨਾ ਦਾ ਯੁਗ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਘੋਸ਼ਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ:

ਸਾਡੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ
ਸ਼ਾਇਰਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ
ਅਰਥ ਸਮਝਣੇ ਪੈਣਗੇ:
ਰਾਜੇ ਸ਼ੀਹ ਮੁਕੱਦਮ ਕੁੱਤੇ

ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅਜਿਹੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣ ਦਾ ਕੀ ਫਾਇਦਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਣ/ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਨੀਂਦ ਹੀ ਆ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮੰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪਈਆਂ ਧਾਂਦਲੀਆਂ ਤੇ ਧੜੇਬੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਸਨੇ ਖੂਬ ਭੰਡਿਆ ਹੈ—

ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣੀ ਹੁਣ ਤਾਂ ਜਣੇ ਖਣੇ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ
ਧੜੇਬੰਦੀ ਵਿਚ ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਆਉਣਾ ਨਹੀਂ
ਤਾਂ ਆਸ ਨਾ ਰੱਖੀਂ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਤਬਸਰਾ ਲਿਖਵਾਉਣ ਦੀ

ਸੁਖਿੰਦਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਜੰਗ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਖੜ੍ਹੀ ਹੈ। ਕਵੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਦੂਤ ਬਣ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਤੇ ਅਮਨ ਦੇ ਝੰਡੇ ਲਹਿਰਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਅਮਨ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਰਾਜਨੀਤਕ ਲੋਕ ਜੰਗ ਛੇੜ ਕੇ ਇਸ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਚੁੱਕਦੇ ਹਨ। ਜੰਗ ਨਾਲ ਤਬਾਹੀ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਘਰ , ਮੰਦਰ ਮਸਜਿਦ ਗਿਰਜੇ ਸਾਰੇ ਖੰਡਰ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਰੋਡੀਉ ਟੀਵੀ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਸਭ ਜੰਗ ਬਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਹੱਥੀਂ ਵਿਕੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜੰਗਬਾਜ਼ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਉਹ ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਕਸਾ ਕੇ ਜੰਗ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਸੁਖਿੰਦਰ ਆਖਦਾ ਹੈ—

ਜੰਗਬਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਥੂਹ ਥੂਹ ਆਖੋ
 ਬੰਦਿਆਂ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਕਰੋ ਕੋਈ
 ਉੱਡਣ ਦਿਉ ਸਰਹੱਦਾਂ 'ਤੇ
 ਅਮਨ ਦੀਆਂ ਘੁੰਗੀਆਂ
 ਸੱਸੀ-ਪੁਨੂੰ, ਮਿਰਜ਼ਾ ਸਾਹਿਬਾਂ, ਕੀਮਾ ਮਲਕੀ
 ਦੀ ਹੇਕ ਲਗਾਉ, ਪੈਣ ਦਿਉ
 ਗਿੱਧੇ ਭੰਗੜੇ ਸਰਹੱਦਾਂ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਹੀ

ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਲਿਖਦਿਆਂ ਸਲੀਮ ਪਾਸ਼ਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ,
 “ਸੁਖਿੰਦਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨੰਗਾ ਸੱਚ ਲਿਖਣ ਦਾ ਆਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਲਿਖਾਰੀ
 ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਕਿਧਰੇ ਨਜ਼ਰੀਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।” ਉਸਦੇ ਨੰਗੇ ਸੱਚ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ
 ਹਨ-

ਬੁਲੀ ਕੁੱਤਿਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਗਏ
 ਲੇਜ਼ਰ ਬੀਮਾ ਸੁੱਟਣ ਵਾਲੇ ਯੰਤਰ
 ਪੁਲਿਸ ਦੀਆਂ ਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਬਹਿਕੇ
 ਇਹਨਾਂ ਹੁਣ ਦਹਿਸ਼ਤ ਫ਼ੈਲਾਣੀ
 ਪੰਡਤਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ, ਹੁਣ ਤਾਂ, ਲੋਕੀਂ
 ਵਿਆਹ ਦਿੰਦੇ ਨੇ ਧੀਆਂ ਬਾਂਦਰਾਂ-ਕੁੱਤਿਆਂ ਸੰਗ
 ਦੇਖੋ ਕਿੰਨੀ ਤਰੱਕੀ ਕਰ ਲਈ ਹੈ ਅਸੀਂ
 ਪਰਾ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮਿਆਂ 'ਚ

ਧਰਮ ਅਸਥਾਨ ਵੀ ਹੁਣ ਤਾਂ
 ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਵੈਸ਼ਨੋ ਰੈਸਟੋਰੈਂਟ
 ਥਾਲੀਆਂ ਦੇ ਭਾਅ ਲੰਗਰ ਵਿਕ ਰਹੇ
 ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀਆਂ, ਮਰਨ ਸਮਾਰੋਹਾਂ ਦੇ
 ਨਿਤ ਲੱਗੇ ਰਹਿਣ ਹੁਣ ਤਾਂ ਟੇਬਲ

ਅਜੋਕੇ ਖਪਤਕਾਰੀ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਸੁਖਿੰਦਰ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਸਵਾਲ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰ
 ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਵੋਟਾਂ, ਠੱਗ ਬਾਬਿਆਂ, ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦਾਂ, ਰਾਜਨੀਤਕਾਂ,
 ਫੇਸਬੁੱਕ, ਨਸ਼ਿਆਂ, ਸਮਗਲਰਾਂ, ਮੰਦਰ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ, ਧਰਮ, ਕਬੱਡੀ ਦੇ ਖਿਡਾਰੀਆਂ
 ਦੀ ਨਸ਼ਾਖੋਰੀ, ਨਸ਼ੇ ਦੀ ਤਿਜਾਰਤ ਕਰਦੀਆਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਰੁਲਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ,
 ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਭਾਈਆਂ ਦਾ ਮੀਟ ਖਾਣਾ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਬਹੁਤ ਕੌੜੇ ਸੱਚਾਂ ਵੱਲ
 ਸਾਡਾ ਧਿਆਨ ਦਿਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਹਿਤ ਹੀ ਕੀ ਜੋ ਸਮਾਜ ਲਈ ਚਿੰਤਾਤੁਰ
 ਨਾ ਹੋਵੇ। ਸਾਹਿਤ ਤਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੀ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਹੈ। ਜੇ ਮਰਜ਼ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ

ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਲਾਜ ਕਰਨਾ ਸੌਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੁਖਿੰਦਰ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣਾ ਕੈਮਰਾ ਲੈ ਕੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਕਾਲਪਨਿਕ ਸੰਸਾਰ ਸਿਰਜੇ ਉਸਦੇ ਕੈਮਰੇ ਦਾ ਲੈਂਜ ਸਾਡੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਫੈਲੇ ਆਤੰਕ ਅਤੇ ਗਲਤ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਵੱਲ ਲਗਾਤਾਰ ਸਾਡਾ ਧਿਆਨ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕੇ, ਇਸਦਾ ਸਮਾਧਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਭਾਵੇਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਬਹੁਤ ਅੱਛਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਸਭ ਕੁਝ ਅੱਛਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ, ਹਵਾਈ ਅੱਡਿਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪਬਲਿਕ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਹ ਗੋਲੀਆਂ ਚਲਾ ਕੇ ਅਣਭੋਲ ਲੋਕ ਨਾ ਮਾਰੇ ਜਾਣ।

ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਪਾਠਕ ਮਨ ਵਿਚ ਵੀ ਉਹੀ ਕ੍ਰਿਆ (ਫਿਕਰ) ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸੁਖਿੰਦਰ ਦੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੁਖਿੰਦਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚਲੇ ਫਿਕਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸੁਖਿੰਦਰ ਨੂੰ ‘ਡਾਇਰੀ ਦੇ ਪੰਨੇ’ ਲਿਖਣ ਤੇ ਵਧਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਆਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸਦੀ ਲੋਅ ਵਿਚ ਪਾਠਕ ਅਜੋਕੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋ ਸਕਣਗੇ।

-0-

‘ਰੂਹ ਰੇਜ਼ਾ’ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਸੰਵਾਦ

ਡਾਕਟਰ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ ਭੰਡਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਬਹੁ-ਵਿਧਾਵੀ ਲੇਖਕ ਹੈ। ਉਹ ਇਕ ਸਫ਼ਰਨਾਮੇ, ਚਾਰ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਅਤੇ ਬਾਰਾਂ ਵਾਰਤਕ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਅਮੀਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਹੈ। ‘ਰੂਹ-ਰੇਜ਼ਾ’ ਭੰਡਾਲ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਪੰਜਵੀਂ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਅਠਾਰ੍ਹਵੀਂ ਪੁਸਤਕ ਹੈ। ਡਾ. ਭੰਡਾਲ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਵਾਰਤਕ ਵਿਚ ਵਿਲੱਖਣ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ। ਕਿੱਤੇ ਵਜੋਂ ਇੱਕ ਸਾਇੰਸਦਾਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸਦੀ ਵਾਰਤਕ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਜਿਵੇਂ ਵਾਤਾਵਰਣ, ਵਿਗਿਆਨ, ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ, ਗਾਡ ਪਾਰਟੀਕਲ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸ਼ਰੀਰ ਦੇ ਅੰਗਾਂ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਛੂੰਹਦੀ ਹੋਈ ਸਵਾਲ ਵੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਸ ਵੀ ਜਗਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕ ‘ਜ਼ਿੰਦਗੀ’, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਰੰਗਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦੀ ਇਕ ਲੰਮੀ ਕਵਿਤਾ ਹੈ।

‘ਰੂਹ-ਰੇਜ਼ਾ’ ਪੰਜਾਹ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦਾ 111 ਸਫ਼ਿਆਂ ‘ਤੇ ਫੈਲਿਆ ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਵਲੋਂ ਛਾਪਿਆ ਡਾਕਟਰ ਭੰਡਾਲ ਦਾ ਨਵਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕਵੀ ਨੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਵੇਦਨਾ ਦੀ ਪਾਣ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਜੋਕਾ ਯੁਗ ਮਾਨਵੀ ਮੁੱਲਾਂ ਦੀ ਅਧੋਗਤੀ ਦਾ ਯੁਗ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਇਨਸਾਨ ਪਿਸ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਅਸਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਆਪਣੇ ਮਨ ਭਾਉਂਦੇ ਰੰਗਾਂ ਨੂੰ ਬਿਖਰਦਿਆਂ ਦੇਖ ਹਤਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਰੂਹ ਰੇਜ਼ਾ ਦੀ ਸੁਰ ਉਦਾਸੀਨ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਸਰਵਰਕ ਤੇ ਰੇਜ਼ਾ ਰੇਜ਼ਾ ਹੋ ਕੇ ਉਡ ਰਹੀ ਇਕ ਔਰਤ ਪਰਛਾਈਂ ਗੋਡਿਆਂ ਤੇ ਸਿਰ ਧਰੀ ਬੈਠੀ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਸੁਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਵਿਤਾ ਸਵਾਲ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ

ਕੌਣ ਰੂਹ ਰੰਗਰੇਜ਼ਤਾ ‘ਚ ਸੋਗ ਧਰ ਗਿਆ
ਸੁਪਨ ਨੈਣਾਂ ਤੇ ਕੋਈ ਹੰਝੂ ਲਟਕ ਗਿਆ

ਭਾਵੇਂ ਸਵਾਲ ਕਈ ਹਨ ਤੇ ਕਵੀ ਦਾ ਸੀਨਾ ਤਾਰ ਤਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਕਿਤੇ ਵੀ ਆਸ ਦਾ ਪੱਲਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ ‘ਨੇਰੂ -ਵਿਹੜੇ ‘ਚ ਦੀਵਾ ਡੰਗਣਾ’ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਸੂਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਰ ਉਹ ਉਧੜੇ ਜ਼ਖ਼ਮ ਸੀਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਤਮ ਸਾਹਿਤ ਸਤਿਅਮ ਸ਼ਿਵੰਮ ਸੁੰਦਰਮ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਕਿ ਇਹ ਸੱਚਾ, ਜੀਵਨ ਲਈ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸੁਹਜ ਤੇ ਸੁੰਦਰਤਾ

ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਇਸ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਭੰਡਾਲ ਰਚਿਤ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਪਰਖੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਸਮੇਂ ਦੀ ਹਾਣੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਆਪਣੀ ਸੁਚੱਜੀ ਲਿਖਣ ਸ਼ੈਲੀ ਨਾਲ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਸੇਧ ਦਿੰਦੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ,

ਵਿਚ ਪ੍ਰਦੇਸੀਂ ਜਾਤ ਨਸਲ
ਸਭ ਗੁੰਮ ਗਏ
ਪਰ ਅਜੇ ਵੀ ਮਿਲਕੇ
ਪੁੱਛੀਏ ਆਪਾਂ ਜਾਤਾਂ ਨੂੰ

ਇਸ ਬੰਦ ਵਿਚ ਕਵੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਜਾਤ ਬਿਰਾਦਰੀ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਚੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਜਿਹੜੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਸ ਕਰਕੇ ਆਏ ਹਾਂ ਇੱਥੇ ਕੋਈ ਜਾਤ ਤੇ ਨਸਲ ਦਾ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਸਾਨੂੰ ਇਥੇ ਰਹਿ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਿੱਖ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਵਰਣਿਤ ਰੂਹ ਦੇ ਰੇਜ਼ਾ ਰੇਜ਼ਾ ਹੋਣ ਦਾ ਇਕ ਕਾਰਣ ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਵਰਤਾਰਾ ਵੀ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਸਾਡੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਵਾਲ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਡਰ ਸਹਿਮ ਅਤੇ ਉਦਾਸ ਸੁਰ ਭਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ 'ਚ ਤ੍ਰੇੜਾਂ ਪੈ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਦੋਸਤੀ ਦੇ ਅਰਥ ਬਦਲ ਗਏ ਹਨ ਤੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਕੀਮਤ ਭੋਰਾ ਜਿੰਨੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ।

ਚੁੱਪ ਦੀਆਂ ਚੀਖਾਂ ਨੇ ਬੋਲੀਂ ਹੰਝੂ ਚੋਇਆ ਏ
ਖੁਦ ਆਪਣਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਹਿਆ ਏ

ਕਿਹਾ ਸਮਾਂ
ਕਿ ਦਰਦ ਦੀ ਦਸਤਕ
ਸਾਹੋਂ ਵਿਰਵੀ ਹੋਈ
ਨਾ ਹੀ ਕਿੱਧਰੇ ਮਿੱਤਰ ਮੋਢਾ
ਨਾ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਢੋਈ

ਜਾਂ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ

ਪਿੰਡੇ ਤੇ ਚਿੱਬੀਆਂ ਲਾਸਾਂ ਦਾ
ਦਰਦ ਜਰਾ ਨਾ ਹੋਇਆ
ਪਰ ਆਪਣਿਆਂ ਦਿਤੇ ਸੋਗ 'ਚ
ਖੁਰ ਗਿਆ ਸਾਰੇ ਦਾ ਸਾਰਾ

ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਗੁਆ ਲਿਆ ਹੈ। ਧਰਤੀ 'ਚੋਂ ਪਾਣੀ ਖਤਮ ਹੋਣ ਤੇ ਆ ਗਿਆ, ਵਾਤਾਵਰਣ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਿਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਲੋਕ ਲਾਇਲਾਜ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਜੂਝ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਅੱਜ ਹਰ ਸੂਝਵਾਨ ਸ਼ਖਸ ਚਿੰਤਤ ਹੈ, ਹਵਾ ਅਰਜ਼ ਕਰੇ ਵਰਗੀ ਵਾਰਤਕ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਭੰਡਾਲ ਦੇਖੋ ਕਿਹਾ ਸੁਹਣਾ ਬਿੰਬ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ,

ਨੀ ਜਿੰਦੇ ਹੁਣ ਜਾਣਾ ਕਿੱਥੇ
ਬਾਬਾ ਬਿਰਖ ਹਿੰਝ ਕਰੇਂਦਾ
ਹਰ ਗੱਲੇ ਹਰ ਕੱਥੇ

ਜਾਂ ਵੇਖੋ,
ਪੀੜ 'ਚ ਡੁੱਬਾ ਬਿਰਖ
ਪੱਤੇ ਜ਼ਰਦ ਕਰੇ
ਹਰ ਪਲ ਮਰਦੇ ਪੰਛੀ ਦਾ
ਕਿਹੜਾ ਦਰਦ ਹਰੇ?

ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਹ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਖੁਦਕੁਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਕਰਦਾ ਸਵਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ,
ਜਿੰਦੇ ਨੀ !
ਖੇਤੀ ਖੁਦਕੁਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਕਾਤਲ ਦਸਦੇ ਕਿਹੜਾ
ਲਾਵਾਂ ਹਿੰਮਤ ਦਾ ਹੋਕਰਾ
ਤੇ ਜੀਂਦਾ ਹੋ ਜਾਏ ਵਿਹੜਾ।

ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਪਰੇ ਅੱਜ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਹਰ ਨੌਜਵਾਨ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਪੱਕਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਪੰਜਾਬ ਜਾਕੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਪੁੱਛੋ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਭਵਿੱਖ ਦਾ ਕੀ ਪਲਾਨ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇਕ ਜਵਾਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ - ਵਿਦੇਸ਼ ! ਭੰਡਾਲ ਨੇ ਮਾਂਵਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਰੁਲਦੇ ਵੇਖੇ ਨੇ। ਲਿਲਕੜੀ ਨਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਪਰਦੇਸਾਂ ਵਿਚ ਰੁਲਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਲਿਲਕੜੀ ਨੂੰ ਉਹ ਇਉਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ-

ਮਾਏ ਨੀ!
ਪੁਤ ਨੂੰ ਤੋਰ ਪ੍ਰਦੇਸੀਂ
ਦਿਤੀਆਂ ਕਿਉਂ ਸਜ਼ਾਵਾਂ
ਨਾ ਸਾਂਝਾਂ, ਨਾ ਮਿੱਤਰ-ਰਿਸ਼ਤੇ,
ਨਾ ਬਾਪੂ, ਨਾ ਮਾਂਵਾਂ।

ਇਸ ਬੰਦ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਰੁਦਨ ਤੇ ਨਿਹੇਰਾ ਲੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਚੰਗੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਬੋਝਾ ਕਹਿ ਕੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਅਣਕਿਹਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਾਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਕਿਹੜੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਇੱਥੇ ਕਿਹੜੀ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ? ਜੇ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਦੇਸੀ ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਜਾਣ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸੁਪਨੇ ਪੂਰੇ ਕਰਨ ਲਈ ਜਵਾਨੀ ਵਿਚ ਪੈਰ ਧਰਦਿਆਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁੱਢਲਾ ਖਰਚਾ ਦੇ ਕੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਣ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਇੱਥੇ ਆ ਕੇ ਬੱਚੇ ਕਿਵੇਂ ਕੰਮਾਂ ਤੇ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਤਾਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖ਼ਰਚੇ ਪੂਰੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਉਹ ਇੱਥੇ ਕਿਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਭਾਲ ਲਈ ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਭਟਕਦੇ ਨੇ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਕੰਮਾਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੱਚਾ ਆਖਿਰ ਮਾਂ ਕੋਲ ਹੀ ਤਾਂ ਦੁਖ ਰੋਏਗਾ ਨਾ? ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚ ਆਈ ਅਧੋਗਤੀ ਵੱਲ ਵੀ ਇਹ ਸਤਰਾਂ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾਂ ਵੀ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਛੋਹਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਨਣ ਲਈ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਨਿਠ ਕੇ ਪੜ੍ਹਨਾ ਪਵੇਗਾ।

ਕਵਿਤਾ ਕੇਵਲ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਇਸ ਵਿਚ ਕਾਵਿ-ਤੱਤ ਹੋਣੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਢੁੱਕਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਢੁਕਵੇਂ ਥਾਂ ਵਰਤਕੇ ਇਕ ਕਾਵਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਿਰਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਦੇ ਮਨ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਅਤਿ ਸੂਖਮ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈ ਕੇ ਸਥੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਸਰੋਤੇ/ਪਾਠਕ ਦੇ ਸਮਝ ਆ ਜਾਣ। ਡਾ. ਭੰਡਾਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਜਾਦੂਗਰ ਹੈ। ਉਸ ਕੋਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਭੰਡਾਰ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਅਕਸਰ ਜੋੜਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਰੂਹ ਰੇਜ਼ਾ, ਸੁਪਨ ਸੁਰਮਚੂ ਅਤੇ ਚੋਗ ਸੋਗ, ਸੁਪਨ ਸੰਸਾਰ, ਪੀੜ ਪਰਾਗਾ, ਵਰਗੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦ ਜੁੱਟਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਜੁਗਤ ਨਾਲ ਉਹ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਲੈਅ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ‘ਰੂਹ ਰੇਜ਼ਾ’ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਆਪਣੇ ਸਰੋਦੀ ਰੰਗ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਤੇ ਅਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਜਿਵੇਂ ਸਬੂਰੀ, ਹਿੰਝ, ਦੀਦਿਆਂ, ਬਰੇਤਾ, ਹੁਜਰਾ, ਦੀਵਾ ਡੰਗਣਾ, ਬਚੁੰਗੜਾ, ਕਿਆਸਣਾ, ਲੀਰ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸੂਖਮ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਾਵਿ-ਬਿੰਬ, ਚਿੰਨ੍ਹ, ਪ੍ਰਤੀਕ ਅਤੇ ਅਲੰਕਾਰ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਰੂਪ ਸੁਆਰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਪਾਠਕ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਅਨੁਸਾਰ ਅਰਥ ਕੱਢ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬਿੰਬ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ

ਕੇਹਾ ਵੇਲਾ!

ਹੁਣ ਮਨ ਦਾ ਪੰਛੀ

ਚੋਗ ਸੋਗ ਦੀ ਖਾਵੇ

ਨਾ ਪਰਾਂ ਵਿਚ ਹਵਾ ਬਚੀ ਏ
ਨਾ ਟੀਸੀ ਬਹਿ ਗਾਵੇ

ਉਸਦੇ ਅਲੰਕਾਰ ਵੀ ਕਮਾਲ ਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ
ਅਸੀਂ ਉਜੜੇ ਖੂਹਾਂ ਦੇ ਪਾਣੀ
ਕੋਈ ਡਰਦਾ ਨਾ ਘੁੱਟ ਭਰਦਾ
ਮੈਂ ਬਿਰਖ ਦੀ ਸੁੱਕੀ ਟਾਹਣੀ
ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰੀ ਰੋਈ

ਹਾੜਾ ਵੇ ਇਸ ਪੀਲੀ ਰੁਤ ਦਾ
ਸੇਕ ਕਦੇ ਮੁੜ ਆਵੇ
ਪੀਲੀ ਰੁਤ ਉਦਾਸੀ ਨੂੰ ਉਘਾੜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੰਝੂ ਦਾ ਮਾਨਵੀਕਰਣ ਉਹ
ਇਵੇਂ ਕਰਦਾ ਹੈ:

ਇਕ ਹੰਝੂ
ਬਿਰਖ ਦੀ ਟੀਸੀ
ਡੇਰਾ ਆਣ ਜਮਾਵੇ
ਇਸ ਤੱਤੜੇ ਦੀ ਛਾਂ ਵੀ
ਲੂਆਂ ਗੋਦ ਖਿਡਾਵੇ

ਅੱਗ ਦਾ ਕੰਗਣ ਪਾ ਨਾ ਵਾਏ
ਮਤਾ ਖੜਕ ਹੋ ਜਾਏ
ਡੂੰਘੀ ਨੀਂਦਰੇ ਸੁੱਤਾ ਹਉਕਾ
ਕਿਧਰੇ ਨਾ ਉਠ ਖੜੋਏ

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਨਜ਼ਮਾਂ ਜਿਵੇਂ ਜਿੰਦ ਦਾ ਦੀਵਾ, ਧੂਣੀ ਅਤੇ
ਅੱਗ ਦੀਆਂ ਪੂਣੀਆਂ ਆਦਿ ਗੀਤਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਹਨ। ਅੰਤ ਤੇ ਰੂਹ ਰੇਜ਼ਾ ਦੀ ਇਕ
ਬਹੁਤ ਹੀ ਭਾਵਪੂਰਤ ਨਜ਼ਮ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਖਤਮ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜਿਸਦੇ ਅਰਥ
ਬਹੁਤ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹਨ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਸਭ ਨੂੰ ਸੋਚਣ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਕਵਿਤਾ ਵਰਗੇ ਲੋਕਾਂ ਪੱਲੇ
ਹੁੰਦਾ ਦੱਸੋ ਕੀ
ਹਰਫਾਂ ਦੇ ਸੰਗ ਹਰਫ ਬਣਦਿਆਂ
ਹੋਣਾ 'ਹੈ' ਤੋਂ 'ਸੀ'

ਇਹ ਅੱਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਲੇਖਕਾਂ ਵਿਚ ਵਾਪਰ ਰਹੇ ਰੁਝਾਨ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ
ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਈਗੋ ਜਾਂ ਹਉਮੇ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ

ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਗੁੰਮ ਗੁਆਚ ਹੋ ਗਏ, ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਪੱਲੇ ਹੁੰਦਾ ਵੀ ਕੀ ਹੈ ਸਿਰਫ਼ ਕੁਝ ਹਰਫ਼ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖਦਿਆਂ ਇਕ ਦਿਨ ਹੈ ਤੋਂ ਸੀ ਹੋਣਾ ਹੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਲਾ! ਡਾ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਭੰਡਾਲ ਦੇ ਲਿਖੇ ਤਮਾਮ ਸ਼ਬਦ ਹਮੇਸ਼ਾ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵੰਡਦੇ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਲਿਖਣ ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰਦੇ ਰਹਿਣ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਡਾ. ਭੰਡਾਲ ਦੀ ਇਸ ਪੁਸਤਕ 'ਰੂਹ ਰੇਜ਼ਾ' ਨੂੰ ਜੀਉ ਆਇਆਂ ਆਖਦਿਆਂ ਮੁਬਾਰਕਬਾਦ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਹੋਏ ਆਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਪਾਠਕ ਇਸ ਨੂੰ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਗਾਰਾ ਦੇਣਗੇ।

-0-

ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕ 'ਜ਼ਿੰਦਗੀ' ਦਾ ਰੂਪਕ ਪੱਖ

ਡਾ. ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਭੰਡਾਲ ਇਕ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਕਵੀ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕ 'ਜ਼ਿੰਦਗੀ' ਪੜ੍ਹਕੇ ਇੰਝ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕੇਵਲ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਕਵਿਤਾ ਜੀਉਂ ਵੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਕਵਿਤਾ ਧੜਕਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਪਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਅਨੁਭੂਤੀ ਉਸਨੂੰ ਸਰਸਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਬੰਦ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਇੰਨੀ ਨੀਝ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਨਵੀਂ ਛਪੀ ਪੁਸਤਕ 'ਜ਼ਿੰਦਗੀ' ਦੇ 100 ਪੰਨਿਆਂ ਤੇ ਫੈਲ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਪਰਤ ਦਰ ਪਰਤ ਖੋਲ੍ਹਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

'ਜ਼ਿੰਦਗੀ' ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਛੰਦ ਰਹਿਤ ਕਵਿਤਾ ਹੈ। ਸਲਾਹੁਣਯੋਗ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਕੋ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਇੰਨੀ ਲੰਮੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਦਿਆਂ ਕਿਤੇ ਵੀ ਕਾਵਿਕਤਾ ਕਵੀ ਦਾ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੀ। ਕਿਤੇ ਵੀ ਅਕੇਵਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਸਗੋਂ ਉਤਸੁਕਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਗਲਾ ਕਾਵਿ-ਟੋਟਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਕਿਸ ਰੂਪ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰੇਗਾ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਅਜੋਕੀ ਲਿਖੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸਮੁੱਚੀ ਕਵਿਤਾ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਲੱਗੀ ਹੈ।

ਰੂਪਕ ਪੱਖੋਂ 'ਜ਼ਿੰਦਗੀ' ਇਕ ਲੰਮੀ ਕਵਿਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਲੰਮੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣ ਦੀ ਪਿਰਤ ਹੈ। ਅਕਸਰ ਲੰਮੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਕਾਵਿਕ ਰੂਪ ਦਿਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹੁਣੇ ਜਿਹੇ ਡਾ. ਸ਼ਰਯਾਰ ਨੇ 'ਭੋਰੇ ਵਾਲਾ ਪੂਰਨ' ਨਾਮਕ ਲੰਮੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪੂਰਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਭੋਰੇ ਵਿਚ ਬਿਤਾਏ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਕਵਿਤਾ ਰਾਹੀਂ ਅਭਿਵਿਅਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਾ. ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇਕੀ ਨੇ 'ਸਿਮਰਤੀ ਦੇ ਕਿਰਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ' ਅਤੇ 'ਕਰੁਣਾ ਦੀ ਛੋਹ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ' ਲੰਮੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਰੂਪ ਦਿਤਾ। ਸ਼ਿਵ ਨੇ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਕਿੱਸੇ 'ਲੂਣਾ' ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਕਾਵਿਕ ਰੂਪ ਦਿਤਾ। ਡਾ. ਭੰਡਾਲ ਦੀ ਇਹ ਲੰਮੀ ਕਵਿਤਾ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀ ਲੰਮੀ ਕਵਿਤਾ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਹਾਣੀ ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਉਪਭਾਵੁਕਤਾ ਨਹੀਂ ਕੇਵਲ ਜੀਵਨ ਦਾ ਯਥਾਰਥ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜਿਆਂ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਪੂਰਕ ਹਨ, ਕਈ ਵਾਰੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਹਨ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸ ਰਾਹੀਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚਲੇ ਨਾਕਾਰਾਤਮਕ ਤੇ ਸਾਕਾਰਾਤਮਕ ਪੱਖਾਂ ਤੇ

ਦੁੱਖਾਂ ਤੇ ਸੁੱਖਾਂ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਵੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ-ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਪਹਿਲੀ ਜਨਵਰੀ ਵੀ/ 31 ਦਿਸੰਬਰ ਵੀ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ/ਤ੍ਰੇਹਾਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ/ਜੂਠੇ ਗਲਾਸ 'ਚ ਸੁੱਚਾ ਪਾਣੀ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕਦੇ ਸਾਨੂੰ ਘੁਰਦੀ/ਕਦੇ ਪਿਆਰਦੀ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਪਤਝੜ ਵੀ ਬਹਾਰ ਵੀ।

‘ਜ਼ਿੰਦਗੀ’ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਕਵਿਤਾ ਤਿੰਨ ਜਾਂ ਚਾਰ ਸਤਰਾਂ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਟੋਟਿਆਂ ਦਾ ਜੋੜ ਹੈ। ਹਰ ਕਾਵਿ-ਟੋਟਾ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਇਕ ਸੰਪੂਰਨ ਭਾਵ ਸਮੋਈ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਵਿ-ਟੋਟੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਵੱਖਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਇਕ ਲੜੀ ਵਿਚ ਪਰੋਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਤਿੰਨ ਸਤਰੇ ਕਾਵਿ-ਟੋਟਿਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਹਾਇਕੂ ਦਾ ਝਾਉਲਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਹਾਇਕੂ ਤਿੰਨ ਸਤਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਜਾਪਾਨੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਇਕ ਰੂਪ ਹੈ। ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਕੁਦਰਤ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਆਪਸੀ ਵਰਤਾਰੇ ਚੋਂ ਇਕ ਮੁਬਸੂਰਤ ਬਿੰਬ ਸਿਰਜਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ, ਉੱਭਰੀ ਇਕ ਮੁਰਗਾਬੀ/ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਭਰਿਆ ਵਿਸਮਾਦ/ ਪਾਣੀ ਹੇਠਲੇ ਸੰਸਾਰ ਦਾ

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਵੀ ਅੱਜਕੱਲ ਹਾਇਕੂ ਕਾਫ਼ੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਇਕ ਹਾਇਕੂ ਵੇਖੋ -‘ਸਰਦ ਰੁਤ/ਉਦਾਸ ਘਰ/ਇਕ ਮੋਮਬੱਤੀ ਜਲੇ’ (ਸੁਰਜੀਤ)। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕਈ ਕਵਿਤਾਵਾਂ 5-7-5 ਸਤਰਾਂ, ਜੋ ਕਿ ਹਾਇਕੂ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਵਿਚ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ‘ਜ਼ਿੰਦਗੀ’ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਹਾਇਕੂ ਨਹੀਂ ਪਰ ਹਾਇਕੂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਡਾ. ਭੰਡਾਲ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨ ਸਤਰੇ ਬੰਦਾਂ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੇ ਸ਼ਬਦ-ਚਿੱਤਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ

1. ਜ਼ਿੰਦਗੀ /ਮਿੱਧੇ ਫੁੱਲ ਦੇ ਮੁਖ ਤੇ/ਤਿਉੜੀਆਂ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ
2. ਜ਼ਿੰਦਗੀ /ਨੇਰੀਆਂ ਨਾਲ ਆਢਾ ਲਾਉਂਦੀ/ਟਟਹਿਣਿਆਂ ਦੀ ਲੋਅ
3. ਜ਼ਿੰਦਗੀ /ਤਿੜਕੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ‘ਚੋਂ /ਝਾਕਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਬਿੰਬ

ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਹਾਇਕੂ ਨਾਲੋਂ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਹਾਇਕੂ ਖਿਣ ਦਾ ਬਿੰਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ‘ਜ਼ਿੰਦਗੀ’ ਦੇ ਕਾਵਿ ਟੋਟੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਸਦੀਵੀ ਭਾਵ ਸਮੋਈ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਵਿ ਟੋਟਿਆਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸੂਖਮ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਕਈ ਵਾਰ ਸੂਤਰਾਂ ਵਾਂਗ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਗਲੋਬਲੀ ਕਵਿਤਾ ਹੈ, ਪਾਰ-ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਹੈ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂ ਕਿ

1. ਜ਼ਿੰਦਗੀ /ਪੱਸਰੀ ਹੋਈ ਕੈਨਵੈਸ ਤੇ /ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਕਾਇਨਾਤ,
2. ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਕਤ ਦਾ ਵਰਕ /ਅੱਖਰ ਜੂਹੇ/ਗੂੰਗਾ ਅਰਥ ਧਰੇ

‘ਜ਼ਿੰਦਗੀ’ ਦੇ ਕਈ ਬੰਦ 5 ਤੇ 7 ਸਤਰਾਂ ਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਚਾਲ ਵੀ ਸੁਨੱਖੀ ਹੈ। ਸਾਰੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਟੁਕੜੀਆਂ ਵਿਚ ਇਕਸਾਰਤਾ ਤੇ ਇਕਸੁਰਤਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਦੀ ਸੂਖਮਤਾ ਤੇ ਬਾਰੀਕੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਕ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ

ਇਸਨੂੰ ਮੁਹਾਰਨੀ ਵਾਂਗ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਬਿਨਾ ਰੁਕਿਆਂ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਤੁਰਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਸਿਆਣਾ ਗੁਰੂ ਕੁਛ ਗੁਰ ਸਮਝਾ ਕੇ ਅੱਗੇ ਤੁਰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਕੋਈ ਪੰਨਾ ਖੋਲ੍ਹ ਲਉ ਕਵਿਤਾ ਆਪਣੇ ਚਿੰਤਨੀ ਤੇ ਸਿਆਣਪ ਭਰਪੂਰ ਸੁਰ ਵਿਚ ਰਵਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ -

1 ਜ਼ਿੰਦਗੀ /ਹੂੰਗਰ ਦੇ ਵਿਹੜੇ/ਹਾਸਿਆਂ 'ਚ ਹੰਝੂਆਂ ਦੀ ਬਰਸਾਤ

3 ਜ਼ਿੰਦਗੀ /ਤਿੜਕਿਆ ਵਿਸ਼ਵਾਸ/ ਵਿਲਕਦੀ ਆਸ /

4 ਜ਼ਿੰਦਗੀ /ਸਾਹਾਂ ਦੇ ਫ਼ਰੇਮ 'ਚ/ਫ਼ਰੇਬ ਦਾ ਜਾਲ

ਬਿੰਬ, ਅਲੰਕਾਰ ਤੇ ਚਿਨ੍ਹ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਡਾ. ਭੰਡਾਲ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਸ਼ਬਦਾਂ, ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ, ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਤੇ ਬਿੰਬਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤ ਕੇ ਆਪਣੀ ਕਾਵਿ-ਸਿਆਣਪ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੀ ਪੁਸਤਕ ਅਲੰਕਾਰਾਂ, ਸ਼ਬਦ ਚਿੰਤਰਾਂ ਤੇ ਚਿਹਨਾਂ ਨਾਲ ਭਰੀ ਪਈ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਗਏ ਬਿੰਬ ਵੇਖੋ,

ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਪੀਰ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਦੁਆ/ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਲਹਿਰਾਂ ਤੇ ਜਗਦਾ ਦੀਵਾ/
ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਸਤਰੰਗੀ ਪੀਘ ਦੇ ਅੰਬਰੀਂ ਹੁਲਾਰੇ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਖੰਭ ਵਿਹੁਣੇ ਪਰਿੰਦੇ ਦੀ
ਪਰਵਾਜ਼/ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਸਿਸਕਦੀ ਲਾਟ ਦਾ ਹਨੇਰਿਆ ਸੰਗ ਖਹਿਣਾ/
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬੀਆਬਾਨ 'ਚ ਉੱਡਦਾ ਟਟਹਿਣਾ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ/ਤਲੀ ਤੇ ਖਿਲਾਰੀ ਚੋਗ !

ਉਸ ਕੋਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਅਮੀਰੀ। ਨਵੇਂ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਸੁਚੱਜੇ ਕਾਰੀਗਰ ਵਾਂਗ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਪਿਕਾਸੋ, ਕਲੋਰੋਫਿਲ, ਬੁਲਬੁਲੀ ਚੀਕ, ਕਣਕ ਦੇ ਸਿੱਟੇ, ਸਾਜ਼, ਸਰਗਮ, ਸੁਰ, ਅਰਦਾਸ, ਚਾਰ ਯੁਗ, ਅਲਾਹੀ ਨਾਦ, ਪੀਹੜਾ, ਉਜੜਿਆ ਖੂਹ, ਸੱਬ, ਮਸੋਸੀ ਰੂਹ, ਮਿਰਗਤਿਸ਼ਨਾ, ਸਰਾਪ, ਬਦਖੋਰੀ, ਵਹਿੰਗੀ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਡਾ. ਭੰਡਾਲ ਦੇ ਗਿਆਨ ਤੇ ਤਜਰਬੇ ਦੇ ਲਖਾਇਕ ਹਨ। ਸ਼ਬਦ ਜੜਤ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣ ਵੇਖੋ:

1 ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕਦੇ ਕਾਲਖਾਂ ਦੀ ਤਲਖੀ ਹੰਢਾਉਂਦੀ/ਕਦੇ ਚਾਨਣ ਦੀ ਜੂਹੇ
ਫੇਰਾ ਪਾਉਂਦੀ

2 ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬੰਧਨ ਨਹੀਂ ਸੁਤੰਤਰਤਾ/ ਸਥਿਰਤਾ ਨਹੀਂ ਨਿਰੰਤਰਤਾ

ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਕੁਛ ਮੁਹਾਵਰੇ ਵੀ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਆਢਾ ਲਾਉਣਾ, ਸੂਲੀ ਟੰਗਣਾ, ਔਂਸੀਆਂ ਪਾਉਣਾ, ਖੁੱਢ ਸੁਹਾਗਣ ਹੋਣਾ ਆਦਿ ਜੋ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਗਹਿਰਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਕਈ ਵਾਰ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਵਿਤਾ ਤੇ ਵਾਧੂ ਬੌਧਿਕਤਾ ਲੱਦ ਕੇ ਜਟਿਲ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਡੂੰਘੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਸਰਲ ਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਉਚੇਚ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ। ਕਵਿਤਾ ਨੇ ਬਹੁ- ਅਰਥੀ ਹੋਣਾ ਹੁੰਦੈ, ਅਵਚੇਤਨ ਦੀਆਂ ਕੰਦਰਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਇਸਨੂੰ ਧੁੰਦਲੀ ਕਰਕੇ ਜਟਿਲ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਵ ਅਤੇ

ਚਿੰਨ੍ਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਵੀ ਇਹੀ ਹੈ। ਸਿਰਜਣਾ ਦੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਸਪੇਸ ਹੈ ਸਮੂਰਤ ਹੋਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਡਾ. ਭੰਡਾਲ ਦੀ ਕਾਵਿ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਕਾਵਿ ਕੌਸ਼ਲਤਾ ਡੁੱਲ੍ਹ ਡੁੱਲ੍ਹ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਡਾ. ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਭੰਡਾਲ ਨੂੰ 'ਜ਼ਿੰਦਗੀ' ਨਾਮੀ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤ ਪੁਸਤਕ ਲਿਖਣ ਲਈ ਵਧਾਈ।

-0-

ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਕੁੱਚੋਵਾਲ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ

ਮਨੁੱਖ ਇਕ ਸਮਾਜਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹੈ; ਸਮਾਜ ਪ੍ਰਤੀ ਉੱਤਰਦਾਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਧਰਤੀ ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਜੀਵ ਜੰਤੂਆਂ ਵਿਚੋਂ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕੋਲ ਸੰਵੇਦਨਾ ਹੈ; ਉਹ ਚੰਗੇ ਮਾੜੇ ਵਿਚ ਫ਼ਰਕ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਚੌਗਿਰਦੇ ਨੂੰ ਸੁਆਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਸਮਾਜ ਦਾ ਦਰਪਣ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਵੀ। ਸਾਹਿਤ ਨੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ-ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ ਫ਼ਿਕਰ ਤੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ; ਜਾਬਰਾਂ ਨੂੰ ਭੰਡਿਆ ਹੈ, ਵੰਗਾਰਿਆ ਹੈ, ਪੈਗੰਬਰਾਂ ਅਤੇ ਬਹਾਦਰਾਂ ਦੇ ਸੋਹਲੇ ਗਾਏ ਹਨ। ਸਾਰਾ ਸਾਹਿਤ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫ਼ਿਕਰ ਤੇ ਦਰਦ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ।

ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਕੁੱਚੋਵਾਲ ਦਾ ਕਾਵਿ ਜਗਤ ਵੀ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਫੈਲੇ ਆਤੰਕ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦੁਖ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਮਾਨਵੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਦਾ ਕਵੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਚਾਰ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਥਾਈਲੈਂਡ, ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਲਿਖ ਕੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਬੁਲੰਦ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਗਾਕੇ ਆਪਣੀ ਅਦੁੱਤੀ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣਾਈ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਸਭਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿਚ ਮੁਖ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਵੀ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਕਿਸੇ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਦਾ ਮੁਹਤਾਜ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਉਸਦੇ ਦੋ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹ- ‘ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਪਾਰ’, ‘ਸੂਰਜ ਨਹੀਂ ਮੋਇਆ’ ਅਤੇ ਇਕ ਨਾਟਕ ‘ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਿਹ’ ਛਪ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਉਸਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪੰਜਾਬੀ ਰਸਾਲਿਆਂ ਅਤੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਛਪਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

‘ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਪਾਰ’ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਕੁੱਚੋਵਾਲ ਦਾ ਪਲੇਠਾ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਉਸਦੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਮਨ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਹੈ ਜੋ ਦੇਸ਼-ਕਾਲ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਪਾਰ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਉਸਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਸਤਰਾਂ ਤੋਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ,

ਅਤਿ ਜਨੂੰਨੀ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦ
ਦੁਸ਼ਮਣ ਮਾਨਵਤਾ ਦੇ ਕਿਤੇ ਵੀ ਰਹਿੰਦੇ ਨੇ
ਰੋਜ਼ ਰਾਤ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਵੀ ਜੰਗਲ ਬਣ ਜਾਂਦਾ
ਤ੍ਰਿਆਸੀ ਤੋਂ ਤ੍ਰਿਆਨਵੇਂ ਤੀਕਰ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ

ਦੁਨੀਆ ਤੋਂ ਜ਼ੋਰ ਜ਼ਬਰ ਕਦੇ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸਗੋਂ ਆਤੰਕ ਆਪਣਾ ਰੂਪ ਬਦਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਫੈਲੇ ਆਤੰਕ ਲਈ ਫ਼ਿਕਰਮੰਦ ਹੈ। ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

- 1 ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਤਿਹਾੜ ਸਾਇਬੇਰੀਆ ਅਬੂਗਰੀਬ ਦੀਆਂ
ਮਾਰਾਂ ਇਕੋ ਜਿਹੀਆਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਲਹਿੰਦੇ ਨੇ
- 2 ਰਹਿਬਰ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਭੁੱਲ ਬੈਠੇ ਨੇ ਰਹਿਬਰੀ
ਬੰਦਿਆਂ ਅੰਦਰ ਬੈਠੇ ਝੋਟੇ ਖਹਿੰਦੇ ਨੇ

‘ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਪਾਰ’ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਅੰਦਰ ਫੈਲੇ ਆਤੰਕ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਇਕ ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਕਵੀ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਅੰਦਰ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਦਰਦ ਦਾ ਜ਼ਜ਼ਬਾ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਜੇ ਉਸਨੂੰ ਇਰਾਕ ਵਿਚ ਸੁੱਟੇ ਬੰਬਾਂ ਨਾਲ ਹੋਈ ਤਬਾਹੀ ਦਾ ਦੁਖ ਹੈ ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬੇਕਸੂਰ ਸੜਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਫ਼ਿਕਰ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਅਬਲਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮਾਸੂਮਾਂ ‘ਤੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਵਲੋਂ ਹੋ ਰਹੇ ਜ਼ੁਲਮ ਪ੍ਰਤੀ ਵੀ ਬਹੁਤ ਰੋਸ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਇਕ ਕਵਿਤਾ ਵੇਖੋ:

ਇਕ ਢਾਣੀ ਆਪਣੇ ਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਚੱਲੀ ਦੋਸਤੋ
ਅੱਗ ਅੱਗ ਖੇਡਦੀ ਗਲੀ ਗਲੀ ਦੋਸਤੋ
ਜੰਮ ਨਾ ਦਏ ਕਿਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਾਰਿਸ
ਪੇਟ ਤੋਂ ਸੀ ਜੋ ਹਰ ਔਰਤ ਦਲੀ ਦੋਸਤੋ

ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਰਸੇ ਤੇ ਮਾਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ‘ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਪਾਰ’ ਵਿਚ ਕੁੱਦੋਵਾਲ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਸੋਹਲੇ ਗਾਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਈ ਦੇ ਹਿਤ ਦੀ ਖਾਤਿਰ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੜੇ ਸਤਿਕਾਰ ਤੇ ਮਾਣ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਸਿਰ ਤਲੀ ਤੇ ਰੱਖਣਾ ਮਕਤਲ ਵੱਲ ਤੁਰਨਾ
ਗਾਉਣਾ ਸਦੀ ਨੇ ਐਸੇ ਹੀ ਪਲਾਂ ਦਾ ਰਾਗ
ਰਸ਼ਕ ਹੁੰਦੈ ਤੱਕ ਕੇ ਕਈ ਬੁੰਗੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ
ਕਸ਼ਟ ਹੁੰਦੈ ਤੱਕ ਕੇ ਬੁਝੇ ਘਰਾਂ ਦੇ ਚਰਾਗ

ਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਨਾਇਕ ਦਾ ਜਾਮਾ ਪਾਕੇ ਉੱਚੀ ਸੁਰ ਵਿਚ ਕਹਿ ਉੱਠਦਾ ਹੈ:

ਹੁਣ ਆਜ਼ਾਦੀ ਜਾਂ ਸ਼ਹਾਦਤ ਪਾਉਣੀ ਹੈ
ਹਿੱਕ ਤਾਣਕੇ ਉੱਚੀ ਨਜ਼ਰ ਖਲੋਵੇ ਚੰਨ
ਕੁਦੋਵਾਲ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਤਕਰੇ ਤੇ ਵੰਡੀਆਂ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ। ਇਹ

ਵੰਡੀਆਂ ਭਾਵੇਂ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਹੋਣ, ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਉਚ ਨੀਚ ਦੀਆਂ ਹੋਣ ਜਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ। ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

ਸਰਹੱਦਾਂ ਬੰਨੇ ਤੋੜਕੇ ਮੈਂ ਇਕ ਕਰਾਂ
ਅੰਬਰਸਰ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਵਿਚ ਖਲੋਵੇ ਚੰਨ

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਸੁਰ ਸੋਗਮਈ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਬੁਲੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਛੂੰਹਦੇ ਆਸ਼ਾਵਾਦ ਦੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਜਿਸ 'ਪੌਜ਼ੀਟੀਵਿਟੀ' ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਹ ਇਸ ਵਿਚ ਥਾਂ ਥਾਂ ਵੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਦਹਿਸ਼ਤ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਹੈ ਪਰ ਕਵੀ ਬਹੁਤ ਆਸ਼ਾਵਾਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ,

ਸਮੁੰਦਰ ਚੀਰ ਪਰਬਤਾਂ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵਾਂਗਾ
ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਘਰ ਆਵਾਂਗਾ
ਹਨੇਰੀ ਚੜ੍ਹਕੇ ਆਵੇਗੀ ਉੱਠਣਗੇ ਤੂਫ਼ਾਨ
ਮੇਰਾ ਯਕੀਨ ਹੈ ਇਤਿਹਾਸ ਮੈਂ ਨਵਾਂ ਘੜ ਜਾਵਾਂਗਾ
ਸਰਮਦ ਨਹੀਂ ਮਨਸੂਰ ਤੇ ਈਸਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹਾਂ ਮੈਂ
ਲੋਕ ਹਿੰਤਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਤਿਰ ਪਰ ਸੂਲੀ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵਾਂਗਾ

ਔਰਤ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹਮੇਸ਼ਾ ਚਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਔਰਤ-ਮਰਦ ਬਰਾਬਰੀ ਦੀ ਗੱਲ ਇਕ ਭਖਦਾ ਮਸਲਾ ਹੈ। ਗਰਭ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਇਸਤਰੀ ਕਰੂਣ-ਹੱਤਿਆਵਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਕਵੀ ਦੇ ਖ਼ਿਆਲ ਵੇਖੋ:

1. ਕਦੇ ਤਾਂ ਮਰਦ ਔਰਤ ਦੀ ਕਰੇਗਾ ਕਦਰ
ਆਸ ਇਹੀ ਦਿਲ ਵਿਚ ਮਿਰੇ ਪਲ ਰਹੀ
2. ਸੀਤਾ ਵਰਗੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਦਿੰਦੀਆਂ ਅਗਨ ਪ੍ਰੀਖਿਆ
ਅੱਜ ਵੀ ਸੜਦੀਆਂ ਮਰਦੀਆਂ, ਕੈਸੇ ਨਸੀਬ ਨੇ
3. ਔਰਤ ਹੋਣ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਹੋਈ ਕਦੇ ਘੱਟ ਨਾ
ਉਦੋਂ ਸ਼ਰੇਆਮ ਸੀ ਅੱਜ ਕੁੜੀਮਾਰ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਨੇ

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਗੱਲ ਜੋ ਉੱਘੜ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਹੈ ਉਹ ਹੈ ਕਵੀ ਦਾ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਕੁੱਦੋਵਾਲ ਪ੍ਰਤੀ ਜਜ਼ਬਾ। ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਬਾਰੇ ਉਸਨੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪਾਠਕ ਦਾ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਨੂੰ ਜੀਅ ਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ:

ਭਾਵੇਂ ਸਾਰੀ ਏਸ਼ੀਆ ਘੁੰਮੀ ਯੂਰਪ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਵੀ
ਐਸੀ ਠੰਡੀ ਵਾ ਨਾ ਕਿੱਧਰੇ ਜੋ ਕੁੱਦੋਵਾਲ ਵਿਚ ਵਗਦੀ ਹੈ

ਕੁੱਦੋਵਾਲ ਇਕ ਪਿੰਡ ਸੀ ਅੱਜ ਵੀ ਪਿੰਡ ਹੈ
ਨਾਮ ਲੈਂਦਾਂ ਤਾਂ ਯਾਦ ਆਵਣ ਨਾਨਕ ਫ਼ਰੀਦ

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੁੱਚੇ ਮੋਤੀ ਸਾਂਭੀ ਬੈਠਾ ਹੈ ਇਹ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਿਹ 'ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਪਾਰ'। ਇਸ ਵਿਚਲੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵਜ਼ਨ ਕਵੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਗਾਇਕੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿਰਜਿਆ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਜੀਵਨ ਦਾ ਦਰਪਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਬਹੁਰੰਗੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਭਰੀ ਪਈ ਹੈ ਇਹ ਪੁਸਤਕ-‘ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਪਾਰ’ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਸਦਾ ਅਨੁਭਵ ਤਨ ਝਾਗਿਆ ਅਨੁਭਵ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਾਵਿ-ਰਸੀਏ ਇਸਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਪਸੰਦ ਕਰਨਗੇ। ਉਹ ਇਕੋ ਵੇਲੇ ਕਦੇ ਚੰਨ, ਕਦੇ ਮੰਗਲ ਅਤੇ ਕਦੇ ਸ਼ੁਰਤੀ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ‘ਤੇ ਹੰਝੂ ਵਹਾਉਂਦਾ ਵਹਾਉਂਦਾ ਬਾਬਰ, ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਅਤੇ ਹਿਟਲਰ ਵਰਗੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦਾਂ ਨੂੰ ਨਿੰਦਦਾ ਹੈ:

1. ਚੰਨ ਤੇ ਕਦੇ ਮੰਗਲ ਤੇ ਜਾਵਾਂ ਤੈਨੂੰ ਭੁਲਾਉਣ ਲਈ
ਕੌਣ ਹੈ ਫਿਰ ਸ਼ੁਰਤੀ ਵਿਚ ਜੋ ਤੈਨੂੰ ਸਿਮਰ ਰਿਹੈ
2. ਬਾਬਰ ਔਰੰਗ ਹਿਟਲਰ ਮੁੜ ਮੁੜ ਆਉਂਦੇ ਜਾਪਦੇ
ਸ਼ਹਿਰ ਮੇਰਾ ਪਾਣੀ ਕਦੇ ਅੱਗ ਵਿਚ ਇਉਂ ਘਿਰ ਰਿਹੈ

ਉਸਦੇ ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਸਰੋਕਾਰ ਕਿਸੇ ਇਕ ਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਸਗੋਂ ਉਹ ਸਾਰੀ ਮਾਨਵਤਾ ਦਾ ਦੁਖ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸਮੋਈ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਹੈ ਉਸਦੀ ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਜਾਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਨਾਂ ‘ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਪਾਰ’ ਬੜਾ ਢੁੱਕਵਾਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ।

-0-

‘ਤੂੰ ਕੀ ਜਾਣੇ’-ਦਾ ਕਾਵਿ ਪ੍ਰਵਚਨ

‘ਤੂੰ ਕੀ ਜਾਣੇ’ ਪਰਮ ਸਰਾਂ ਦੀ ਪਲੇਠੀ ਪੁਸਤਕ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਸਰਵਰਕ ਉਬਪਰ ਸੈਲੀ ਬਲਵਿੰਦਰ ਦੁਆਰਾ ਬਣਿਆ ਚਿੱਤਰ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਨਾਂ ਨੂੰ ਬਾਖੂਬੀ ਪਰਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਰਦ ਦਾ ਪਿੱਠ ਦੇ ਕੇ ਤੁਰ ਜਾਣਾ, ਉਸਦੀ ਬੇਰੁਖੀ ਨੂੰ ਨਾ ਸਹਿੰਦਿਆਂ ਔਰਤ ਦੇ ਹੰਝੂਆਂ ਦਾ ਖੂਨ ਬਣ ਕੇ ਕਲਮ ਦੀ ਨੌਕ ‘ਚੋਂ’ ਵਹਿ ਤੁਰਨਾ। ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਹੱਥ ਦੇ ਰੋਕਣ ਦਾ ਸੰਕੇਤ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਕਿਤਾਬ ਅੰਦਰ ਪਏ ਵਸਤੂ-ਨਿਹੋਰੇ ਨੂੰ ਪਰਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੇਮੁਖ ਹੋ ਕੇ ਤੁਰ ਜਾਣ ਵਾਲਿਆ ਸੱਜਣਾਂ ਮੇਰੀ ਸੱਚੀ ਮੁਹੱਬਤ ਨੂੰ ਤੂੰ ਕੀ ਜਾਣੇ? ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਅਹਿਸਾਸਾਂ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ:

ਕੀ ਮਿਲਿਆ ਮੇਰੀਆਂ ਸਧਰਾਂ ਨਾਲ ਖਿਲਵਾੜ ਕਰਕੇ
ਮੈਂ ਹਾਸੇ ਵੀ ਗਵਾਏ ਤੈਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਕੇ
ਤੂੰ ਕਦਰ ਨਾ ਪਾਈ ਮੇਰੇ ਸੱਚੇ ਪਿਆਰ ਦੀ
ਮੈਂ ਹਿਜਰ ਹੰਢਾਏ ਤੈਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਕੇ

‘ਤੂੰ ਕੀ ਜਾਣੇ’ ਪੁਸਤਕ ਸ਼ਾਇਰਾ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਵੇਦਨਾਵਾਂ-ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ, ਪਿਆਰ-ਮੁਹੱਬਤ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ, ਨਿਹੋਰਿਆਂ, ਵਲਵਲਿਆਂ, ਟੁੱਟੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਅਤੇ ਪੀੜਤ ਸੋਚਾਂ ਨੂੰ ਸਮੋਈ ਬੈਠੀ ਹੈ। ਪਰਮ ਸਰਾਂ ਦੀ ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੀ ਕਵਿਤਾ ਹੀ ਰੁਮਾਂਸਵਾਦੀ ਅਤੇ ਨਾਰੀਵਾਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਆਮਦ ਨਾਲ ਸ਼ਾਇਰਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਹੋਰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਨਾਰੀ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਢਾਣੀ ਵਿਚ ਜਾ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਮਰਦ ਨੂੰ ਕਠੋਰ ਦਿਲ ਅਤੇ ਨਿਰਮੋਹੀ ਗਰਦਾਨ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਰੀਆਂ ਕਵਿੱਤਰੀਆਂ ਨੇ ਨੇ ਹੀ ਮਰਦ-ਔਰਤ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅੰਨਦਾਤਾ ਵਿਚ ਅਮ੍ਰਿਤਾ ਨੇ ਮਰਦ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪਿਆਰ ਤੇਰੇ ਮਤਲਬ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ, ਮਨਜੀਤ ਟਿਵਾਣਾ ਉਸਨੂੰ ਭੁੱਖਾ ਭੇੜੀਆ ਗਰਦਾਨਦੀ ਹੈ, ਪਾਲ ਕੌਰ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਖੱਬਲ ਵਾਂਗ ਉੱਗੀਆਂ ਦੱਸਦੀ ਹੈ। ਪਰਮ-ਕਾਵਿ ਵਿਚਲਾ ਵਸਤੂ ਔਰਤ ਦੀ ਪਿਆਰ-ਭੁੱਖ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਿਆਰ ਵਿਹੂਣੀ ਕਾਵਿ ਨਾਇਕਾ ਮਰਦ ਨੂੰ ਤਾਅਨੇ ਤਾਂ ਮਾਰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਨਕਾਰਦੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਸ ਤੋਂ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਵੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਇਕਾ ਦਾ ਮਹਿਬੂਬ ਕਦੇ ਉਸ ਨਾਲ ਰੁੱਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਵਿੱਤਰੀ ਉਸਨੂੰ ਮਨਾਉਣ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਖੀਵੀ ਹੋਈ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਰੂਹਾਨੀ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਏ। ਉਸਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣਾ ਜਾਣਦੀ ਹੈ, ਬਦਲੇ ਵਿਚ ਉਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਮੰਗਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ।

ਲਿਆ ਫੜ ਤੇਰੇ ਦਰਦ ਤੇ ਹਉਕੇ
ਮੈਂ ਚੁੰਨੀ ਦੇ ਪੱਲੇ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਲਵਾਂ
ਤੇ ਤੂੰ ਹੱਸਦਾ ਰਹਿ ਤੇ ਵਸਦਾ ਰਹਿ
ਜੀਉਣ ਜੋਗਿਆ!

ਔਰਤ ਦਾ ਦਿਲ ਹੀ ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜਿਸਨੂੰ
ਵੀ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਉਸਤੇ ਆਪਾ ਵਾਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਰਾ ਦੇ ਲਫਜ਼ਾਂ 'ਚ
ਔਰਤ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਕੁਝ ਇਵੇਂ ਹੈ:

ਬੜਾ ਫਰਕ ਏ ਤੇਰੀ ਮੇਰੀ ਮੁਹੱਬਤ ਵਿਚ
ਮੈਂ ਸਾਰੇ ਘੋਗੇ ਸਿੱਪੀਆਂ ਸਮੇਟ ਲੈਂਦੀ ਹਾਂ ਬੁੱਕਲ ਵਿਚ
ਤੂੰ ਸਿਰਫ ਮੋਤੀ ਲੱਭਦਾ ਏਂ

ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਨਾਇਕਾ ਆਪਣੇ ਮਹਿਬੂਬ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ
ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਲਾਕੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕੱਟਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਜੋ ਸਾਉਣ ਦੇ ਛਰਾਟੇ
ਵਾਂਗ ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਆਇਆ ਅਤੇ ਤੂਫਾਨ ਬਣ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਕਈ ਵਾਰੀ
ਇਹ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਗੁੱਤੀ ਨਾਇਕਾ ਸੱਸੀ-ਸੋਹਣੀ ਦੀ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਵੀ ਜਾ ਖਲੋਂਦੀ ਹੈ।
ਉਹ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ,

ਵਸਲਾਂ ਦੇ ਇਕ ਪਲ ਦੀ ਖਾਤਿਰ
ਉਮਰਾਂ ਦਾ ਹਿਜਰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਮੈਨੂੰ
ਤੂੰ ਹਾਮੀ ਤਾਂ ਭਰ ਮਿਲਣ ਦੀ
ਮੈਂ ਕੱਚੇ ਤੇ ਤਰ ਆਵਾਂ!

ਪਰਮ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਔਰਤ ਤੇ ਮਰਦ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ
ਚੀਸ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਚੀਸ ਮਹਿਬੂਬ ਦੇ ਮਿਲ ਕੇ ਵਿਛੜ ਜਾਣ ਦੀ ਚੀਸ ਹੈ।
ਉਹ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਉਸਨੂੰ ਭੁੱਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਅਤੇ ਚੰਨਾਂ ਤਾਰਿਆਂ ਵਿਚ, ਬਾਰਿਸ਼
ਦੀਆਂ ਬੂੰਦਾਂ ਵਿਚ, ਰੁਮਕਦੀਆਂ ਪੌਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਸਦੇ ਵਜੂਦ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਨੂੰ
ਲੱਭਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਰਦ ਜੋ ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚੋਂ ਸਿਰ
ਕੱਢਦਾ ਦਿਸਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਵਾਰਥੀ ਹੈ। ਉਹ ਉਸਦੇ ਸੱਚੇ ਸੁੱਚੇ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ
ਸਮਝਦਾ। ਸੋ ਔਰਤ ਦੂਹਰਾ ਸੰਤਾਪ ਹੰਢਾਉਂਦੀ ਦਿਸਦੀ ਹੈ, ਇਕ ਮਰਦ ਦੇ ਪਿਆਰ
ਤੋਂ ਵਿਰਵੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਦੂਜੀ ਜਿਸਮ ਬਣ ਵਰਤੀ ਜਾਣ ਤੇ ਦੁਖੀ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:

ਅੜਿਆ ਰੂਹਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਸੈਂ,
ਤੂੰ ਤਾਂ ਜਿਸਮ ਦੇ ਨਾਪ ਤੋਲ 'ਚ ਹੀ ਉਲਝ ਗਿਆ।
ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਪਿਆਰ ਤਾਂ ਰੂਹਾਨੀ ਏ,
ਪਰ ਜਿਸਮ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋਕੇ ਜਾਣਾ ਪੈਣਾ।
ਤੇ ਉਹ ਅੰਗਾਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸਿਮਟ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ।

ਮੈਂ ਛਲਣੀ ਹੋ ਰੂਹ ਤੱਕ ਤੜਪ ਗਈ।

ਇਥੇ ਉਹ ਅਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੀ ਬੋਲਦੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ:

ਮੈਂ ਚੰਮ ਦੀ ਗੁੱਡੀ, ਖੇਡ ਲੈ ਖਿਡਾ ਲੈ
ਲਹੂ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਪੀ ਲੈ ਪਿਲਾ ਲੈ
ਤੇਰੇ ਸਾਂਹਵੇਂ ਖੜ੍ਹੀ ਹਾਂ ਵਰਤਣ ਦੀ ਸ਼ੈਅ
ਜਿਵੇਂ ਚਾਹੇ ਵਰਤ ਲੈ

ਕਵੀ ਨਾ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾ ਅਭਿਵਿਅਕਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਸਗੋਂ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਤਕਲੀਫ਼ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਪਰਮ ਆਪਣੇ ਇਸ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਰਾਹੀਂ ਸਮੁੱਚੀ ਔਰਤ ਦੀ ਹੋਣੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬਣਾ ਕੇ ਮੁਖਾਤਿਬ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਔਰਤ ਨੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੰਤਾਪ ਭੋਗਿਆ ਹੈ। ਹਾਲਾਤਾਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਚੁੱਲ੍ਹੇ-ਚੌਂਕੇ ਵਿਚ ਹੀ ਝੋਕੀ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਵਿੱਤਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਔਰਤ ਹੋਣ ਦੀ ਵੇਦਨਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਸਥਾਨ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਪਰਮ ਔਰਤ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਚਿੰਨ੍ਹ ਲਾਉਂਦੀ ਆਖਦੀ ਹੈ:

ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਹੋਂਦ ਹੈ ਮੇਰੀ
ਪੈਰ ਪੈਰ ਤੇ ਨਸੀਹਤਾਂ, ਪਾਬੰਦੀਆਂ, ਮਜ਼ਬੂਰੀਆਂ
ਮੇਰੀ ਸੋਚ ਜਾ ਪਹੁੰਚੀ ਅੰਬਰੀ
ਪਰ ਵਜ਼ੂਦ ਅਜੇ ਵੀ ਬੰਧਕ ਏ

ਪਰ ਫਿਰ ਉਹ ਔਰਤ ਦੇ ਸਵੈਮਾਣ ਨੂੰ ਉਕਸਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਆਖਦੀ ਹੈ:
ਮੈਂ ਡਟਾਂਗੀ ਹਰ ਖ਼ੋਫ਼ ਅੱਗੇ, ਹਰ ਵਹਿਸ਼ੀ ਅੱਗੇ।
ਹਰ ਦਾਨਵ ਅੱਗੇ, ਹੁਣ ਮੈਂ ਮਾਈ ਭਾਗੋ ਹਾਂ।
ਝਾਂਸੀ ਦੀ ਰਾਣੀ ਹਾਂ, ਦੁਰਗਾ ਦਾ ਰੂਪ ਹਾਂ।

ਕਈ ਜਗਾ ਪਰਮ ਸਰਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ 'ਚੋਂ ਕੱਚੀ ਉਮਰ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਦਾ ਝਾਉਲਾ ਵੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ:

ਉਹੀ ਹਵਾ ਜਿਹੜੀ ਆਉਂਦੀ ਏ ਤੇਰੇ ਸਾਹਾਂ ਨੂੰ ਛੂਹ ਕੇ
ਆਣ ਲਿਪਟ ਜਾਂਦੀ ਏ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਗਲਵੱਕੜੀ ਪਾ

ਪਰਮ ਨੇ ਇਕ ਗੱਲ ਇਹ ਨਿਵੇਕਲੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਮੁਹੱਬਤ ਮਜ਼ਹਬਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਉਸਨੇ ਸਰੂਪਨਮਾ ਦਾ ਦਰਦ ਸਮਝਿਆ। ਕਈ ਵਾਰ ਔਰਤ ਮਰਦ ਸੰਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ ਸ਼ਾਇਰਾ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਦਵੰਦਾਤਮਕ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ

ਹਨ। ਕਿਤੇ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਕਾਵਿ ਨਾਇਕਾ ਦੇਹੀ-ਭੋਗ ਤੋਂ ਉਪਰ ਉੱਠਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਿਤੇ ਸਰੀਰਕ ਛੋਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਣਦੀ ਵੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ੰਨਤ ਦਾ ਵਾਸ ਆਖਦੀ ਹੈ:

ਸਾਉਣ ਮਹੀਨਾ
 ਤੇਰਾ ਮੇਰਾ ਮਿਲਣਾ
 ਜਿਉ ਧਰਤੀ ਅੰਬਰ ਦਾ ਇਕ ਹੋ ਜਾਣਾ
 ਸਾਹਾਂ ਦਾ ਸਾਹਾਂ 'ਚ ਰਲ ਜਾਣਾ
 ਧੜਕਣਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸੁਰ ਹੋ ਜਾਣਾ
 ਗਲਵੱਕੜੀ 'ਚ ਘੁਲ ਮਿਲ ਜਾਣਾ

ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੋਵੇ ਕਿ ਉਮਰ ਨਾਲ ਅੱਲ੍ਹੜ ਉਮਰ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਮਾਇਨੇ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹਸਰਤਾਂ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਮਰਦ-ਔਰਤ ਦੇ ਸਰੀਰਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ ਪਰਮ ਨੇ ਬੜਾ ਬੇਬਾਕ ਹੋਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਬੋਲੀ-ਸ਼ੈਲੀ ਸਿੱਧੀ ਸਾਦੀ, ਸਪੱਸ਼ਟ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਢੁੱਕਵੀਂ ਹੈ ਜੋ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਰਸ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਛੰਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਆਕਾਰ ਵਜੋਂ ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਘੂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਹਨ। ਕਈ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਪਹਿਰੇ ਵਿਚ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਇਕ ਸਤਰ ਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਮੁਖੜਿਆਂ ਵਰਗੀਆਂ ਜਾਪਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ

ਪਿਆਰ 'ਚ ਕਿਹੜੀਆਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਸੱਜਣ ਜੀ
 ਨਾ ਰੱਖੋ ਕੋਈ ਰੰਜਿਸ਼ਾਂ ਸੱਜਣ ਜੀ
 ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਮੇਲਾ
 ਤੇਰੀਆਂ ਪੈੜਾਂ ਹੀ ਮੇਰੀਆਂ ਮੰਜਿਲਾਂ ਸੱਜਣ ਜੀ

ਪਰਮ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਉਰਦੂ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ-ਨਿਗੁਬਾਨ, ਫ਼ਰਿਆਦ, ਅਲ੍ਹਾ, ਹਰਫ਼, ਅੱਲ੍ਹਾ ਹੂ, ਮਜ਼ਹਬ, ਸ਼ੈਲਾਬ ਆਦਿ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਉਸਦੇ ਰਚਨਹਾਰ ਨਾਲ ਗਹਿਰਾ ਸੰਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਰੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਪਰਮ ਨੇ ਨਾਰੀ ਮਨ ਦੀ ਵੇਦਨਾ ਨੂੰ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਬਿਆਨਿਆ ਹੈ। ਕੌੜੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਕਾਰਣ ਨਾਰੀ ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਰੁਦਨ ਦੀ ਸੁਰ ਭਾਰੀ ਹੋ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮ ਨਵੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਨਵੇਂ ਅਨੁਭਵ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਸ਼ੈਲੀ ਲੈ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਵੇਗੀ। 'ਤੂੰ ਕੀ ਜਾਣੇ' ਦੀ ਆਮਦ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਮੁਬਾਰਕ। ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਅਪੀਲ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਖਰੀਦ ਕੇ ਜ਼ਰੂਰ ਪੜ੍ਹਣ।

‘ਹਰਫਾਂ ਦੀ ਡੋਰ’-ਦੇ ਕਾਵਿ-ਪਾਸਾਰ

ਨੀਲਮ ਸੈਣੀ ਬੇ-ਏਰੀਆ, ਕੈਲੀਫੋਰਨੀਆ ਦੀ ਸੁਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸ਼ਾਇਰਾ ਹੈ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਇਕ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਲਿਖਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਦੋ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਲਿਖ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਤੇ ‘ਹਰਫਾਂ ਦੀ ਡੋਰ’ ਉਸਦਾ ਚੌਥਾ ਤੇ ਨਵਾਂ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਜੋ ਮੀਰੀ ਗੁਣ ਉੱਭਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਉਸਦਾ ਪੰਜਾਬ, ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨਾਲ ਅਥਾਹ ਪਿਆਰ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਨਿਜੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਨੀਲਮ ਬਹੁਤ ਦ੍ਰਿੜ ਇਰਾਦਿਆਂ ਤੇ ਬੁਲੰਦ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲੀ ਸਖਸ਼ੀਅਤ ਹੈ। ਉਸ ਵਿਚ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਦੇ ਗੁਣ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਵਿਦਮਾਨ ਹਨ। ਇਹੀ ਗੁਣ ਉਸਨੂੰ ਚੰਗੀ ਅਧਿਆਪਿਕਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਕ ਚੰਗੀ ਸਟੇਜ ਸੰਚਾਲਕਾ ਵੀ। ਉਸਦਾ ਇਹ ਸੁਭਾਅ ਹੀ ਉਸਦੀ ਕਲਮ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਵਿਸ਼ੇ ਬਣ ਉੱਭਰਿਆ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਲਿਖਿਆ ਇਕ ਬੰਦ ਵੇਖੋ:

ਤੂਫ਼ਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਆਢ੍ਹੇ ਅੱਜ ਤੱਕ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਲਾਹਾਂ ਲਾਏ ਨੇ,
ਸਿਦਕ ਦੇ ਚੱਪੂ ਹੱਥੀਂ ਫ਼ੜਕੇ, ਬੇੜੇ ਪਾਰ ਲਗਾਏ ਨੇ।

ਨੀਲਮ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਹੋ ਕੇ ਜਿਉਂਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਕਦੇ ਅਮਰੀਕਾ ਵਰਗੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਦੇ ਪ੍ਰੀ ਸਕੂਲ ਦੀ ਅਧਿਆਪਿਕਾ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾ, ਬੇ ਏਰੀਆ ਦੀ ਉਹ ਰੂਹੋ-ਰਵਾਂ ਹੈ ਤੇ ਕੋਈ ਅਤਿ ਕਥਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਉਤੇ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਆਲੰਬਰਦਾਰ ਹੈ। ਉਸਦੀਆਂ ਕਈ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਉਣ ਦੀਆਂ ਪੀਘਾ, ਰਾਤ ਦੀਆਂ ਖਿੱਤੀਆਂ ਦੇ ਤਾਰੇ ਗਿਣਦੇ ਬੱਚੇ, ਦਾਦੀ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਬਾਤਾਂ, ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀਆਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸਕ ਫੇਰੀਆਂ, ਮੱਸਿਆ ਦਾ ਮੇਲਾ, ਲੰਗਰ, ਦੇਗ, ਆਦਿ ਨਾਲ ਸਮੁੱਚੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਖਿੱਚਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੋਹੜੀ ਦੇ ਗੀਤ, ਰੱਖੜੀ ਦੇ ਗੀਤ, ਸਾਉਣ ਦੇ ਗੀਤ, ਤੀਆਂ ਦੇ ਗੀਤ, ਸੰਧਾਰੇ, ਕੂੰਜਾਂ, ਟਿੱਬਿਆਂ ਦੇ ਰੇਤੇ, ਅੰਬ, ਧਰੇਕਾਂ, ਕਣਕਾਂ, ਗੰਨੇ, ਸਰ੍ਹੋਂ ਦਾ ਸਾਗ, ਦੁੱਧ ਨੂੰ ਜਾਗ ਆਦਿ ਸਮੁੱਚੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਨੀਲਮ ਸੈਣੀ ਆਪਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਖਿੱਚਦੀ ਹੈ।

ਨੀਲਮ ਨੂੰ ਕਵਿਤਾ ਨਾਲ ਅਥਾਹ ਪਿਆਰ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਦੀ ਆਈ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ-ਸਭਾ ਦੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਕੇਵਲ ਉਹ ਆਪ ਬਹੁਤ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾਲ ਲਿਜਾ ਕੇ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਗੁੜ੍ਹਤੀ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ। ਕਵਿੱਤਰੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਉਸਦੀ ਸਹੇਲੀ ਹੈ। ਉਹ ਲਿਖਦੀ ਹੈ:

ਮੇਰੇ ਰੋਮ ਰੋਮ ਵਿਚ ਵਸਦੀ ਜੋ, ਮੇਰੀ ਕਵਿਤਾ ਮੇਰੀ ਸਹੇਲੀ ਹੈ।

ਕਵਿਤਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਦਾ ਅਗਲਾ ਪਿਆਰ ਪੰਜਾਬ, ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਨਾਲ ਹੈ। ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਦੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਕਰਦੀ ਨਹੀਂ ਥੱਕਦੀ ਤੇ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਅਖਵਾਉਂਦੀ ਹੈ:

ਵਧੇ ਫੁਲੇ ਆਪ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਵਧਾਇਆ ਏ

ਮਾਂ ਵਾਲਾ ਰੁਤਬਾ ਤੁਹਾਥੋਂ ਸਦਾ ਪਾਇਆ ਏ

ਤੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਬਾਰੇ ਉਹ ਆਖਦੀ ਹੈ,

1. ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ, ਦੇਸ਼ ਦਾ ਮਾਣ ਵਧਾਉਂਦੇ ਨੇ,

ਤੀਆਂ ਗਿੱਧੇ ਭੰਗੜੇ ਰਾਗੀਂ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਨੇ।

ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਮੂਨਕਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਅੰਤਾਂ ਦਾ ਮੋਹ ਹੈ। ਗਾਹੇ-ਬਗਾਹੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਮਾਣ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰਾ ਪਿੰਡ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੁਹਣਾ ਹੈ। ‘ਮੇਰਾ ਪਿੰਡ’ ਨਾਮੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਿੱਚਿਆ ਹੈ:

ਜਿੱਥੇ ਗਲੀਆਂ ਨੇ ਤੰਗ, ਪਰ ਖੇਤ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਡੁੱਲ੍ਹੇ ਨੇ।

ਤਨ ਮਨ ਉੱਠੇ ਮਹਿਕ, ਆਉਣ ਹਵਾ ਦੇ ਜਾਂ ਬੁੱਲ੍ਹੇ।

ਜਿੱਥੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਬੋਹੜਾਂ, ਜਿਹੀ ਠੰਡੀ ਠੰਡੀ ਛਾਂ।

ਮੱਝਾਂ ਪੰਜ ਕਲਿਆਣੀਆਂ, ਤੇ ਕਪਲਾ ਨੇ ਗਾਈਆਂ।

ਪਾਉਣ ਚਾਟੀ ‘ਚ ਮਧਾਣੀ, ਹੀਰ ਜਿਹੀਆਂ ਭਰਜਾਈਆਂ।

ਜਿੱਥੇ ਖਾਬਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ, ਮੈਂ ਵੀ ਕਾੜਣੀ ਧਰਾਂ।

ਨੀਲਮ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਅਧੋਗਤੀ ਨੂੰ ਦਿਸ਼ਾਗੀਣ ਅੰਨ੍ਹਾ ਸਾਹਿਤ ਆਖਦੀ ਹੈ, ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਨੰਗੇਜ਼ ਨੂੰ ਨਿੰਦਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਸਾਹਿਤ ਰਚਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸੇਧ ਦੇਵੇ ਤੇ ਟੁੱਟੇ ਦਿਲਾਂ ਦੀ ਢਾਰਸ ਬਣੇ।

ਨੀਲਮ ਨੇ ਅਮਰੀਕਾ ਆਕੇ ਬਹੁਤ ਕੁਛ ਪਾਇਆ ਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਕੁਛ ਸਿਖਾਇਆ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ ਵੀ ਨਿਭਾਏ, ਵਿੰਗ ਵਲੋਵੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਤੇ ਗੱਡੀਆਂ ਘੁਮਾਈਆਂ ਪਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਡੁੱਲ ਮਹਿਕ ਵਿਹੁਣੇ ਹਨ , ਇਥੇ ਪਿਆਰ ਮੁੱਲ ਵਿਕਦਾ ਹੈ, ਇਥੇ ਦਾ ਪਾਣੀ ਖ਼ਾਰਾ ਹੈ ਤੇ ਇਥੇ

ਬੰਦਾ ਮਸ਼ੀਨ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਵਿਹਲ ਨਹੀਂ ਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਟੁੱਟ ਰਹੇ ਨੇ। ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਅਜੋਕੀ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਫਿਕਰ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕਦੀ ਉਹ ਉਬਾਮਾ ਦੇ ਨਾਂ ਖ਼ਤ ਲਿਖਦੀ ਹੈ ਕਦੇ ਬੇਘਰਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਤੇ ਫਿਕਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਬਜਟ ਕੱਟ ਲੱਗਣ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਤੇ ਉਹ ਤਰਸ ਕਰਦੀ ਹੈ। ‘ਡਿਸਪੈਚ’ ਨਾਮੀ ਕਵਿਤਾ ਇਕ ਯਥਾਰਥ ਭਰਪੂਰ ਕਵਿਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਲਿਖਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਮਰੀਕਾ ਵੀ ਧੌਖਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਨਹੀਂ। ਜਿਥੇ ਅਮੀਰ ਲੋਕ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਤੱਕ ਮਾਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਆਪਣੀ ਧੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਬੜੀ ਧੂਮਧਾਮ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ : ਆਖਿਰ ਵਿਚ ਬੈਂਕਰਪਸੀ ਫਾਇਲ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਤਨੀ ਤੋਂ ਤਲਾਕ ਲੈ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਕੰਪਨੀ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਮਜ਼ੇ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਵਿਚਾਰੇ ਗਰੀਬ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ ਹੋਰ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਹੁਕਮਰਾਨ ਉਬਾਮਾ ਨੂੰ ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ, ਬਾਰਾਮਾਂਗ ਵਰਗੇ ਗੀਤਾਂ ਨਾਲ ਮੁਖਾਤਿਬ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:

ਸੁਣ ਇਸ ਦੇਸ ਦਿਆ ਹਾਕਮਾਂ
 ਮਹੀਨਾ ਚੜ੍ਹਿਆ ਪੌਹ
 ਨਾ ਚੰਦ ਪਕਾਵੇ ਰੋਟੀਆਂ
 ਨਾ ਤਾਰਾ ਕਰੇ ਰਸੋ
 ਕੁਲ ਆਲਮ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ
 ਤੇਰੇ ਤੇ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋ

ਇਥੋਂ ਦੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿਚ ਲੋਕ ਪਿਸ ਰਹੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੇਲ-ਬਾਕਸ ਵਿਚ ਆਏ ਖਤ ਵੀ ਜ਼ਹਿਰ ਲਗਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਬਿੱਲ ਹੀ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ:

ਮੇਲ ਬਾਕਸ ਜਦ ਵੀ ਖੋਲ੍ਹਾਂ
 ਮੇਰਾ ਮੂੰਹ ਚਿੜਾਉਂਦਾ ਹੈ
 ਕਦੇ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਸੁਖ ਸੁਨੇਹੇ
 ਸਾਰੇ ਬਿੱਲ ਫੜਾਉਂਦਾ ਹੈ

‘ਹਰਫ਼ਾਂ ਦੀ ਡੋਰ’ ਵਿਚ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਲਈ ਕਵਿੱਤਰੀ ਬਹੁਤ ਚਿੰਤਾਤੁਰ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਉਸਨੇ ਇਸੇ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ। ਨੀਲਮ ਬਾਕੀ ਇਸਤਰੀ ਲੇਖਿਕਾਵਾਂ ਵਾਂਗ ਨਾਕਾਮ ਇਸ਼ਕ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਨਾ ਹੀ ਮਰਦ ਦੀ ਬੇਰੁਖ਼ੀ ਦੇ ਰੋਣੇ ਰੋਂਦੀ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਔਰਤ ਹੋਣ ਤੇ ਮਾਣ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ:

ਮਰਦ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਮੈਂ, ਕਠਪੁਤਲੀ ਨਹੀਂ।
 ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਦਾ, ਭੇਦ ਪਛਾਣਦੀ ਹਾਂ ।
 ਜਨਮ ਲੈਣ ਦਾ ਜਦੋਂ, ਵੀ ਮਿਲੇ ਅਵਸਰ।
 ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਭੋਗਦੀ ਨਹੀਂ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਮਾਣਦੀ ਹਾਂ।

ਨੀਲਮ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਕਦਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਬਾਬਲ ਦੀ ਪੱਗ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਵੀਰੇ ਦੀ ਰੱਖੜੀ ਦੀ ਸੁੱਖ ਮੰਗਦੀ ਹੈ, ਪਤੀ ਨੂੰ ਮਹਿਬੂਬ ਵਾਂਗ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਲਈ ਮਮਤਾ ਦੀ ਮੂਰਤ ਬਣਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਾਕੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਹਿਜਤਾ ਨਾਲ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਇਕ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਭਾਰਤੀ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਖੂਬਸੂਰਤ ਗੱਲਾਂ ਪੜ੍ਹਣ ਲਈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਸਦੀ ਕਿਤਾਬ 'ਹਰਫ਼ਾਂ ਦੀ ਡੋਰ' ਪੜ੍ਹਣੀ ਪਵੇਗੀ। ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵਾਂ ਅਧਿਆਇ ਜੋੜਦੀ ਹੈ।

-0-

ਨੀਲਮ ਸੈਣੀ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ‘ਅਕਸ’ ਦਾ ਵਿਸ਼ੈਗਤ ਅਧਿਐਨ

ਕੈਲੀਫੋਰਨੀਆ ਵਿਚ ਵਸਦੀ ਲਾਜ ਨੀਲਮ ਸੈਣੀ ਆਪਣੀ ਨਵੀਂ ਪੁਸਤਕ ‘ਅਕਸ’ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਿੰਨ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ; ‘ਅਰਜੋਈ’, ‘ਕਾਨੀ ਦੇ ਘੁੰਗਰੂ’, ‘ਹਰਫ਼ਾਂ ਦੀ ਡੋਰ’ ਅਤੇ ‘One Little Child’ (ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬਾਲ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ), ‘ਉਧਾਰ ਲਏ ਪਰਾਂ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ’ (ਸਹਿ-ਸੰਪਾਦਿਤ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ), ਸਾਡੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਸਾਡੇ ਗੀਤ ਅਤੇ ਤੀਆਂ ਤੀਜ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਅਰਪਣ ਕਰ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ, ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਪਿਆਰਨ ਵਾਲੀ ਨੀਲਮ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਿਹਨਤੀ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜ ਇਰਾਦਿਆਂ ਵਾਲੀ ਸਖਸ਼ੀਅਤ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਲੇਖਣੀ ਮਾਨਵਤਾ ਦੇ ਚੰਗੇਰੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਕ ਚੰਗੀ ਅਧਿਆਪਿਕਾ ਅਤੇ ਸਟੇਜ ਸੰਚਾਲਿਕਾ ਵੀ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਬਾਰੇ ਉਹ ਖੁਦ ਆਖਦੀ ਹੈ:

ਮੈਂ ਆਪਣੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਵਿਚ
ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਬਿੰਬ ਚਿੱਤਰਦੀ
ਸਮਾਨਤਾ ਲਈ ਅਲੰਕਾਰ ਘੜਦੀ
ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਪਈਆਂ ਲਕੀਰਾਂ ਨੂੰ
ਮਿਟਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਹਾਂ

ਨੀਲਮ ਨੇ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਆਪਣੇ ਸਵਰਗਵਾਸੀ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਵਿਛੜੇ ਸਾਥੀ ਲਾਜ ਸੈਣੀ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕੀਤੀ ਹੈ ; ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ-ਮਾਤਾ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੈਣੀ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜ ਕੇ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ -ਅਕਸ ! ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਉਸਦੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਗੂੜ੍ਹੀ ਮੁਹਬੱਤ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਅਕੀਦਿਆਂ ਦਾ ਅਕਸ ਵੀ।

ਨੀਲਮ ਕੈਲੀਫੋਰਨੀਆ ਦੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ ਬੈਠਕਾਂ ਦੀ ਜਿੰਦ-ਜਾਨ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਕ ਸੁਚੇਤ ਲੇਖਿਕਾ ਹੈ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀਆਂ ਸਾਮਰਾਜੀ ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਵਸਤੂ ਬਣਾਇਆ। ਉਹ ਆਪ ਭਾਵੇਂ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਅਧਿਆਪਿਕਾ ਹੈ ਪਰ ਕਾਰਖ਼ਾਨਿਆਂ/ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਕਾਮਿਆਂ, ਹਾਸ਼ੀਏ ਤੇ ਜੀਉਂਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਰਦ ਨੂੰ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਪਛਾਣਦੀ ਹੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਰਦ

ਦੀ ਬਾਤ ਆਪਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਕੁੜੀਆਂ ਤੇ ਹੋ ਰਹੇ ਜ਼ਬਰ ਦਾ ਵੀ ਦਰਦ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਨਾਲ ਅਥਾਹ ਪਿਆਰ ਹੈ। ਲੋਕ ਗੀਤ ਉਸਦੀ ਜਿੰਦ ਜਾਨ ਹਨ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ 'ਸਾਡੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਸਾਡੇ ਗੀਤ' ਅਤੇ 'ਤੀਆਂ ਤੀਜ ਦੀਆਂ' ਵਰਗੀਆਂ ਨਿਵੇਕਲੀਆਂ ਅਤੇ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖ ਸਕੀ। ਉਸਦੀਆਂ ਇਹ ਦੋਨਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਪਾਠਕਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਭਰਵਾਂ ਹੁੰਗਾਰਾ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਮਯਾਬੀ ਲਈ ਅਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਵਧਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਇਸੇ ਮੁਹੱਬਤ ਕਰਕੇ ਉਸਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਰਗੀ ਖੁਸ਼ਬੋ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਜ਼ਰਾ ਉਸਦੀ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਵੇਖੋ:

ਇਹ ਉੱਡਕੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀਆਂ,
ਅੰਬੀਆਂ ਤੇ ਪੈਣ ਜਾਂ ਬੂਰ ਨੀ
ਤੇਰੇ ਬਾਗੀਂ ਕੋਇਲਾਂ ਕੂਕਦੀਆਂ,
ਪਰ ਇਹ ਪਰਦੇਸਣਾਂ ਦੂਰ ਨੀ

ਨੀਲਮ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਦੀ ਅਤੇ ਸਟੇਜ ਤੇ ਉਚਾਰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਦੱਸਣ ਅਨੁਸਾਰ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣ ਦੀ ਚੇਤਕ ਉਸਨੂੰ ਉਸਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਨੇ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਲਗਾਈ ਜੋ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਉਸਦੇ ਸਾਥ ਰਹੀ। ਆਪਣੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਵੀ ਨੀਲਮ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹੱਡ ਭੰਨਵੀਂ ਮਿਹਨਤ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਰਪੇਸ਼ ਆਉਂਦੀਆਂ ਤੰਗੀਆਂ -ਤੁਰਸ਼ੀਆਂ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਾਤੁਰ ਹੈ। ਉਹ ਆਖਦੀ ਹੈ :

ਅਮਰੀਕਨ ਸਿਟੀਜ਼ਨਸ਼ਿਪ
ਦੀਆਂ ਬੇੜੀਆਂ ਪੈਰੀਂ ਪਾ
ਮਾਰਗੋਜ ਦੀਆਂ ਕਿਸ਼ਤਾਂ ਦੀ
ਹੱਥ ਕੜੀ ਲਗਵਾ
ਆਪਣੀ ਪਹਿਚਾਣ ਮਿਟਾ
ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮਿੱਠੀ ਜੇਲ੍ਹ
'ਚ ਕੈਦ ਕਰਵਾ
ਸਾਮਰਾਜੀ ਸਿਸਟਮ ਦੀਆਂ
ਮੁੰਦਰਾਂ ਕੰਨੀਂ ਪਾ
ਬੇਵਸੀ ਦੀ ਧੂਣੀ ਧੁਖਾ
ਮਜਬੂਰੀ ਦੇ ਹੰਝੂ ਵਹਾਉਂਦਾ ਹਾਂ

ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਪੜ੍ਹਣ ਨੂੰ ਮਿਲਣਗੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ 'ਮਾਨਸ ਕੀ ਜਾਤਿ ਸਭੇ ਏਕੇ

ਪਹਿਚਾਨਵੇਂ ਵਰਗਾ ਸੁਨੇਹਾ ਮਿਲੇਗਾ, ਸਾਹਿਤਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਦਿੱਸਣਗੀਆਂ। ਉਹ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾਵਾਂ ਵਿਚ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਹੋਣ ਦੇ ਦਮਗਜ਼ੇ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਰਾਤ ਨੂੰ ਘਰ ਜਾਕੇ ‘ਖਾ-ਪੀ’ ਕੇ ਆਪਣਾ ਗੁੱਭ-ਗਲ੍ਹਾਟ ਕੱਢਦੇ ਹਨ ਪਰ ਵੀਕਐਂਡ ਖਤਮ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਅਮਰੀਕੀ ਭੱਠੀ ਵਿਚ ਪਿਸਣ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਹੋਏ ਅਨਜੋੜ ਵਿਆਹਾਂ, ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਬੇਕਦਰੀ, ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਖੁਦਕਸ਼ੀਆਂ, ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ, ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਲਾਂਘਾ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਲੇਵਰ ਵਿਚ ਸਮੇਂ ਲਿਆ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਉਹ ਇਕ ਖੁਸ਼ਨੁਮਾ ਨੌਟ ਨਾਲ ਸਮਾਪਤ ਕਰਦੀ ਹੈ:

ਸਾਡੇ ਤਾਂ ਵਿਹੜੇ ਰੇਸ਼ਮ ਦਾ ਪੋਣਾ,
ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਤਖ਼ਤ ਬਿਠਾਉਣਾ!

ਪੱਕੀਆਂ ਠਾਣੀਆਂ ਬਈ

ਪੱਕੀਆਂ ਠਾਣੀਆਂ ਬਈ,

ਪੰਜਾਬੀਓ! ਫੁਲਕਾਰੀਆਂ ਤਾਣੀਆਂ ਕਈ

ਗੱਲ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਬਣ ਹੀ ਗਈ

ਵੇ ਸੋਹਣਿਓ ਗੱਲ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਬਣ ਈ ਗਈ !

ਸਾਨੂੰ ਪੂਰੀ ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠਕ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਆਨੰਦ ਮਾਨਣਗੇ।

‘ਗੁੰਬਦ’-ਮਨੁੱਖੀ ਅੰਤਰਮਨ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ

ਜਸਬੀਰ ਕਾਲਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਕ ਜਾਣਿਆ ਪਹਿਚਾਣਿਆ ਨਾਂ ਹੈ। ਉਹ ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਗ਼ਜ਼ਲ, ਕਵਿਤਾ ਤੇ ਨਾਵਲ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਦਰਜਨ ਕੁ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਰਚੈਤਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਅਸੀਂ ਉਸਦੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ‘ਗੁੰਬਦ’ ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਅਰਸੇ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਨਵੇਂ ਦਿਸ਼ਾਵਿਆਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਕਈ ਨਵੇਂ ਵਿਸ਼ੇ ਛੋਹੇ ਹਨ, ਖੰਡਾਂ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਯਤਨ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨਵੇਂ ਅਨੁਭਵ ਤੇ ਅਹਿਸਾਸ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਜਸਬੀਰ ਕਾਲਰਵੀ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਬੜੇ ਸੂਖਮ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਕਲਮਬੱਧ ਕਰਕੇ ਅਜੋਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਮੋੜ ਦਿਤੇ ਹਨ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਪਿਛਲੇ ਦਹਾਕੇ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਛਪੀਆਂ ਕੁਝ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਨਾਂਵਾਂ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਵੀ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਅਧਿਆਤਮਕ ਤੇ ਰੂਹਾਨੀ ਮੰਡਲਾਂ ਵਿਚਲੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਮੰਡਲ, ਖੜਾਵਾਂ, ਤਸਬੀ ਤੇ ਧਰਤੀ ਨਾਦ ਆਦਿ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਏ ਵੇਖੇ ਗਏ ਹਨ। ਗੁੰਬਦ ਨਾਂ ਵੀ ਇਸੇ ਪਿਰਤ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਤੋਰਦਾ ਹੈ।

ਉਂਜ ਗੁੰਬਦ ਕਿਸੇ ਇਮਾਰਤ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉਬਚਾ ਗੋਲਾਕਾਰ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਊਰਜਾ ਇਕੱਤਰਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਵਿਚ ਧੁਨੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਰਹੱਸਮਈ ਗੂੰਜ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਨਾਦ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੇ ਸਿਖਰ ਤੇ ਇਕ ਗੁੰਬਦ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਇਸ ਇਮਾਰਤ ਦੇ ਸਿਰ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਸਬੀਰ ਕਾਲਰਵੀ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਇਕ ਗੁੰਬਦ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਰ ਵੇਲੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਗੂੰਜਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਵੀ ਕਿਉਂਕਿ ਕੋਮਲ ਕਲਾਵਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਧੁਨੀਆਂ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਰਨੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਜਸਬੀਰ ਕਾਲਰਵੀ ਦੇ ਮਨ-ਗੁੰਬਦ ਵਿਚ ਜੋ ਧੁਨੀਆਂ ਗੂੰਜਦੀਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ ਇਹ ਪੁਸਤਕ। ਆਪਣੀ ਛਿਆਨਵੇਂ ਸਫ਼ਿਆਂ ਦੀ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਆਦਿ ਉਹ ‘ਖੇਲ’ ਨਾਮੀ ਨਜ਼ਮ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਾਵਿ-ਸਿਰਜਣਾ ਬਾਰੇ ਇੰਜ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

ਮੈਂ ਕੱਲੇ ਕਾਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ
ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਬੁਲਾਉਂਦਾ ਹਾਂ

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ
 ਹਿੱਕੇ ਲਾਉਂਦਾ ਹਾਂ।
 ਸ਼ਬਦ ਜਮ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦ
 ਮੈਨੂੰ ਲੱਭਦੇ ਹਨ ਨਵੇਂ ਅਰਥ।

 ਮੈਂ ਤਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ
 ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੀਮਿਤ ਕੈਦ ਚੋਂ
 ਮੁਕਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ”

ਇਸ ਨਜ਼ਮ ਨਾਲ ਅਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਜਸਬੀਰ ਆਪਣੀ ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਣਾ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਤੇ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਨੂੰ ਬੜੇ ਵੱਖਰੇ ਤੇ ਭਾਵਪੂਰਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੰਵਰ ਇਮਿਤਿਆਜ਼ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ “ਜਸਬੀਰ ਕਾਲਰਵੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਗੁੰਬਦ ਦੀਆਂ ਸਤ ਸੀਮਾਂਵਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੀਮਿਤ ਰਹਿਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅੰਤਰ ਮਨ ਦੀਆਂ ਧੁਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਰੁੱਝਾ ਹੋਇਆ ਹੈ”

ਹੱਥਲੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਿਹ ਦੀਆਂ ਗੁੰਬਦ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਵ ਵਿਚਾਰਣਯੋਗ ਹੈ। ਇਹ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰੰਝ ਵੀ ਹੈ, ਰਹੱਸਮਈ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਵੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਉਹ ਮਨੁੱਖੀ ਹਉਮੈ ਦੀ ਕੈਦ ਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਗੁੰਬਦ ਜਿਸ ਵਿਚ ‘ਮੈਂ’ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਧੁਨੀਆਂ ਗੂੰਜਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਾਉਮੈ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਖੋਲ੍ਹੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕੱਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ:

“ਮੈਂ ਇਹ ਚਾਹੁੰਨਾ ਹਾਂ ਕਿ ਆਪਣੇ ਖੋਲ ਚੋਂ ਨਿਕਲਾਂ ਕਦੇ
 ਜੇ ਮੇਰਾ ਆਹਮ ਚਕਨਾਚੂਰ ਹੋ ਜਾਏ ਕਦੇ” (ਪ.15)

‘ਮੈਂ’ ਜਾਂ ‘ਹਉਮੈ’ ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਅਹਿਮ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਇਸ ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਮਾਰਕੇ ਨਿਜ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ‘ਮੈਂ’ ਹੀ ਆਤਮਾ ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚਕਾਰ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਰੁਕਾਵਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਇਕ ਸਾਧਕ ਵਾਂਗ ਮਨ ਦੇ ਗੁੰਬਦ ਵਿਚ ਗੂੰਜਦੀਆਂ ‘ਮੈਂ’ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਕੇ ਆਪੇ ਨੂੰ ਪਛਾਨਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ:

“ਮੈਂ ਜੋ ਕਦੇ ਮੈਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਸੀ
 ਕਦ ਮੈਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਗਿਆ
 ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਾ ਚੱਲਿਆ” (ਪ. 22)

ਕਈ ਵਾਰ ਇਹ ‘ਮੈਂ’ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਮਨ ਦੇ ਗੁੰਬਦ ਅੰਦਰ ਹੀ ਗੂੰਜਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਸੰਤਾਪ ਹੰਢਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਆਪਣੇ ਘੇਰਿਆਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਨਿਰਦਵੰਦ ਹੋਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਕਦੇ

ਇਸ ਤੋਂ ਪਾਰ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਜਦ ਇਹ ਧੁਨੀਆਂ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਦੁੱਗਣੀ ਗੂੰਜ ਲੈ ਕੇ ਮਨ ਦੀ ਕੈਨਵਸ ਤੇ ਉੱਤਰਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਕਵੀ ਮਨ ਵਿਚ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇੰਜ ਕਵੀ ਇਸ ਮੈਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਕਦੋਂ 'ਮੈਂ' ਰਹਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਚੱਲਦਾ:

“ਉਹ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮੱਥੇ ਤੇ
ਮੇਰੇ ਆਹਮ ਦਾ ਪੱਥਰ ਕਿਤੇ ਹੁਣ ਰਿੜ ਗਿਆ ਲੱਗਦਾ” (ਪ. 14)

ਜਦ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਹਲਚਲ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਸੰਸਾਰ ਗੁੰਬਦ ਦੇ ਬਾਹਰ ਵੱਲ ਤੁਰਦਾ ਹੈ। ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਜਦੋਂ ਸੀਤ ਚਾਨਣ ਫੈਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਸੋਚਾਂ ਸਿਮਟ ਕੇ ਸਿਫ਼ਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਕਵੀ ਮਨ ਦਾ ਸਿਫ਼ਰ ਰੋਸ਼ਨੀਆਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਗੁੰਬਦ ਹੋ ਨਿਬੜਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰੋਸ਼ਨੀ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਆਲਾ ਦੁਆਲਾ ਭਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਚੇਤਨਾ ਉਪਰ ਵੱਲ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਗੁੰਬਦ ਮਹਾਂਗੁੰਬਦ ਹੋ ਨਿੱਬੜਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਹੈ ਜਸਬੀਰ ਕਾਲਰਵੀ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਸੰਸਾਰ ਜੋ ਨਿੱਜ ਤੋਂ ਪਾਰ ਤੇ ਪਾਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਇਕ ਰਹੱਸਮਈ ਯਾਤਰਾ ਵੱਲ ਤੁਰਦਾ ਹੈ।

“ਉਹ ਹਨੇਰਾ ਜੋ ਮੇਰੇ ਮੱਥੇ ਤੇ ਦਿਖਦਾ ਹੈ ਸਦਾ
ਉਹ ਹਨੇਰਾ ਤਾਂ ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਰੋਸ਼ਨੀ ਨੂੰ ਟੋਲਦਾ” (ਪ. 16)

ਧਿਆਨ ਸਾਧਨਾ ਇਕ ਕਠਿਨ ਰਾਹ ਹੈ ਜਿਸ ਤੇ ਸਾਧਕ ਤੁਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਪੀਹੇ ਵਾਂਗ ਉਡੀਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲੇ। ਸੂਫ਼ੀਆਂ ਵਰਗੀ ਉਸ ਦੀ ਤੜਪ ਤੇ ਨਾਕਾਮਯਾਬੀ ਲਈ ਦਿਤੇ ਉਲਾਂਭੇ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਇਸ ਸ਼ਿਅਰ ਵਿਚ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ:

“ਮੈਂ ਪਪੀਹੇ ਵਾਂਗ ਸੀ ਬੋਲਿਆ, ਮੈਂ ਪਪੀਹੇ ਵਾਂਗ ਉਡੀਕਿਆ
ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਹੀ ਕਿਸੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਵਰਸਿਆ ਬੇਹਿਸਾਬ ਤੂੰ”

(ਪ. 36)

ਆਪੇ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਦਿਆਂ ਜਦ ਵੀ ਕੋਈ ਸਾਧਕ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਲੱਥਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਕਈ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿੱਕਲਣਾ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤੀਜੇ ਨੇਤਰ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਸੁਰੰਗ ਦਿਖਾਈ ਦੇਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਵਧੇਰੇ ਧਿਆਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਾਧਕ ਨੂੰ ਕੁਝ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਕੋਲਾਜ਼ ਦਿਸਦੇ ਹਨ। ਧਿਆਨ ਸਾਧਨਾ ਵਿਚ ਜਾਮਨੀ ਰੰਗ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਰੰਗ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਧਿਆਨ ਰਾਹੀਂ ਜਦੋਂ ਉਹ ਇਕ ਭੋਰੇ ਵਿਚ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਭੋਰੇ ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਜਾਮਣੀ ਰੰਗ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਮਨ ਦੇ ਸੁੰਨੇ ਬੂਹੇ ਤੇ ਦਸਤਕ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਆਕਾਸ਼ੀ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਬੂਹਾ ਕਿਸੇ ਮਹਾਂਗੁੰਬਦ ਵੱਲ ਖੁੱਲ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਧਕ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਦੇ ਸ੍ਰੋਤ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਅਨੁਭਵ

ਦਾ ਉਹ ਬੜੇ ਸੁੰਦਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਚਿਤਰਣ ਇੰਜ ਕਰਦਾ ਹੈ :
 ਰੌਸ਼ਨੀ ਰੌਸ਼ਨੀ 'ਚ ਮਿਲਦੀ
 ਮਹਾਂ ਰੌਸ਼ਨੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ
 ਗੂੰਜ ਗੂੰਜ ਦੇ ਕਲਾਵੇ ਜਾ
 ਮਹਾਂ ਨਾਦ ਬਣਦੀ
 ਇਕੋ ਸਿਫਰ
 ਇੱਕੋ ਰੌਸ਼ਨੀ
 ਇੱਕੋ ਨਾਦ
 ਇਕੋ ਗੁੰਬਦ
 ਨਿਰਾਕਾਰ
 ਨਿਰਾਕਾਰ
 ਨਿਰਾਕਾਰ

ਇਹ ਹੈ ਜਸਬੀਰ ਕਾਲਰਵੀ ਦੀ ਗੁੰਬਦ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਆਪਣੇ ਸ੍ਰੋਤ ਦੇ ਨਿਰਾਕਾਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਹੋ ਜਾਣ ਦਾ ਰਹੱਸਵਾਦ।

ਕਵੀ ਨੇ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਜੋ 'ਗੁੰਬਦ ਦੇ ਅੰਦਰ ਤੇ ਬਾਹਰ' ਹੋਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਇਸਦਾ ਭਾਵ ਕੀ ਹੈ? ਜੋ ਨੰਗੀ ਅੱਖ ਨੂੰ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਉਹ ਸੰਸਾਰ ਹੋਰ ਹੈ ਪਰ ਜੋ ਸਾਧਨਾ ਰਾਹੀਂ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਕੇ ਇਕ ਸਾਧਕ ਆਪਣੇ ਤੀਜੇ ਨੇਤਰ ਵਿਚਦੀ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਾਰਲੇ ਜਗਤ ਦੀ ਸਮਝ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਰੌਸ਼ਨੀਆਂ ਹਨ, ਅਨੰਤ ਫੈਲਾਓ ਹੈ ਤੇ ਅਸੀਮ ਠਹਿਰਾਓ ਹੈ ਤੇ ਮੈਂ ਤੋਂ ਤੂੰ ਹੋ ਜਾਣ ਦੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਹੈ।

ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਦੋਂ ਸਾਧਕ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਜੁੜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕੇਂਦਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਦੇ ਪਹੇ ਤੇ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਹ ਸੋਚਾਂ ਆਪਣਾ ਕੇਂਦਰ ਭਾਲ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਸਿਫਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਆਪਣੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਰੰਗੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਉਹ ਅਵਸਥਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਇਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਸੂਨਯ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਰਾਟ ਰੂਪ ਦੀ ਸਮਝ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

“ਮੈਂ ਹਨੇਰਾ ਹਾਂ ਸਾਰੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਅੰਦਰ ਮੇਰੇ

ਹੋਣਗੇ ਸੂਰਜ ਖ਼ਲਾਅ ਦੇ ਹਾਣਦਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ” (ਪ. 47)

ਜਸਬੀਰ ਕਾਲਰਵੀ ਦੀ ਇਹ ਪੁਸ਼ਤਕ 'ਗੁੰਬਦ' ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਰਹੱਸਾਂ ਦੀ ਲਖਾਇਕ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜੋਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵੇਂ ਮੁਕਾਮ ਤੇ ਖੜ੍ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪਾਠਕ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸੋਚਣ / ਖੋਜਣ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

‘ਜਲਾਵਤਨ’ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਕਲਾ

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਜਗੀਰ ਸਿੰਘ ਕਾਹਲੌਂ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਰਿਟਾਇਰ ਹੋ ਕੇ ਕਾਫ਼ੀ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਬਰੈਂਪਟਨ ਵਿਚ ਪਰਿਵਾਰ ਸਮੇਤ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ। ਇੱਥੋਂ ਦੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਸਾਰਥਕ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਣ ਕਰਕੇ ਬਰੈਂਪਟਨ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਜਾਣਿਆ ਪਛਾਣਿਆ ਨਾਂ ਹੈ। ਸਾਹਿਤਕ ਮਹਿਫ਼ਲਾਂ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਪਛਾਣ ਇਕ ਗਜ਼ਲਗੋ ਅਤੇ ਵਕਤਾ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ 2013 ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਪਲੇਠੀ ਕਿਤਾਬ ‘ਜਲਾਵਤਨ’ ਛਪੀ ਤਾਂ ਗਜ਼ਲਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਸ ਦੀਆਂ ਖੁਲ੍ਹੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਤੇ ਗੀਤਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਹੋਈ। ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਪਾਠਕ ਸੋਚ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਨਾਮ ਭਲਾ ‘ਜਲਾਵਤਨ’ ਕਿਉਂ ਰੱਖਿਆ ਹੋਵੇਗਾ? ਉਹ ਆਪ ਤਾਂ ਜਲਾਵਤਨ ਹੋ ਕੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਪਰ ਜਦੋਂ ਪਾਠਕ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਕ ਅਜੀਬ ਜਿਹੇ ਵਹਿਣ ਵਿਚ ਵਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਿਰਨਾਵੇਂ ਵਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲੇ, ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਇਮੀਗਰੇਸ਼ਨ ਲੈਣ ਲਈ ਝੂਠੇ ਵਿਆਹਾਂ ਦੀ ਦਲਦਲ ਵਿਚ ਫ਼ਸੇ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਦੇਸ਼ ਧਰੋਹੀ ਦਾ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲੈ ਕੇ ਜਲਾਵਤਨ ਹੋਏ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ‘ਜੰਡਿਆਲਿਆਂ ਦੇ ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘਾਂ’ ਦੀ ਇਕ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਦੁਖਾਂਤ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣਿਓਂ ਘੁੰਮ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਪੀੜਾ ਦੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿੱਧ ਕਵਿਤਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਅਖੀਰ ਤੱਕ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਪਾਠਕ ਦਾ ਗੱਚ ਭਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ:

ਤੁਸੀਂ ਜੰਡਿਆਲੇ ਜਾਇਉ
ਝੰਡਿਆਂ ਵਾਲੇ ਚੌਂਕ ਲਾਗੇ ਹੀ ਘਰ ਹੈ ਸਾਡਾ
ਮੇਰੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਫ਼ਤਿਹ ਗਜਾਇਉ
ਜੀਤੋ ਨੂੰ ਕਹਿਉ ਫ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕਰੇ
ਜੀਂਦੇ ਜੀਅ ਮੈਂ ਜਰੂਰ ਪਰਤਾਂਗਾ

ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ‘ਜਲਾਵਤਨ’ ਤੋਂ ਸਿਵਾਇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਢੁੱਕਵਾਂ ਨਾਂ ਹੋ ਗੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ੇ ਛੋਹੇ ਗਏ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਭਰੂਣ ਹੱਤਿਆ ਵਰਗੀ ਸਮਾਜਿਕ ਬਿਮਾਰੀ, ਕਿਸਾਨੀ ਸੰਕਟ, ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਧੀ ਦੀ ਵਿਦਾਈ ਆਦਿ।

ਨਾਕਾਮ ਮੁਹੱਬਤ ਸੰਬੰਧੀ ਉਹ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨਵਾਂ ਤੇ ਸਾਕਾਰਾਤਮਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਹਿਬੂਬਾ ਪਤਨੀ ਨਾ ਵੀ ਬਣ ਸਕੇ ਪਰ ਮਹਿਬੂਬ ਨੂੰ ਜੀਣ ਜੋਗਾ ਤਾਂ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਏ। ‘ਖੁਦਕੁਸ਼ੀਆਂ ਨਾ ਕਰੋ’ ਵੀ ਇੱਕ ਹਾਂਵਾਚਕ ਕਵਿਤਾ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਅਤਿਅੰਤ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਕਾਹਲੋਂ ਦੇ ਨਿਜੀ ਅਨੁਭਵ ਬਹੁਤ ਵਸੀਹ ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਹੈ ; ਸਮਾਜਕ ਸਰੋਕਾਰ, ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਣ ਦਾ ਮੁਹਾਂਦਰਾ, ਵਰਤਮਾਨ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ, ਪੰਜਾਬ ’ਚ ਵਾਪਰਿਆ ਦੁਖਾਂਤ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਲੋਂ ਉਠਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਰਾਹੀਂ ਖ਼ੂਬ ਨਿਭਾਇਆ ਹੈ। ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

ਬੜੀਆਂ ਮੌਜਾਂ ਨੇ
 ਤੇਜ਼ ਗੱਡੀਆਂ ਨੇ
 ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਸਾਫ਼ ਸੜਕਾਂ ਨੇ
 ਬਾਹਰ ਖ਼ਾਮੋਸ਼ੀ ਏ
 ਭੋਰਿਆਂ ‘ਚ ਬੜ੍ਹਕਾਂ ਨੇ
 ਬਾਕੀ ਵੀ ਸਭ ਠੀਕ ਠਾਕ ਏ
 ਬੱਸ ਇੱਕੋ ਝੋਰਾ ਏ:
 ਨਾ ਦੇਸ਼ ਰਿਹਾ ਨਾ ਰਾਜ ਰਿਹਾ
 ਬਾਕੀ ਸਭ ਠੀਕ ਠਾਕ ਏ

ਦੇਸ਼ੋਂ ਸੁਪਨੇ ਲੈ ਕੇ ਕੈਨੇਡਾ ਆਏ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਬੇਸਮੇਂਟਾਂ ‘ਚ ਰਹਿ ਕੇ ਬੜ੍ਹਕਾਂ ਮਾਰਨ, ਖ਼ਾਮੋਸ਼ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀਊਣ ਅਤੇ ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਬਾਕੀ ਸਭ ਠੀਕ ਠਾਕ ਹੈ, ਦਾ ਦੁਖਾਂਤਕ ਚਿਤਰ ਜੋ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਉੱਭਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਇਕ ਚੀਕ ਪੈਦਾ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਕੋਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਭੰਡਾਰ ਹੈ ਜੋ ਉਸਦੇ ਭਾਵਾਂ ਦੀ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਤਰਜ਼ਮਾਨੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇੱਥੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਲਾਪਰਵਾਹੀ ਬਾਰੇ ਇਕ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਵੀ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਆਮ ਹੀ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦੇ ਰਹੇ। ਕਿਸੇ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਦੂਜੀ ਸਤਰ ਵਿਚ ‘ਬੀਅਰ’ ਦੀ ਜਗਾ ‘ਬੀਅਕ’ ਲਿਖਣਾ ਬਹੁਤ ਅਖ਼ਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਾ. ਲਖਵਿੰਦਰ ਜੌਹਲ ਵਲੋਂ ਲਿਖੀ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਆਖਿਰੀ ਸਤਰ ਵਿਚ ‘ਖੁਸ਼ਆਮਦੀਦ’ ਨੂੰ ‘ਖੁਸ਼ਆਮੀਦਦ’ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਜਗ੍ਹਾ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦੀਆਂ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਕਈ ਵਾਰ ਕੀਤੀ ਪਰੂਫ਼ ਰੀਡਿੰਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੇਰੀ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਵੀ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਪੰਨੇ ਤੇ ਗਲਤ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਨੇ ਕਵਿਤਾ

ਦਾ ਸੱਤਿਆਨਾਸ ਮਾਰ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਾਵਧਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਕਾਹਲੋਂ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਇਕ ਸ਼ਿਅਰ ਨਾਲ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਖਤਮ ਕਰਦੀ ਹਾਂ:

ਜੋ ਕਹੇਗਾ ਪੁੱਜੇਗਾ ਧੁਰ ਮਕਤਲ ਤੀਕ
ਕੌਲ ਸ਼ਾਇਰ ਦਾ ਹੈ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਵਜ਼ੀਰ ਦਾ,

ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਜਗੀਰ ਕਾਹਲੋਂ ਦੀ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਪਾਠਕ ਭਰੂਵਾਂ ਹੁੰਗਾਰਾ ਦੇਣਗੇ।

-0-

‘ਪੈਂਡਾ’-ਦਾ ਕਾਵਿ-ਅਧਿਐਨ

‘ਪੈਂਡਾ’ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਮਾਂਟਰੀਅਲ ਵਸਦੇ ਸੂਖਮਭਾਵੀ ਕਵੀ ਹਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪੱਤੜ ਦੀ ਪਲੇਠੀ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਬਾਰੇ ਸੰਖੇਪ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਉਸਦੀ ਇਕ ਕਵਿਤਾ ਤੋਂ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ-

ਘਰੋਂ ਤੁਰਿਆ, ਗੱਡੀ ਬੈਠਾ
ਗੱਡੀ ਤੁਰ ਪਈ
ਗੱਡੀ 'ਚੋਂ ਉੱਤਰ ਜਹਾਜ਼ 'ਚ ਬੈਠਾ
ਜਹਾਜ਼ ਉਡ ਪਿਆ
ਜਹਾਜ਼ ਰੁਕਿਆ ਮੈਂ ਤੁਰ ਪਿਆ
ਰਾਤ ਪਈ ਤੇ ਸੁੱਤਾ
ਕਿ ਸੁਪਨੇ ਤੁਰ ਪਏ...

ਮੈਨੂੰ ਤੁਰਨਾ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ !

ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਲ ਅਤੇ ਲੁਭਾਵਨਾ ਲੱਗਦੇ ਗੱਡੀ ਅਤੇ ਜਹਾਜ਼ ਦੇ ਤੁਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦਾ ਤੁਰਨਾ। ਪਰਵਾਸੀ ਬੰਦਾ ਜਦੋਂ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਪੈਰ ਧਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਰੋਟੀ ਉਸਦਾ ਸੁਪਨਾ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਵੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸਾਰ ਵੀ ਇਹੀ ਹੈ; ਉਹ ਅਤੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਕੀਤਾ ਉਸਦਾ ਪੈਂਡਾ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਸਫ਼ਰ ਦਾ ਬਾਰ ਬਾਰ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ। ਜੇ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ‘ਪੈਂਡਾ’ ਹਰ ਪਰਵਾਸੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਤੁਰਨ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਕੀਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਹੈ। ਉਂਝ ਵੀ ਸਫ਼ਰ ਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੁਰਦੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਹੀ ਨਾਮ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਲ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਕਵੀ ਨੂੰ ਤੁਰਨਾ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਗੀਤ ਦੇ ਬੋਲ ਯਾਦ ਆਉਂਦੇ ਹਨ: ‘ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਚੱਲਨੇ ਕਾ ਨਾਮ, ਚੱਲਤੇ ਰਹੋ ਸੁਬਹਾ ਸ਼ਾਮ’। ਪਰਵਾਸੀ ਕਈ ਵਾਰ ਬਹੁਤ ਓਦਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਵੀ ਨੂੰ ਕਦੇ ਕਦੇ ਇਉਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਦਰਿਆ ਵਾਂਗ ਤੁਰਦਾ ਤੁਰਦਾ ਮੌਂਟਰੀਅਲ ਆ ਕੇ ਜੰਮ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਟੋਰਾਂਟੋ ਤੋਂ ਮੌਂਟਰੀਅਲ ਵੱਲ ਨੂੰ ਜਾਈਏ ਤਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਦਰਿਆ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਵਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰਦੀਆਂ ਚ ਜੰਮ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਕਵੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਚੌਗਿਰਦਾ ਉਸਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦੀ ਪਿੱਠਭੂਮੀ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਨੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਵਹਾਅ ਅਤੇ ਖੜੋਤ ਦਾ ਕਿੰਨਾ ਸੁਹਣਾ ਬਿੰਬ ਸਿਰਜਿਆ ਹੈ ਤੁਰਦਿਆਂ

ਤੁਰਦਿਆਂ ਉਸ ਦਰਿਆ ਵਾਂਗ ਜੰਮ ਜਾਣਾ। ਇਸ ਖੜੋਤ ਤੋਂ ਨਿਜਾਤ ਪਾਉਣ ਲਈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਹਵਾ ਨੂੰ ਮੁਖਾਤਿਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਪਰਦੇਸੀ ਵਾਂਗ ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ਦੀ ਖਿੱਚ ਉਸਨੂੰ ਸਤਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਤਭੂਮੀ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਅੱਗੇ ਤਰਲਾ ਕਰਦਾ ਹੈ:

ਇਕ ਵਾਰੀ ਆਖ ਨੀ ਹਵਾਏ ਦੇਸ਼ ਆਉਣ ਨੂੰ
 ਮਿੱਟੀ ਮੇਰੀ ਲੋਚਦੀ ਹੈ ਮਹਿਕਾਂ 'ਚ ਸਮਾਉਣ ਨੂੰ
 ਭੈੜਾ ਪ੍ਰਦੇਸ ਨੀ ਹੁਣ ਬਹੁਤ ਮੈਂ ਹੰਢਾ ਲਿਆ
 ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਪਾਕੇ ਕਿੰਨਾ ਕੁਛ ਮੈਂ ਗਵਾ ਲਿਆ

ਪਰਵਾਸ ਕਰ ਗਏ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇਹ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਤਰਾਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਥੇ ਜਾ ਕੇ ਦਰਪੇਸ਼ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਜੂਝਦੇ ਸਿਰ ਧੜ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਮੀਗਰੇਸ਼ਨ ਲੈਣ ਲਈ ਉਹ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਪੱਕੇ ਪੇਪਰਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਉਡੀਕ 'ਚ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡ ਆਇਆਂ ਦੇ ਹੋਰਵੇ 'ਚ ਇਹੋ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟ ਕੇ ਕਿੰਨਾ ਕੁਝ ਗਵਾ ਲਿਆ ਤੇ ਪਰਦੇਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੈੜਾ ਲੱਗਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਵਿਗੋਚੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਤਜਰਬੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਹਰ ਰੰਗ ਨੂੰ ਆਪਣੇ 'ਚ ਸਮੋਈ ਬੈਠੀ ਹੈ ਇਹ ਇਕੱਤਰ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਨਾਨਿਕਵੇਂ ਸਫ਼ਿਆਂ ਤੇ ਫ਼ੈਲੀ ਹੋਈ ਇਹ ਪੁਸਤਕ- ਪੈਂਡਾ। ਇਸ ਦੇ ਸਰਵਰਕ 'ਤੇ ਛਪਿਆ ਦਿਲਕਸ਼ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਇਸਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਸੋਚਣ ਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਰਵਰਕ 'ਤੇ ਪਈ ਪੁਸਤਕ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਉੱਗਦੀਆਂ ਪੈਲੀਆਂ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਸੱਪ-ਵਲੋਂਵੇ ਖਾਂਦੀਆਂ ਦਿਸੋਹਦਿਆਂ ਵੱਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਪਗਡੰਡੀਆਂ; ਕਿਹੜਾ ਪੈਂਡਾ ਤੈਅ ਕਰਦੀਆਂ ਅਤੇ ਕਿੱਥੇ ਜਾ ਮੁੱਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਰਹੱਸ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਲਈ ਪਾਠਕ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਵਰਕੇ ਉਲੱਟਦਾ ਉਲੱਟਦਾ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਬਿਖੜੇ ਰਾਹਾਂ ਦਾ ਪੈਂਡਾ ਖੁਦ ਤੈਅ ਕਰਨ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚਲੇ ਅਹਿਸਾਸ ਕਦੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਦੇ ਹੈਰਾਨੀ ਭਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੋਈ ਪਲ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਦਾਸ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 'ਜੱਦੀ ਘਰ' ਨਾਮੀ ਕਵਿਤਾ ਇਸ ਪੈਂਡੇ ਦਾ ਹਾਸਿਲ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਹੈ ਜੋ ਪਰਦੇਸੀ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਵਾਪਿਸ ਘਰ ਪਰਤਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਮਸਾਏ ਹੀ ਅੱਖਾਂ ਫੇਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ 'ਜੱਦੀ ਘਰ' ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਵੇਲੇ ਉਸਦਾ ਤਜਰਬਾ ਸਾਂਝਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ:

ਪਰਤਣ ਦਾ ਵਕਤ ਆਇਆ ਤਾਂ
 ਇਕ ਜੈਕੀ ਹੀ ਸੀ ਜਿਸ ਲਈ

ਮੈਂ ਉਸ ਘਰ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸੀ
ਘਰ ਦੇ ਮਾਲਕਾਂ ਲਈ ਤਾਂ
ਮੈਂ ਐਰਾ ਗੈਰਾ ਨੱਥੂ ਖੈਰਾ...

ਖੁਦ ਹੀ ਲਏ ਦੇਸ਼ ਨਿਕਾਲੇ ਦੀ
ਹਾਂ ਇਹ ਸਜ਼ਾ ਮੁਨਾਸਿਬ ਹੈ (24)

ਇੱਥੇ ਉਹ ਸਾਡੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਲਈ ਜੋ ਦੇਸ਼ ਛੱਡ ਪਰਦੇਸ਼ ਆ ਵਸੀ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਸਵਾਲ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਪਨੇ ਪੂਰੇ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਵੱਲ ਨੂੰ ਭੱਜੇ ਆਏ ਪਰਦੇਸ਼ੀਆਂ ਨੇ ਆਖਿਰ ਕੀ ਖੋਇਆ ਤੇ ਕੀ ਪਾਇਆ? ਇਹੀ ਸੋਚ ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਸੁਰ ਨੂੰ ਉਦਾਸ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ :

ਇਹ ਉਦਾਸੀ ਮੇਰੀ
ਨਿਤ ਹੀ ਵੱਧਦੀ ਜਾਵੇ
ਰੱਬ ਖੈਰ ਕਰੇ!
ਇਹ ਮੇਰੀ ਰੂਹ ਤੇ ਦਾਗ ਨਾ ਲਾਵੇ
ਜਾਂ
ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਸਾਡੇ ਬਾਗਾਂ ਅੰਦਰ
ਕੇਵਲ ਮੋਈਆਂ ਚਿੜੀਆਂ ਚਹਿਕਦੀਆਂ

‘ਪੈਂਡਾ’ ਪੁਸਤਕ ਕਵੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪੈਂਡਾ ਮੁਕਾ ਚੁੱਕੇ ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਹਰਜਿੰਦਰ ਪੱਤੜ ਦਾ ਪੈਂਡਾ ਬਹੁਤ ਲੰਮਾਂ ਅਤੇ ਅੱਕੜਾਂ ਭਰਿਆ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਕੋਮਲ-ਭਾਵੀ ਅਤੇ ਅਤਿ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਕਵੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਪਿਛੋਕੜ ਉਸਨੂੰ ਭੁੱਲਦਾ ਨਹੀਂ। ਆਪਣੀ ਕਾਵਿ-ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਬਾਰੇ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਇਕਮਿਕ ਹੋ ਕੇ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਅਹਿਮ ਅੰਗ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਬੈਕਯਾਰਡ ਵਿਚ ਝੋਲਵੀਂ ਕੁਰਸੀ ਤੇ ਬਹਿ ਕੇ ਪੰਛੀਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਸੁਣਨਾ ਉਸੇ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਆਇਆ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਕੁਦਰਤ ਅਤੇ ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਉਹ ਚਿੜੀ ਦੇ ਆਲ੍ਹਣੇ ਨੂੰ ਮੀਂਹ ਵਿਚ ਭਿੱਜਦਿਆਂ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਆਲ੍ਹਣੇ ਤੇ ਛੱਤ ਪਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਹਰਜਿੰਦਰ ਪੱਤੜ ਨੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਬੱਚਿਆਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਹੈਰਾਨੀਜਨਕ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਪੱਗੜੀ ਤੇ ਦਾਗੜੀ ਵੇਖ ਕੇ ਉਤਸੁਕਤਾ ਬਾਰੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਸਿਰਜੀਆਂ ਹਨ। ਗੱਲ ਕੀ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਹਰ ਰੰਗ ਸਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪੈਂਡਾ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਜੇ ਰੂਪਕ ਪੱਖ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਲੰਮੇ ਅਤੇ ਛੋਟੇ

ਆਕਾਰ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਇਕ ਅੱਧ ਗ਼ਜ਼ਲ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ। ਕੁਝ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਤੁਕਾਂਤ ਵਰਤਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਝ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹਨ। ਉਸਦੀ ਸ਼ਬਦ ਚੋਣ ਸੁਚੱਜੀ ਅਤੇ ਵਿਰਸੇ ਚੋਂ ਲਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਹ ਝੋਲਵੀਂ, ਜੀਰ, ਅਰਤਲਾ, ਸੀਆ ਸੇਕਣਾ, ਢਾਸਣਾ, ਛੰਭ, ਵਰਮੀ ਵਰਗੇ ਅਲੋਪ ਹੁੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸਦੇ ਭਾਵਾਂ ਨਾਲ ਮੇਚ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਸਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਸਾਂਤਾ ਕਲਾਜ਼, ਜੱਦੀ ਘਰ , ਟੱਪਰੀਵਾਸ, ਇਕਬਾਲੇ -ਜ਼ੁਰਮ, ਰੰਗਲੀ ਚਿੜੀ ਆਦਿ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਰਗੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸਮੋਈ ਬੈਠੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਲਈ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ।

-0-

ਕਵਿਤਾ ‘ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ’ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ

ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਣਖੀਲਾ ਭਾਵੇਂ ਬਹੁਤ ਜਾਣਿਆ-ਪਛਾਣਿਆ ਕਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਇਕ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਇਨਸਾਨ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਵਿਤਾ ਵੱਸਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁਹਿਰਦ, ਮਿਲਾਪੜਾ ਅਤੇ ਨਿਮਰ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ। ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਣਖੀਲਾ ਵਿਚ ਇਕ ਚੰਗੇ ਕਵੀ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਵਿਦਮਾਨ ਹਨ। ਉਸਦਾ ਕਵਿਤਾ-ਪਿਆਰ ਉਸਨੂੰ ਸਾਹਿਤਕ ਮਹਿਫ਼ਲਾਂ ਵਿਚ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਜਿੰਨਾ ਉੱਦਮੀ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਬੋਲਣ ਵਿਚ ਸੰਜਮੀ ਵੀ। ਉਸਦੀ ਤਿੱਖੀ ਨਜ਼ਰ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਨੂੰ ਘੋਖਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਵਿਚੋਂ ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਪਨਪਦੀ ਹੈ। ‘ਕਵਿਤਾ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ’ ਉਸਦੀ ਪਲੇਠੀ ਪੁਸਤਕ ਹੈ।

ਕੋਈ ਕਵੀ ਜਦੋਂ ਕਲਮ ਚੁੱਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਲੇਖਣੀ ਰਾਹੀਂ ਸਵੈ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਣਖੀਲਾ ਨੇ ਕੈਨੇਡਾ ਰਹਿਕੇ ਇੱਥੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਭਰਪੂਰ ਜੀਵਿਆ ਅਤੇ ਇੱਥੇ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਸਮਝਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿੱਛੋਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜੁੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀਆਂ ਖ਼ੂਬੀਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਉਸਦੀ ਅਨੁਭੂਤੀ ਬਣ ਉਸਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਉਜਾਗਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਕੈਨੇਡਾ ਆਕੇ ਵਸ ਗਏ ਲੋਕਾਂ ਬਾਰੇ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

ਮਨ ਲਲਚਾਉਂਦੇ ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ, ਉਹ ਉਧਲ ਆਏ,
ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਸੱਭਿਅਤਾ, ਉਹ ਨਾਲ ਲਿਆਏ।

ਨਾਲ ਲਿਆਏ ਜਾਪਦੇ, ਕਈ ਹੋਰ ਗੁਣ ਵਿਸ਼ੇਸ਼,
ਮਲਟੀ ਕਲਚਰਲ ਬਣ ਗਿਆ ਇਹ ਸਾਡਾ ਦੇਸ਼।

ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਇਮੀਗਰੇਸ਼ਨ ਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹਣ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬਾਸ਼ਿੰਦੇ ਆ ਵਸੇ ਹਨ। ਕੈਨੇਡਾ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਹਰ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਭਰਵਾਂ ਹੁੰਘਾਰਾ ਦਿੰਦਿਆਂ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਸੈਂਟਰਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਚਲਾਏ ਹਨ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਰਲ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਤਿਉਹਾਰ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਪਰੋਕਤ ਸਤਰਾਂ ਨਾਲ ਅਣਖੀਲਾ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਬਹੁ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਦੇਸ਼ ਹੋਣ ਵੱਲ ਹੀ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਜਦੋਂ ਆਪਣਾ ਦੇਸ਼ ਛੱਡ ਕੇ ਵਿਦੇਸ਼

ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਉਹ ਅਕਸਰ ਭੂ-ਹੋਰਵੇ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਣਖੀਲੇ ਨੇ ਪੂਰੇ ਮਨ ਨਾਲ ਕੈਨੇਡਾ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਵਾਂਗ ਉਹ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਉਦਰੇਵੇਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣਾ ਦੇਸ਼ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਤਕਰੀਬਨ ਹਰੇਕ ਪੱਖ ਤੇ ਹੀ ਉਸਨੇ ਕਵਿਤਾ ਰਚੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਠੰਡ ਬਾਰੇ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

ਅਤਿ ਦੀ ਠੰਡ ਕੋਲੋ ਘਬਰਾਏ, ਲੋਕੀਂ ਸਿਰ ਲੁਕਾਵਣ,
ਕਈ ਵਿਚਾਰੇ ਰੋਟੀ ਮਾਰੇ, ਮਜਬੂਰਨ ਕੰਮ ਤੇ ਜਾਵਣ,

ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਕੈਨੇਡਾ ਆਪਣੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇੱਥੇ ਆਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਵੰਗਾਰਾਂ ਨਾਲ ਜੂਝਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਕੰਮ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਫੇਰ ਬੋਲੀ ਨਾ ਆਉਣ ਦੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਬੇਸਮੈਂਟਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਦੁੱਭਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਠੰਢ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਲੋਕ ਤੋੜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਭ ਦੇ ਨਾਲ ਕਈ ਵਾਰ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜੌਬਾਂ ਤੇ ਜਾਣ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿਗੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਇੱਥੇ ਘਰੇਲੂ ਹਿੰਸਾ ਬਹੁਤ ਵਧੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਅਣਖੀਲਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਕਈ ਹੱਥਕੰਡੇ ਲੱਗਦੇ, ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਅਪਨਾਏ ਜਾਂਦੇ ਨੇ,
ਫਿਜ਼ੀਕਲ ਸੈਕਸੂਅਲ ਵਾਏਲੈਂਸ ਤੋਂ, ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਮੁੰਡੇ ਬਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਆਂਦੇ ਨੇ।

ਉਹ ਆਪਣਾ ਦੇਸ਼ ਛੱਡ ਕੇ ਕੈਨੇਡਾ ਆਕੇ ਵੱਸਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਦਿਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਸੁੱਖ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਇਥੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਪਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਤਕਲੀਫਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਨਿੱਤ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਰਖੀਆਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਫਲਾਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਨੂੰਹ ਮਾਰ ਦਿਤੀ ਜਾਂ ਘਰੇਲੂ ਹਿੰਸਾ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਜਾਣਾ ਪਿਆ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਇਕ ਸਿਆਣੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਵਾਂਗ ਹਿੰਸਾ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਸਿੱਟੇ ਇਉਂ ਦੱਸਦਾ ਹੈ:

ਅਬਯੂਜ਼ਿੰਗ, ਐਕਯੂਜ਼ਿੰਗ, ਹਿਯੂਮੀਲੇਸ਼ਨ, ਇਨਟੀਮੀਡੇਸ਼ਨ,
ਏਦੂੰ ਅੱਗੇ ਫੈਮਿਲੀ ਨਾਲੋਂ ਟੋਟਲ ਆਈਸੋਲੇਸ਼ਨ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਮਨਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਜਿਵੇਂ ਨਵਾਂ ਸਾਲ, ਸੀਨੀਅਰਜ਼ ਮੰਥ, ਵਿਸਾਖੀ, ਫਾਦਰਜ਼ ਡੇਅ, ਮਦਰਜ਼ ਡੇਅ ਅਤੇ ਜਨਮ ਦਿਨ ਆਦਿ ਤੇ ਵੀ ਉਸਨੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਸ ਕੋਲ ਬਹੁਤ ਤੀਖਣ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੇ ਬੁੱਧੀ ਹੈ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮੁਖ਼ਾਤਿਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਰੂਣ-ਹੱਤਿਆ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

ਕਿਉਂ ਧੀਆਂ ਮਾਰ ਮੁਕਾਉ, ਆਪੇ ਵਿਚ ਜਗਾਨ,
ਕਾਦਰ ਦੀ ਕੁਦਰਤ, ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਕਰੋ ਵੀਰਾਨ,

ਕੁਦਰਤ ਬਹੁਤ ਖੂਬਸੂਰਤ ਹੈ ਤੇ ਹਰ ਕਵੀ ਤੇ ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਮਨੁੱਖ ਵਾਂਗ ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਅੰਤਾਂ ਦਾ ਮੋਹ ਹੈ। ਰੁੱਤਾਂ ਤੇ ਲਿਖੀ ਉਸਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਕਵਿਤਾ ਸਲਾਹੁਣਯੋਗ ਹੈ:

ਰੁਤ ਬਸੰਤ ਦੀ ਆਈ ਸੁਹਾਣੀ,
ਕੁਦਰਤ ਅੰਦਰ ਆਈ ਰਵਾਨੀ,
ਫੁੱਲ ਕਲੀਆਂ ਬਿਰਖ ਮਹਿਕਣ ਲੱਗੇ,
ਭਿੱਜੀ ਹਵਾ ਵਿਚ ਰਲਿਆ ਪਾਣੀ,
ਕਿਤੇ ਕਾਲੀਆਂ ਬੱਦਲੀਆਂ ਛਾਈਆਂ,
ਕਿਤੇ ਸੂਰਜ ਧੁੱਪਾਂ ਚਮਕਾਈਆਂ,
ਲੁੱਕਣ ਮੀਟੀ ਪਏ ਖੇਲੁਣ ਦੋਵੇਂ,
ਸੂਰਜ ਬੱਦਲ ਅਸਮਾਨ ਦੇ ਹਾਣੀ,

ਪਰ ਇਸ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਵਲੋਂ ਕੀਤੀ ਛੇੜ-ਛਾੜ ਦਾ ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਦੁੱਖ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਇਸ ਬਾਰੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਿਤਾਵਨੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ,

1. ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਐਨਾ ਗੰਧਲਾਇਆ ਏ,
ਜੀਣਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਮਰਨ ਸਮਾਨ,
2. ਕਿਉਂ ਐਨਾ ਦੁਰ ਉਪਯੋਗ ਇਸਦਾ,
ਕਿਉਂ ਐਨਾ ਗੰਧਲਾਇਆ ਪਾਣੀ,

ਬੁੰਦ ਬੁੰਦ ਨੂੰ ਤਰਸੋਗੇ ਫਿਰ,
ਬੁੰਦ ਨਹੀਂ ਲੱਭਣਾ ਪੀਣ ਨੂੰ ਪਾਣੀ,

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਸਮੁੱਚੇ ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਜੀਵਨ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਹੈ। ਕਈ ਜਗ੍ਹਾ ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਸੁਰ ਅਧਿਆਤਮਵਾਦੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਭਿੱਜਾ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਹੋਇਆ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਗੀਤ ਵੀ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਇਕ ਚੰਗੇ ਆਗੂ ਵਾਂਗ ਸੇਧ ਵੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਮਾਨਣ ਲਈ ਮਿਲੇਗਾ। ਆਸ ਹੈ ਕਿ 'ਚਾਰ ਦਿਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਬੇਰਸੀ' ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਪਾਠਕ ਜ਼ਰੂਰ ਰਸ ਮਾਨਣਗੇ!

‘ਨਾ ਵੰਝਲੀ ਨਾ ਤਿਤਲੀ’ ਔਰਤ ਦੇ ਅੰਤਰਮਨ ਦੀ ਆਵਾਜ਼

ਪੰਜਾਬ ਵੱਸਦੀ ਲੇਖਿਕਾ, ਪੱਤਰਕਾਰ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਕਵਿੱਤਰੀ ਅਮਨਦੀਪ ਕੌਰ ਹਾਂਸ ਦੀ ਪਲੇਠੀ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕ ‘ਨਾ ਵੰਝਲੀ ਨਾ ਤਿਤਲੀ’ ਬਾਰੇ ਸੰਖੇਪ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ!

‘ਨਾ ਵੰਝਲੀ ਨਾ ਤਿਤਲੀ’ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਲੈਂਦਿਆਂ ਇਸਦਾ ਤਿਤਲੀ ਵਰਗਾ ਸਰੂਪ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰੇਗਾ। ਇਸਦੇ ਸਰਵਰਕ ‘ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਇਸਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਸੋਚਣ ਲਾ ਦੇਵੇਗਾ। ਜਾਪਦਾ ਇਉਂ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਜਿਹੜਾ ਬਜ਼ਾਰ ਔਰਤ ਨੂੰ ਤਿਤਲੀ ਬਣਨ ਲਈ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਉਸ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰ ਕੇ ਆਖ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਨਾ ਮੈਂ ਤਿਤਲੀ ਵਰਗੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹਾਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਤੁਸੀਂ ਵੰਝਲੀ ਬਣਾ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਵਜਾ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਭਾਵ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਇਹ ਆਸ ਨਾ ਰੱਖਣਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਫੂਕ ਮਾਰੋਗੇ, ਮੈਂ ਉਹੀ ਬੋਲਾਂਗੀ। ਇਉਂ ਇਹ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਸਵੈਮਾਣ ਨਾਲ ਭਰੀ ਔਰਤ ਦੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਚੁਣੌਤੀ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਹੋ ਨਿੱਬੜਦੀ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਪਾਠਕ ਦੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਪੜ੍ਹਣ-ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਨਾਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠਲੀ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਇਉਂ ਲਿਖਦੀ ਹੈ:

ਨਾ ਟੋਲ੍ਹ ਮੇਰੇ ‘ਚੋਂ
ਵੰਝਲੀ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ
ਤਿਤਲੀਆਂ ਦੇ ਖੰਭਾਂ ਦਾ ਰੰਗ
ਮੈਂ ਵੰਝਲੀ ਨਹੀਂ
ਕਿ ਲੱਗ ਕੇ ਤੇਰੇ ਹੋਠਾਂ ਨਾਲ
ਮਿਲਾ ਦਿਆਂ ਤੇਰੀ ਸੁਰ ‘ਚ ਸੁਰ
ਨਾ ਹੀ ਹਾਂ ਤਿਤਲੀ
ਕਿ ਤੂੰ ਛੂਹਵੇਂ ਵੀ ਜੇ ਮੈਨੂੰ
ਤਾਂ ਛੱਡ ਦਿਆਂ
ਤੇਰੇ ਪੋਟਿਆਂ ‘ਤੇ ਖੰਭਾਂ ਦੇ ਰੰਗ !

ਇਹ ਇਕਲੌਤੀ ਕਵਿਤਾ ਹੀ ਉਸਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਅਮਨਦੀਪ ਹਾਂਸ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਜੁਝਾਰੂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਾਲੀ ਕਵਿੱਤਰੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਕਵੀ ਕਵਿਤਾ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਨੂੰ ਹੀ ਸਮਝਦਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਉਸਦਾ ਚਿੰਤਨ ਉਸਦੇ ਮਨ-ਮਸਤਕ

‘ਤੇ ਭਾਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਕਲਮ ਚੁੱਕ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਅਮਨਦੀਪ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਇਉਂ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਪੱਸਰੇ ਗਲਤ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਉਸਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਉਸਦੀ ਰੂਹ ਤੜਫਣ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਬਾਰੇ ਉਹ ਬੜੀ ਬੇਬਾਕੀ ਨਾਲ ਨਿਧੜਕ ਹੋ ਕੇ ਲਿਖਦੀ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਕਲਮ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਦਰਦ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਹਰ ਉੱਣੇ ਬੰਦੇ ਦਾ ਫਿਕਰ ਖਾ ਰਿਹੈ ਪਰ ਹੈਵਾਨ ਬਣੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਉਹ ਥਾਂ ਥਾਂ ‘ਤੇ ਵੰਗਾਰਦੀ ਹੈ:

ਹੁਣ
ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਅੱਖ ਦਾ
ਟੀਰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਹੈ
ਤੁਹਾਡੇ ਲੂੰਬੜ ਚਿਹਰੇ
ਤੋਂ ਲਾਹ ਕੇ ਹਰਨੋਟੇ ਦਾ ਨਕਾਬ
ਨੰਗਾ ਕਰਨਾ ਹੈ

ਇਹ ਸਤਰਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਉਸਦੇ ਹੌਸਲੇ ਨੂੰ ਦਾਦ ਦੇਣੀ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਅਮਨਦੀਪ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਇਕ ਖਾਸ ਚਿੰਤਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਚਿੰਤਾ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਬਹੁਤੀਆਂ ਕਵਿੱਤਰੀਆਂ ਵਾਂਗ ਉਹ ਕੇਵਲ ਔਰਤ ਹੋ ਕੇ ਨਹੀਂ ਵਿਚਰਦੀ ਸਗੋਂ ਇਕ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਸਮੁੱਚੀ ਲੋਕਾਈ ਦਾ ਫਿਕਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਇਕ ਹੋਰ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਅਸਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਉਹ ਇਉਂ ਕਰਦੀ ਹੈ:

ਪੀੜਾਂ ਪਰੁੰਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ
ਪੀੜਾ ਹਰਨ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਜੀਉਣਾ
ਜਾਂ ਮਰਨਾ ਕਿਸੇ ਮਕਸਦ ਲਈ
ਹੈ ਅਸਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ।

ਕਿੰਨੀ ਉੱਚੀ ਸੋਚ ਦੀ ਮਾਲਕ ਹੈ ਸਾਡੀ ਇਹ ਕਵਿੱਤਰੀ! ਹੁੰਦਾ ਇਉਂ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਵਾਰ ਕਵੀ ਕੋਲ ਸੋਚ ਤਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਅਹੁੜਦੇ। ਅਮਨਦੀਪ ਕੋਲ ਸੋਚ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਵੀ। ਅਮਨਦੀਪ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਵੰਗਾਰ ਵਾਂਗ ਉੱਠਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸ਼ਬਦ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣਾ ਉਸ ਲਈ ਸਹਿਜ-ਕਰਮ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਘੜਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਭਾਵੇਂ ਅਸੀਂ ਇਸਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਸ਼ਿੰਗਾਰਦੇ-ਸੁਆਰਦੇ ਜ਼ਰੂਰ ਹਾਂ ਪਰ ਇਹ ਆਪਣਾ ਸਰੂਪ, ਆਕਾਰ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਖੁਦ ਲੈ ਕੇ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ‘ਤੇ ਉੱਤਰਦੀ ਹੈ। ਅਮਨਦੀਪ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਅਤੇ ਬਿੰਬਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉੱਸਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਡੁੱਲ੍ਹੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਾਠਕ ‘ਤੇ ਇਕ ਚਿਰੰਜੀਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵ

ਛੱਡ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣਾ ਹੀ ਪਸੰਦ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਬੇਤਰਤੀਬਤਾ ਚੰਗੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਖਦੀ ਹੈ:

ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਸੰਦ
ਗਜ਼ਲ ਜਿਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ
ਮੇਰੇ ਤਾਂ ਸਾਹ ਵੀ ਨੇ
ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਜਿਹੇ

ਸੱਚ ਦੀ ਹਾਮੀ ਅਮਨਦੀਪ ਦੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹ ਨਹੀਂ ਪਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਵੇਗ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਇਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਮੀਟਰ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹਣ ਲੱਗਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਵਿਚਾਰ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵਿਚਾਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦੇਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਕਲਾ ਕੇਵਲ ਕਲਾ ਲਈ ਨਹੀਂ ਸਮਾਜ ਲਈ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਦੋ ਸਤਰਾਂ ਉਸਦੇ ਚਿੰਤਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਸਮੋਈ ਬੈਠੀਆਂ ਹਨ। ਉਸਦੀ ਹਰ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚੋਂ ਉਸਦਾ ਇਹ ਚਿੰਤਨ ਝਲਕਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਉਹ ਖੁਦ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਪੂਰਾ ਆਪਾ ਢਲ ਕੇ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਸਮੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਅੰਤਰਮਨ ਦੀਆਂ ਸੂਖਮ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਮਨ 'ਤੇ ਪਏ ਕੁਝ ਬਾਹਰੀ ਪ੍ਰਭਾਵ, ਕਦੇ ਕਲਪਨਾ ਰਾਹੀਂ, ਕਦੇ ਯਥਾਰਥਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਉੱਤਰ ਆਏ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ-ਬਾਹਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਸਵੈ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਕਵਿਤਾ ਪਿੱਠਭੂਮੀ ਵੀ ਬਣੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਗਰਭੂਮੀ ਵੀ। ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਬੇਬਾਕ ਹੈ, ਉਹ ਲੁਕਾਉਣ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੀ, ਦੰਭ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਭੀੜ 'ਚੋਂ ਕੁਝ ਸੋਚਾਂ ਚੁਣ ਕੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਪਰਾਗੇ 'ਚੋਂ ਲੱਪ ਕੁ ਹਰਫ਼ ਚੁੱਕ ਕੇ ਉਹ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਹੀ ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤਿਹੀ ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ। ਉਹ ਸਿੱਧੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਅਤੇ ਸੰਬੋਧਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਲਿਖਦੀ ਹੈ:

ਆਓ ਦਿਲ ਬਾਲੀਏ
ਮੁਲਕ 'ਚ ਪਸਰਿਆ
ਹਨੇਰ ਮਿਟਾਉਣ ਦਾ ਸਬੱਬ ਘੜੀਏ
ਦਿਲ ਬਾਲ ਕੇ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਮੁੱਠ 'ਚ ਰੱਖੀਏ !

ਉਸਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਕਵਿਤਾ ਹੈ 'ਭੀੜ'। ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਕਮਾਲ ਦੇ ਬਿਆਨ ਦਿੰਦੀ ਹੈ:

ਭੀੜ ਸਿਸਟਮ ਨਹੀਂ ਬਦਲ ਸਕਦੀ
ਸਮਾਜ 'ਚ ਪਸਰੇ ਕੂੜ ਦਾ
ਹਿੱਸਾ ਤਾਂ ਬਣ ਸਕਦੀ ਏ ਭੀੜ
ਪਰ ਕੂੜ ਹੂੰਝ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ

ਭੀੜਾਂ ਦਾ ਸਿਰ ਨਹੀਂ ਸ਼ੋਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ

ਬਹੁਤ ਰਵਾਨਗੀ ਹੈ ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਵੇਗ ਹੈ। ਸਿੱਖੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਸੋਝੀ ਉਸਨੂੰ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਕਦਰਦਾਨ ਹੈ ਅਤੇ 'ਬੇਦਾਵਾ ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲੇ ਦਾ' ਵਰਗੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖ ਸਕੀ। ਉਂਝ ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਧਰਮਾਂ 'ਤੇ ਤਿੱਖਾ ਕਟਾਖਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਧਰਮ ਵੇਖੋ:

ਬੜਾ ਅਫ਼ਸੋਸ ਹੈ
ਬੰਦੇ ਦਾ ਪੁੱਤ ਬਣ ਕੇ
ਕਦੇ ਸੁੰਨਤ ਦਾ ਦਰਦ
ਕਦੇ ਮੁੰਨਣ ਦਾ ਕਸ਼ਟ

ਅਮਨਦੀਪ ਹਾਂਸ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਵਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਪੱਤਰਕਾਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਹਿੰਮਤ ਅਤੇ ਹੌਸਲੇ ਵਾਲੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਸਮਾਜਕ ਬੁਰਾਈਆਂ ਤੋਂ ਪਰਦਾ ਉਤਾਰਦੀ ਹੋਈ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਕਰ ਗੁਜ਼ਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੀ ਹੈ, ਪਾਸ਼ ਵਰਗੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੁਖਾਤਿਬ ਹੁੰਦੀ ਹੋਈ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਦਲਿਆ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਫ਼ਿਕਰ ਵਾਲੇ ਸੰਜੀਦਾ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਇਹ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਪੁਸਤਕ ਭਰੀ ਪਈ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਲਈ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ 'ਨਾ ਵੰਝਲੀ ਨਾ ਤਿਤਲੀ' ਪੜ੍ਹਣੀ ਪਵੇਗੀ ਅਤੇ ਆਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਜ਼ਰੂਰ ਪਸੰਦ ਆਏਗੀ।

-0-

‘ਵੰਝਲੀ’ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਪਾਸਾਰ

ਜਿਵੇਂ ਹਵਾ ਸਮਤੋਲ ‘ਚ ਪੈ ਕੇ ਕੱਢੇ ਸੰਗੀਤ
ਬਿਲਕੁਲ ਉਵੇਂ ਹੀ ਮੇਰੀ ਤੇ ਹਰਫ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ
ਮੇਰੀ ਕਲਮ ਮਹਿਕੇ ਬਣ ਬਣ ਕੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ
ਜ਼ਰਾ ਨੇੜੇ ਹੋ ਸੁਣਨਾ ਇਕ ਹੂਕ ਸੁਣਾਵਾਂ
ਟੁਰੀ ਜਾਂਦੀ ਨਜ਼ਮ ਵੰਝਲੀ ਦੇ ਹੋਠੀਂ ਛੁਹਾਈ ਗਈ

ਵੰਝਲੀ ਦੇ ਹੋਠੀਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਛੁਹਾਉਣ ਵਾਲੀ ਜੱਗੀ ਬਰਾੜ ਸਮਾਲਸਰ ਕੈਨੇਡਾ ਦੀ ਇਕ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਲੇਖਕ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਹਵਾਵਾਂ ‘ਚੋਂ ਸੰਗੀਤ ਸੁਣਦਾ ਹੈ, ਹਰਫ਼ਾਂ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਢਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ‘ਉਹਦੀ ਡਾਇਰੀ ਦੇ ਪੰਨੇ’ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ, ‘ਕਸਤੂਰੀ’ ਅਤੇ ‘ਵੰਝਲੀ’ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਾਂ ਨਾਲ ਅਮੀਰ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ‘ਵੰਝਲੀ’ ਉਸਦੀ ਨਵ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚਲੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੀ ਰੂਹ ਨਾਲ ਮੁੱਢਲੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਉਣ ਕਰਾਉਂਦਿਆਂ ਮੈਨੂੰ ਅਤਿਅੰਤ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਕਾਵਿ ਸਿਰਜਣ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਬਾਰੇ ਉਹ ਆਪ ਇਉਂ ਲਿਖਦੀ ਹੈ:

ਮਨ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਵਿਹੜੇ ਸੱਧਰਾਂ ਦਾ ਬਾਂਸ ਉਗਾਇਆ
ਉਹ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਵੰਝਲੀ ਦਾ ਸਾਹੀਂ ਉਤਰ ਆਇਆ
ਮੇਰੇ ਹਿੱਸੇ ਜੋਗੀ ਧਰ ਦਿੱਤੀ ਉਸ ਕਾਗਜ਼ੀ ਭਟਕਣ
ਵੱਖ ਵੱਖਰੇ ਸੁਰਾਂ ਵਾਲੇ ਵੀ ਇਕ ਜੁਟ ਹੋ ਕੇ ਧੜਕਣ

ਆਪਣੇ ਕਵਿਤਾ-ਮੋਹ ਬਾਰੇ ਉਸਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਰਚੀਆਂ ਹਨ। ਉਸਦੇ ਦੁਆਲੇ ਵਾਪਰ ਰਹੀ ਹਰ ਘਟਨਾ ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਵਸਤੂ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਭੁੱਲਰ ਨੇ ‘ਵੰਝਲੀ’ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਜੱਗੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਵਸਤੂ ਨੂੰ 9 ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਤੇ ਵਿਅਕਤਿਤੱਤਵ ਸੰਬੰਧੀ ਯਥਾਰਥਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ, ਸਮਾਜ ਪ੍ਰਤਿ ਸੁਚੇਤ ਹੋਣਾ, ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਦੇ ਪਰਿਪੇਖ ਤੇ ਪਰਵਾਸੀ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ, ਵਿਸ਼ਵ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵਿਚੋਂ ਨਸਲਵਾਦ, ਵਿਅੰਗਾਤਿਮਕਤਾ, ਨਾਰੀਵਾਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ, ਨਵੀਨ ਵਿਗਿਆਨਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਬਦਲਦੇ ਪਰਿਪੇਖ। ਜੇ ਇਉਂ ਕਹਿ ਲਈਏ ਕਿ ਵੰਝਲੀ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਰੰਗਾਂ ਦਾ ਗੁਲਦਸਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੋਈ ਅਤਿਕਥਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ।

ਸਾਹਿਤਕ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਦੋ ਮੱਤ ਆਮ ਚੱਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਵਸਤੂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵੇਰ ਕੇਵਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਡੰਬਰ ਨੂੰ ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਸਮਝ ਲਿਆ ਜਾਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕਦੀ ਕਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਵਿਤਾ ਤੇ ਇੰਨੇ ਭਾਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਵਿਤਾ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਰੂਹ ਮਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਭਾਰ ਇਸਦੇ ਵਾਰਤਕ ਬਣ ਜਾਣ ਦਾ ਬਹੁਤ ਡਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਅਜਿਹਾ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰ ਹੈ ਜੋ ਸੁਚੱਜੇ ਬੁੱਤ ਤਰਾਸ਼ ਵਾਂਗ 'ਸ਼ਬਦ ਤਰਾਸ਼ ਤਰਾਸ਼ ਕੇ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਇਉਂ ਜੜਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਰੂਹ ਵੀ ਨਾ ਮਰੇ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਵੀ ਕਾਇਮ ਰਹੇ। ਇਸ ਲਈ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਕੰਟੈਂਟ ਅਤੇ ਸ਼ਿਲਪ ਦੋਵੇਂ ਤੱਤ ਹੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ ਤੇ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਮੱਗਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੱਗੀ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਭਲੀ ਭਾਂਤੀ ਸਮਝਦੀ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਗੱਲ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਸੰਵਾਰਨ ਲਈ ਸਖਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪ ਲਿਖਦੀ ਹੈ

ਅਲਫਾਜ਼ ਲਿਖਾਂ ਸ਼ਿਅਰ ਬਣਾਵਾਂ ਨਜ਼ਮ ਕਰਾਂ

ਕੱਚੀ ਲਿਖਾਂ ਫਿਰ ਪੱਕੀ ਲਿਖ ਕੇ ਵੀ ਸੋਧ ਕਰਾਂ

ਇਉਂ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਵਿਤਾ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਗੂੜ੍ਹਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾ ਦੁਆਰਾ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਸਾਂਝੇ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਜੱਗੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਪੜ੍ਹਕੇ ਇੰਝ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕੇਵਲ, ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਦੀ ਨਹੀਂ, ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਜੀਉਂਦੀ ਵੀ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਹਰ ਪਲ ਕਵਿਤਾ ਧੜਕਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਪਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਅਨੁਭੂਤੀ ਉਸਨੂੰ ਸਰਸਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਵਿਤਾ ਬਣਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਨੇੜਿਉਂ ਵੇਖਦੀ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਫੈਲੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਰਾਹੀਂ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿਚ ਪਰਤ ਦਰ ਪਰਤ ਖੋਲ੍ਹਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਕੈਨੇਡਾ, ਪੰਜਾਬ, ਟੋਰਾਂਟੋ, ਸਮਲਿੰਗੀਆਂ, ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ, ਨਸ਼ਿਆਂ, ਸ਼ਰਨਾਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ, ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ, ਵੋਟਾਂ, ਬੁੱਢਾਪਾ ਕੇਂਦਰਾਂ ਅਤੇ ਬੀਤ ਚੁੱਕੇ ਕਵੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਸ਼ਿਵ, ਪਾਸ਼, ਅਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ, ਅਬਦੁੱਲ ਕਲਾਮ ਆਦਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਅਜ਼ਾਦ ਅਤੇ ਤੋਲ-ਤੁਕਾਂਤ ਵਾਲੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ।

ਕਵਿਤਾ, ਕਵੀ ਅਤੇ ਕਾਵਿ ਰਸੀਏ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਗਹਿਰਾ ਸੰਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਵਿਅਕਿਤਤਿਵ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਢਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਇਉਂ ਕਹਾਂ ਕਿ ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕਵੀ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚੋਂ ਉਸਦੀ ਰੂਹ, ਉਸਦੀ

ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਸੋਚ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਵੀ ਦੀ ਰੂਹ ਜਦੋਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਢਲਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਾਵਿ ਰਸੀਏ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜੱਗੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚਲੀ ਸੋਚ, ਸਮਾਜ ਪ੍ਰਤੀ ਉਸਦਾ ਢਿਕਰ ਜਦੋਂ ਉਸਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਉੱਤਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਾਠਕ/ਸਰੋਤੇ ਨੂੰ ਸੋਚਣ ਲਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ:

ਸੀਨੀਅਰ ਹੋਮ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਬਹਿ ਗੱਲਾਂ ਨੇ ਕਰਦੇ
ਜੁਆਕ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ ਉੱਝ ਤਾਂ ਹਾਂ ਘਰੋਂ ਅਸੀਂ ਸਰਦੇ
ਦਿਨ ਤਿਉਹਾਰ ਤੇ ਨਜ਼ਰਾਂ ਬੂਹੇ ਵੱਲ ਟਿਕਾਈ ਰੱਖਦੇ
ਨਾ ਆਉਣ ਦਾ ਤਾਅਨਾ ਵਕਤ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਰਹਿੰਦੇ ਜਰਦੇ
ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਲੰਘਾ ਦਿੱਤੀ ਔਖੀ ਕਿਰਤ ਕਰਦਿਆਂ
ਆਖਰੀ ਸਾਹ ਕਰਮਾ ਮਾਰੇ ਕਿੱਥੇ ਜਾਕੇ ਧਰਦੇ

ਉਸਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਉਹ ਸ਼ਰਨਾਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੰਝ ਸੰਬੋਧਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:

ਸ਼ਰਨਾਰਥੀਉ
ਸਾਗਰੀਂ ਤੱਟਾਂ ਤੇ ਬੱਚੇ ਗਵਾਉਣ ਵਾਲਿਉ
ਮਹਿਲੀਂ ਬੈਠਿਆਂ ਨੂੰ ਰੁਵਾਣ ਵਾਲਿਉ
ਜੋ ਦੇਸ਼ ਪਨਾਹ ਦੇਵੇ ਵਡਾ ਕਰਿਉ

ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਜੱਗੀ ਆਪਣੇ ਸੁਭਾਅ ਬਾਰੇ, ਆਪਣੇ ਕਿਰਦਾਰ ਬਾਰੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਉਸਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਹੀ ਲੈ ਲਉ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਸੋਚਣ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬਰਾੜ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਸਮਾਲਸਰ ਕਿਉਂ ਲਗਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਉਹ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਲਸਰ ਉਸਦੇ ਪੇਕਿਆਂ ਦਾ ਪਿੰਡ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਪਰਾਈ ਸਮਝ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਘਰ ਦਾ ਮਾਲਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੱਗੀ ਦੀ ਤਮੰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਪਿੰਡ ਸਮਾਲਸਰ ਵਿਚ ਉਹ ਜੰਮੀ ਪਲੀ ਉਸਦੇ ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਰਾਹੀਂ ਯਾਦ ਰੱਖਣ। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸੋਚਵਾਨ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣ ਲਈ ਮੈਂ ਜੱਗੀ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹਾਂ ਅਤੇ ਕਾਮਨਾ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਉਸਦੀ ਸਾਕਾਰਾਤਮਕ ਸੋਚ ਹੋਰ ਵਧੀਆ ਨਜ਼ਰਾਂ ਲਿਖਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋਵੇ। ਮੈਨੂੰ ਪੂਰੀ ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠਕ ਵੰਝਲੀ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਪਸੰਦ ਕਰਨਗੇ।

-0-

‘ਵਿਰਸੇ ਦੇ ਵਾਰਿਸ’ ਦਾ ਸਾਹਿਤਕ-ਸੰਦੇਸ਼

ਸਫ਼ਦਰ ਹਾਜ਼ਮੀ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ‘ਕਿਤਾਬਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਾਜ਼ ਨੇ, ਜਿਉਣ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ ਨੇ’। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਸਮੋਏ ਲੇਖਕ ਦੇ ਕਿਸੇ ਸੁਨੇਹੇ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਇਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਛੱਡਦੀ ਹੈ। ਮਲੂਕ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀ, ਸੁੰਦਰ ਦਿਖ ਵਾਲੀ ਪੁਸਤਕ ‘ਵਿਰਸੇ ਦੇ ਵਾਰਸ’, ਜਿਉਂ ਹੀ ਹੱਥ ਵਿਚ ਫੜੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਸਰਵਰਕ ਤੇ ਛਪੀਆਂ, ਆਪਣੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵੇਖ ਕੇ ਦਿਲ ਸਵੈਮਾਣ ਨਾਲ ਭਰ ਉੱਠਿਆ ਤੇ ਸਿਰ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਝੁਕ ਗਿਆ। ਪੁਸਤਕ ਪ੍ਰਤੀ ਇਹ ਮੇਰਾ ਪਹਿਲਾ ਪ੍ਰਤਿਕਰਮ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਪੁਸਤਕ ਖੋਲ੍ਹੀ ਤੇ ਸਮਰਪਣ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ – ‘ਗਦਰੀ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦੀ ਸੂਹੀ ਸੋਚ ਦੇ ਨਾਂ’ ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਜਾ ਟਿਕੀ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਉਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਤਲਿੱਸਮੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਿਚ ਠਹਿਰੀ ਰਹੀ। ਉਹਨਾਂ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਇਕ ਲੰਮਾ ਇਤਿਹਾਸ ਅੱਖਾਂ ਸਾਂਹਵਿਉਂ ਗੁਜ਼ਰ ਗਿਆ।

ਰਸੂਲ ਹਮਜ਼ਾਤੋਵ ਯਾਦ ਆਇਆ ਜਿਹੜਾ ਕਹਿ ਗਿਐ ਕਿ ‘ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਵਰਤਮਾਨ ਨੂੰ ਗੋਲੀ ਮਾਰੋਗੇ ਤਾਂ ਭਵਿੱਖ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੋਪ ਦੇ ਗੋਲੇ ਨਾਲ ਫੁੰਡੇਗਾ’। ਆਪਣੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ, ਇਸ ਕਵੀ ਦੀ ਸੋਚ ਤੋਂ ਪਾਠਕ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਣੋਂ ਨਾ ਰਹਿ ਸਕੇਗਾ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਾਨਾਮੱਤੇ ਗੌਰਵ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਿਆਂ ਗਦਰੀ ਬਾਬਿਆਂ, ਗੁਰੂਆਂ, ਪੀਰਾਂ, ਭਾਈ ਘਨੱਈਆ, ਸ਼ਹੀਦੇ ਆਜ਼ਮ ਭਗਤ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ, ਫੌਜਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਯੁਗ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਨੂੰ ਤਾਜ਼ਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ;

ਲੜੇ ਖੂਬ ਸੀ ਹੱਕ ਇਨਸਾਫ਼ ਖਾਤਿਰ
ਜੂਝੇ ਸੂਰਮੇ ਵਿਚ ਮੈਦਾਨ ਬਾਬੇ
ਮਾਣ ਮੱਤੇ ਇਸ ਵਿਰਸੇ ਤੇ ਮਾਣ ਕਰੀਏ
ਉਚੇ ਸੁੱਚੇ ਇਹ ਕੌਮ ਦਾ ਮਾਣ ਬਾਬੇ (4-25)

ਜਾਂ

ਦੇਸ਼ ਕੌਮ ਲਈ ਸਭ ਕੁਛ ਵਾਰ ਗਏ
ਆਉ ਗਾਈਏ ਗੁਣਗਾਨ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਦਾ
ਸੂਰਮਿਆਂ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਸਾਫ਼ ਸੁਨੇਹਾ ਸੀ
ਜੀਕਣ ਹੋਵੇ ਨਿਰਮਲ ਪਾਠ ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ।

ਅਗਲੇ ਪੰਨਿਆਂ ਤੇ ਡਾ. ਅਨੂਪ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖਿਆ ਆਰੰਭ ਕਥਨ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੈ। ਡਾਕਟਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸ਼ਬਦ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਵਡਮੁੱਲੇ ਵਿਚਾਰ ਦਿੰਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, “ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਇਹ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਹੀ ਮੰਨਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਨੇਕਾਂ ਯੁਗਗਰਦੀਆਂ ਅਤੇ ਮੰਡੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦੇ ਬੇਲਗਾਮ ਹੋ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਅਸੀਂ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਾਂ।” ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਹੋ ਰਹੇ ਅਨਰਥ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਛੇੜ ਕੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਇਸ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਮਾਰਟਿਨ ਲੂਥਰ ਕਿੰਗ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, “ਤੁਸੀਂ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਕਹੇ ਹੋਏ ਸ਼ਬਦਾਂ ਲਈ ਹੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਲਈ ਵੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹੋ, ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਅਣਕਿਹਾ ਛੱਡ ਦਿਤਾ ਹੈ।” ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਲੇਖਕਾਂ ਅੱਗੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਚੁਣੌਤੀ “ਸ਼ਬਦ” ਦੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰ ਸਹਿਮਤ ਹੋਵਾਂਗੇ। ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਗਲਤ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸਦਿਆਂ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਅਮ੍ਰਿਤ ਵਲੋਂ ਲਿਖੀਆਂ ਇਹ ਸਤਰਾਂ ਯਾਦ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ:

ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ/ਤੂੰ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਸਿੱਖ ਜਾਵੇਂ ਉੜਾ, ਆੜਾ ਕਾਇਦਾ,
ਕਿਤਾਬ ਤੇ ਕਵਿਤਾ/

ਤੇ ਮੁਕਤ ਕਰ ਸਕੇਂ/ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ/ਗਲਤ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਕੈਦ ‘ਚੋਂ/ਤੇ ਲੜ
ਸਕੇਂ

ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਲਈ !

ਅਨੂਪ ਸਿੰਘ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰਦੇ ਹਨ, “ਇਹ ਡੂੰਘੀ ਤੱਸਲੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ‘ਲੋਕ ਵੇਦਨਾ’ ਦਾ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਜਾਂ ਗੁਣ ‘ਵਿਰਸੇ ਦੇ ਵਾਰਸ’ ਹੋਣ ਬੀਣ ਵੇਲੇ ਮਲੂਕ ਸਿੰਘ ਕਾਹਲੋਂ ਸ਼ਬਦ ਸੁੱਚਤਾ ਬਾਰੇ ਬੜਾ ਸਜੱਗ ਹੈ’।

ਫ਼ਰੈਂਕ ਕਿੰਗਡਮ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ 'Questions are the creative acts of intelligence.' ਇਕ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਹੀ ਸਵਾਲ ਉਠਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਸਦਕਾ ਕਵੀ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਦਾ ਹਰ ਗਲਤ ਵਰਤਾਰਾ ਟੁੰਬਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਕਦੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ, ਕਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ, ਕਦੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸਵਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਾਠਕ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਮਲੂਕ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਵਾਲ ਖੜ੍ਹੇ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਮਲੂਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ‘ਵਿਰਸੇ ਦੇ ਵਾਰਸਾਂ’ ਅੱਗੇ ਕੁਝ ਸਵਾਲ ਰੱਖੇ ਨੇ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕੀ ਕਿ ‘ਵਿਰਸੇ ਦੇ ਵਾਰਸ’ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਵੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਇੰਨਾ ਕੁਝ ਗਲਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਕੀ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ? ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੁਖ਼ਾਤਿਬ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ:

1. ਕੱਖਾਂ ਕਾਨਿਆਂ ਵਾਂਗ ਅੱਜ ਰੁਲ ਗਏ ਹਾਂ

ਸੁਨੇਹਾ ਗਦਰੀਆਂ ਵਾਲਾ ਭੁੱਲ ਗਏ ਹਾਂ
 ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਦਾ ਸੁਹਣਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਹੈ ਸੀ
 ਵਿਰਾਸਤ ਮਾਣਮੱਤੀ ਮੂਲੋਂ ਭੁੱਲ ਗਏ ਹਾਂ
 ਹੋਣੀ ਆਪਣੀ ਦੀ ਆਪ ਤਲਾਸ਼ ਕਰੀਏ
 ਫ਼ਜ਼ੂਲ ਵਹਿਣੀ ਮਲੂਕ ਕਿਉਂ ਰੁੜ੍ਹ ਗਏ ਹਾਂ (19)

2. ਹਰ ਕਦਮ ਤੇ ਔਰਤ ਦਾ ਅਪਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹੋ
 ਦੱਸਿਓ ਕਿਹੜੀ ਸਭਿੱਅਤਾ ਦਾ ਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹੋ?

ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਛੇਵੇਂ ਦਹਾਕੇ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤੀ ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ
 ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆਕੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵੱਲ ਨੂੰ ਕੂਚ ਕਰ
 ਰਹੇ ਹਨ। ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਆਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ
 ਕਰਨਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨੇ ਇਕ ਗ਼ਜ਼ਲ ਲਿਖੀ ਸੀ:

ਜੋ ਬਦੇਸ਼ਾਂ 'ਚ ਰੁਲਦੇ ਨੇ ਰੋਜ਼ੀ ਲਈ
 ਉਹ ਜਦੋਂ ਦੇਸ ਪਰਤਣਗੇ ਆਪਣੇ ਕਦੀ
 ਕੁਝ ਤਾਂ ਸੇਕਣਗੇ ਮਾਂ ਦੇ ਸਿਵੇ ਦੀ ਅਗਨ
 ਬਾਕੀ ਕਬਰਾਂ ਦੇ ਰੁੱਖ ਹੇਠ ਜਾ ਬਹਿਣਗੇ

ਮਲੂਕ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ ਮਿਹਨਤਕਸ਼ ਲੋਕ ਜੋ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਭਾਗ
 ਵਿਧਾਤੇ ਹਨ, ਭੁੱਖ ਦੇ ਮਾਰੇ ਹੀ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਦੇਸ ਦੀ ਮੰਦਗਲੀ ਦੇ ਦੁਖੋਂ ਪਰਵਾਸੀ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹਾ
 ਕਵੀ ਪਾਤਰ ਦੇ ਅੰਦਾਜ਼ 'ਚ ਹੀ ਇਹ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ ਕਿ:

ਇਹ ਜੋ ਲੁੰਆਂ 'ਚ ਸੜਦੇ ਨੇ, ਇਹ ਜੋ ਠੰਢਾਂ 'ਚ ਮਰਦੇ ਨੇ
 ਚਿਹਰੇ ਛਾਈ ਰਹੇ ਉਦਾਸੀ, ਕਿਸ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਨੇ ਇਹ ਵਾਸੀ?
 ਕਿਉਂ ਬਣਦੇ ਲੋਕ ਪਰਵਾਸੀ?

ਇਸ ਕਾਵਿ -ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਸੁਰ ਬਹੁਤ ਆਸ਼ਾਵਾਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ
 ਹੱਲਾਸ਼ੇਰੀ ਦਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਲਿਖਦਾ ਹੈ,

1. ਉਠੋ ਤੁਰੋ ਨਾ ਹਿੰਮਤਾਂ ਹਾਰੋ
 ਕਿਉਂ ਕਰਦੇ ਹੋ ਮੰਦੜੇ ਹਾਲ - (ਪ. 21)
2. ਜਰਨੈਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਕਦੇ ਵੀ ਹਾਰਦੇ ਨਹੀਂ
 ਮੋਹ, ਮੰਜ਼ਲ ਦਾ ਕਦੇ ਵਿਸਾਰਦੇ ਨਹੀਂ (ਪ. 26)

ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੋਕ ਗੀਤ 'ਜਾਗੋ ਆਈ ਆ' ਦੀ ਤਰਜ਼ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਕਿਸਾਨਾਂ

ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ ਹੈ:

1. ਉੱਠ ਪਓ ਹੁਣ ਬਾਲ ਮਸ਼ਾਲਾਂ
ਹਰ ਘਰ ਹੋ ਜਾਏ ਉਜਾਲਾ
ਸੱਚ ਦੀ ਅਲਖ ਜਗਾਈ ਆ
ਬਈ ਹੁਣ ਜਾਗੋ ਆਈ ਆ

ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਦਹਾਕੇ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵੀਆਂ ਦਾ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪ੍ਰਤੀ ਮੋਹ ਜਰਾ ਵਧੇਰੇ ਗੂੜ੍ਹਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਾਤਰ ਵਰਗੇ ਕਵੀ ਅਤੇ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਅਮ੍ਰਿਤ ਵਰਗੀ ਕਵਿੱਤਰੀ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਵਿਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਮਲੂਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰਦਿਆਂ ਦੋ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

ਮਿੱਠੀ ਮਾਖਿਓਂ ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ
ਮੈਨੂੰ ਮਾਂ ਦੇ ਲਗਦੀ ਸ਼ੀਰ ਵਰਗੀ।
ਮਸਤ-ਮੌਲੀ ਇਹ ਨੱਚਦੀ ਮੋਰਨੀ ਜਿਹੀ
ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਦੀ ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਫਕੀਰ ਵਰਗੀ।
ਜਿਵੇਂ ਸੱਤ-ਰੰਗੀ ਪੀਂਘ ਅਸਮਾਨ ਅੰਦਰ
ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਲੱਗਦੀ ਹੀਰ ਵਰਗੀ।

ਇਸ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਮਲੂਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕਈ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ੇ ਵੀ ਛੋਹੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਸਾਮਰਾਜ, ਡਰੱਗ ਮਾਫੀਏ, 9-11 ਦਾ ਹਮਲਾ, ਇਰਾਕ ਯੁੱਧ, ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਜੀਉਣ ਕਲਾ, ਹਾਕਮਾਂ ਵਲੋਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਵਧੀਕੀਆਂ ਆਦਿ। ਜੇ ਇਸ ਦੇ ਰੂਪਕ ਪੱਖ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮਲੂਕ ਸਿੰਘ ਨੇ 103 ਪੰਨਿਆਂ ਦੀ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਅਠਾਹਠ ਛੰਦ ਬੋਧ ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਗੀਤ ਅਤੇ ਟੱਪੇ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਕਵੀ ਨੇ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਰਵਾਇਤੀ ਬਣਤਰ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਕੁਝ ਤੁਕਾਂ ਦੇ ਤੌਲ ਵੱਲ ਜਰਾ ਹੋਰ ਧਿਆਨ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਸੋਨੇ ਤੇ ਸੁਹਾਗੇ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋ ਜਾਣੀ ਸੀ।

-0-

‘ਪਿਆਸੀ ਨਦੀ’ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਅਧਿਐਨ

ਪਰਵਿੰਦਰ ਗੋਗੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵਾਂ ਨਾਂ ਹੈ। ਫੇਸਬੁਕ ਤੇ ਉਸਦੀਆਂ ਕਈ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਨੂੰ ਮਿਲੀਆਂ ਤੇ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਕਵਿੱਤਰੀ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਕਾਵਿ-ਸੰਸਾਰ ਉਸਦੀ ਸੰਵੇਦਨਾ, ਚੇਤਨਾ, ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਚਿੰਤਨ ਦਾ ਸੰਗਮ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਅਤੇ ਮਨੋਸਥਲ ਤੇ ਪਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਬੜੇ ਸੂਖਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅਭਿਵਿਅੰਕਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਗੋਗੀ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਸਿਰਜਣ-ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਉਸਦੀ ਆਪਣੀ ਸੁਰਤਿ-ਸੰਵੇਦਨਾ ਦਾ ਸਹਿਜ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਪਲੇਠੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ‘ਪਿਆਸੀ ਨਦੀ’ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਨਾਰੀ ਕਾਵਿ-ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਬੜੀ ਪੁਖਤਾ ਕਵਿਤਾ ਲੈ ਕੇ ਹਾਜ਼ਿਰ ਹੋਈ ਹੈ।

ਸੂਖਮ ਭਾਵੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਵਿਤਾ ਉਸਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਝਰਨੇ ਵਾਂਗ ਫੁੱਟਦੀ ਹੈ। ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਇਹ ਕਵਿੱਤਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਦੇ ਸਿਰਮੌਰ ਨਾਵਲਕਾਰ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਕੰਵਲ ਦੀ ਭਤੀਜੀ ਵੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਤਾਇਆ ਜੀ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਘਰ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਣ -ਲਿਖਣ ਦਾ ਮਾਰੋਲ ਮਿਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਕਵਿਤਾ ਤਾਂ ਉਹ ਸਕੂਲ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਲਿਖਣ ਲਗ ਪਈ ਸੀ ਪਰ ਕਿਤਾਬ ਛਪਵਾਉਣ ਬਾਰੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸਦਕਾ ਕੈਨੇਡਾ ਆਕੇ ਹੀ ਸੋਚਿਆ।

ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਸੁਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀ ਕੀਟਸ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ,

We look before and after,

And pine for what is not:

Our sincerest laughter

With some pain is fraught;

Our sweetest songs are those that tell of saddest

thought.

ਇਸ ਕਾਵਿ-ਸਤਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਵੇਖਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਵਿਤਾ ਅਤੇ ਉਦਾਸੀ ਦਾ ਗਹਿਰਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ, ਪਰਵਿੰਦਰ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਸੁਰ ਬੇਹੱਦ ਉਦਾਸ ਹੈ, ਉਹ ਜਗ੍ਹਾ ਜਗ੍ਹਾ ਪੀੜਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਦਰੇਵਿਆਂ ਦੀ ਬਾਤ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ:

ਮੈਂ ਪੀੜਾਂ ਦੀ ਜਾਈ ਚੰਦਰੀ
ਪੀੜਾਂ ਸੰਗ ਨੱਚੀ ਬਣ ਕੰਜਰੀ।
ਇਹ ਕਲਯੋਗਣ ਪੀੜ ਨੀ ਅੜੀਏ
ਕਿਉਂ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਵਧਦੀ ਜਾਏ।

ਜਾਂ

ਬਹੁਤ ਪੀੜ ਦਿੰਦਾ
ਇਹ 'ਕੱਚ' ਦਾ ਚੁੱਭਣਾ
ਮੈਂ ਕਰਾਂਗੀ ਕੀ ਓਸ 'ਸੱਚ' ਦਾ ਜੋ
ਗੁਲਦਸਤੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਛੁਪਾ ਕੇ ਖੰਜਰ
ਸਰਦਲ ਮੇਰੀ ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਵੇ

ਉਹ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਜਰੂਰ ਹੈ, ਪਰ ਉਸਦੀਆਂ ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਵਿਚ
ਉਸਦਾ ਪਿੰਡ, ਉਸਦੇ ਬਚਪਨ ਦਾ ਘਰ, ਉਸਦੇ ਖੇਤ ਅਤੇ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਮਾਂ-
ਬਾਪ ਹੀ ਵਸਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਬਾਰ ਬਾਰ
ਮੁਖਾਤਿਬ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:

ਜੀਅ ਕਰੇ ਮੈਂ ਪੇਕੇ ਜਾਵਾਂ
ਜੂਹਾਂ ਬੇਲੇ ਜੰਗਲ ਗਾਹਵਾਂ।
ਬਾਬਲ ਪੈਲੀ ਵਾਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ
ਭੱਤਾ ਅੰਮੜੀ ਨਾਲ ਲਿਜਾਵਾਂ

ਔਰਤ ਅਤੇ ਘਰ ਦਾ ਗਹਿਰਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਘਰ ਦਾ ਧੁਰਾ ਹੈ
ਪਰ ਘਰ ਕਦੇ ਵੀ ਉਸਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਪਰਵਿੰਦਰ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਪਰ ਦਿਲ ਨੂੰ
ਟੁੰਬਣ ਵਾਲੀ ਇਕ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਵੰਨਗੀ ਦੇਖੋ:

ਬੱਸ
ਇੱਕ ਉਹ ਘਰ
ਮੇਰਾ ਸੀ
ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਜੋ
ਖੇਡਦਿਆਂ ਅਣਭੋਲ ਹੀ
ਕਿਸੇ ਖੂੰਜੇ ਬਣਾਇਆ ਸੀ
ਉਥੇ ਈ ਮੇਰੀ ਰੂਹ ਸੀ
ਮੇਰਾ ਵਜੂਦ ਸੀ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਵਿਤਾ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਬਹੁਤ ਗਹਿਰਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ ਅਤੇ
ਗੌਰੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਬਾਖੂਬੀ ਨਿਭਾਇਆ ਹੈ:

ਕੁੱਝ ਮਹਿਕਾਂ ਹਵਾਵਾਂ 'ਚੋਂ
 ਫੜਨਾ ਮੈਂ ਚਾਹਵਾਂ।
 ਮੱਕੀ ਦੇ ਬੂਰੂਆਂ ਦੀਆਂ,
 ਕਪਾਹ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀਆਂ,
 ਸਰੋਂ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਦੀਆਂ,
 ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਮਹਿਕ ਦੀਆਂ
 ਕਰਕੇ ਬੰਦ ਉਸਨੂੰ
 ਪਟਾਰੀ 'ਚ ਪਾਵਾਂ।

ਪਰਵਿੰਦਰ ਗੋਗੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਨਾਲ ਪਾਠਕ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੁੜਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀ ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਹੀ ਹੱਟਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹਣ ਦੇ ਨਾਲ ਅਜਿਹੀ ਪਟਾਰੀ ਖੁੱਲ੍ਹਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮੰਦਰ, ਮਸੀਤਾਂ, ਸਰਿੰਜਾਂ ਲਾ ਲਾ ਡਿੱਗੇ ਪੁੱਤਾਂ ਦੀ ਦਾਸਤਾਂ, ਵਕਤ ਦੇ ਚੱਕਰਵਿਊ 'ਚ ਉਲਝੀ ਅੰਤਰ ਆਤਮਾ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ, ਛਲਕਦੇ ਨੈਣ ਪਿਆਲੇ, ਹਵਸ ਡੰਗੇ ਬਚਪਨ ਦਾ ਦਰਦ, ਹਿਜਰਾਂ ਦੀ ਲੰਬੀ ਦਾਸਤਾਨ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ। ਗੋਗੀ ਨੂੰ

ਬ੍ਰਹਿਮੰਡਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੂਰਜ
 ਮੇਰੇ ਮੱਥੇ ਦੇ ਅਕਸ ਤੇ
 ਚਮਕਣ ਲੱਗੇ
 ਮੈਂ ਪਲਕਾਂ ਦੀਆਂ ਬੰਦ
 ਕਰਕੇ ਬਾਰੀਆਂ
 ਰੋਸ਼ਨੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ
 ਚਲੀ ਆਈ ਹਾਂ।

ਵਰਗੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣ ਤੇ ਵਧਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਆਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਪਾਠਕ ਉਸਦੀ ਇਸ ਕਿਤਾਬ 'ਪਿਆਸੀ ਨਦੀ' ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਨਣਗੇ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ-ਜਗਤ ਵਿਚ ਭਰਪੂਰ ਜੀਅ ਆਇਆਂ ਆਖਣਗੇ।

-0-

‘ਕੁਛ ਹਰਫ਼ ਤੇਰੇ ਨਾਂ’ ਦਾ ਪਾਠਗਤ ਅਧਿਐਨ

ਲਖਵੀਰ ਸਿੰਘ ਵੀਰ ਗੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਨੌਜੁਆਨ ਕਵੀ ਹੈ। ਉਹ ਅਜੇ ਬੀ. ਏ. ਦਾ ਹੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੈ। ‘ਕੁਛ ਹਰਫ਼ ਤੇਰੇ ਨਾਂ’ ਉਸਦੀ ਪਲੇਠੀ ਕਾਵਿ ਪੁਸਤਕ ਹੈ ਅਤੇ ਅਕਤੂਬਰ 2012 ਵਿਚ ਛਪੀ ਹੈ। ਹੋਣਹਾਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸਦੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੇ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਛਪਵਾਉਣ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦੇ 90 ਪੰਨਿਆਂ ਅਤੇ 42 ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਦਿਆਂ ਪਾਠਕ ਹਰ ਸਤਰ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਨੌਜੁਆਨ ਦਾ ਧੜਕਦਾ ਦਿਲ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਉਮਰ ਵਿਚ ਭਾਵੁਕ ਹੋਣਾ ਤੇ ਉਪਭਾਵੁਕ ਹੋਣਾ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਉਪਭਾਵੁਕਤਾ ਜਾਂ ਭਾਵੁਕਤਾ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣ ਲਗਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਛਪਾਈ ਬਾਰੇ ਇਸਦੇ ਮੁਖਬੰਦ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋ. ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, “ਕਵੀ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਜੀਤ ਨੂੰ ਉਸਦੀਆਂ ਨਿਰਾਸ਼ਾਵਾਦੀ ਤੇ ਅਪਰਪੱਕ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਕੁਝ ਆਸ ਦਿਖਾਈ ਦਿਤੀ। ਪ੍ਰੋ. ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੀਮਤੀ ਸਲਾਹ ਦਿਤੀ...“ਜੀਵਨ ਅਨਮੋਲ ਹੈ...ਦੁਰਲੱਭ ਹੈ ...ਰਬ ਦੀ ਇਸ ਸੁਗਾਤ ਨੂੰ ਸੋਹਣੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਤ ਕੇ ਸਾਰਥਕ ਬਣਾਈਏ...ਫਿਰ ਆਪੇ ਆਸ਼ਾਵਾਦੀ ਸੁਰ ਦਾ ਅਲਾਪ ਹੋਵੇਗਾ।”

ਪ੍ਰੋ. ਇੰਦਰਜੀਤ ਨੇ ਸ਼ਾਇਦ ਅਜਿਹਾ ਇਸ ਲਈ ਆਖਿਆ ਕਿ ਕਵੀ ਨੇ ਬਾਰ ਬਾਰ ਮੌਤ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਨਿਰਾਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ਼ਕ ਵਿਚ ਨੌਜੁਆਨ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਅਕਸਰ ਰਿਵਾਜਨ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਵੀ ਦੀ ਨਿਰਾਸ਼ਤਾ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨਾਕਾਮ ਇਸ਼ਕ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੀ ਨਿਰਾਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਬਹੁਤੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਉਸਦੀ ਉਦਾਸੀ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਨਿਕਲੀਆਂ ਹਨ। ਆਸ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦਾ, ਕਿਤਾਬ ਛਪਵਾਉਣ ਦਾ ਇਹ ਉੱਦਮ, ਉਸਦੇ ਮਨੋਬਲ ਨੂੰ ਵਧਾਏਗਾ ਤੇ ਲਖਵੀਰ ਆਸ਼ਾਵਾਦੀ ਸੁਰ ਵਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣ ਲੱਗੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ‘ਸਿਤਾਰੋਂ ਸੇ ਆਗੇ ਜਗਾਂ ਔਰ ਭੀ ਹੈ’।

ਲਖਵੀਰ ਸਿੰਘ ਵੀਰ ਅਨੁਸਾਰ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣਾ ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਮਕਸਦ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਬਨਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਰਾਹੀਂ ਉਸਦੀ ਪਛਾਣ ਬਣਨ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਉਹ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਇਸ਼ਕ ਬਣਾ ਲਵੇ ਤਾਂ। ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਸਰੋਦੀ ਅੰਸ਼ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਕਾਵਿ ਪਰਪੱਕਤਾ

ਆਉਣ ਵਿਚ ਅਜੇ ਸਮਾਂ ਲਗੇਗਾ। ਖੁੱਲੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਹੋਰ ਅਭਿਆਸ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਅਜੇ ਸਮਝਣਾ ਹੈ ਕਿ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਅਤੇ ਵਾਰਤਕ ਵਿਚ ਕੀ ਅੰਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਛੰਦ ਬੱਧ ਕਵਿਤਾ ਕਈ ਜਗ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਹੈ। ਉਹ ਕਲਮ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਜੋ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਇਕ ਵੰਨਗੀ ਵੇਖੋ: ਕਈ ਮਣਾਂ ਹੈ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਭਾਰ ਤੇਰਾ, ਮੈਂ ਲਿਖਦੀ ਲਿਖਦੀ ਨੇ ਝੁਕ ਜਾਣਾ। ਭਾਰ ਹੇਠ ਦੱਬੇ ਜਾਣਗੇ ਕਾਗਜ਼ ਸਾਰੇ, ਸਿਆਹੀ ਮੇਰੀ ਨੇ ਨਾਲੇ ਮੁਕ ਜਾਣਾ।

ਜਦੋਂ ਆਸ਼ਕ ਦਾ ਦਿਲ ਟੁੱਟਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਰੋਂਦਾ ਵੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਨਾਲ ਖਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਗੱਲਾਂ ਵੀ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਮੁਲਾਕਾਤ ਲਈ ਤਾਂਘਦਾ ਵੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਅਵੱਸਥਾ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਪਿਆਰ ਭਿੱਜੀ ਰੂਹ ਆਪਣੇ ਸੱਜਣ ਨਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਂਝ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ,

ਉਹ ਰਹੇ ਨਾ ਹੁਣ ਹਾਲਾਤ ਸੱਜਣਾਂ, ਚੂਰ ਚੂਰ ਹੋਏ ਜਜ਼ਬਾਤ ਸੱਜਣਾਂ।

ਸਾਡੀ ਮੌਤ ਹੀ ਚੰਗੀ ਬਣ ਜਾਵੇ, ਜੇਕਰ ਹੋ ਜਾਵੇ ਮੁਲਾਕਾਤ ਸੱਜਣਾਂ।

ਦਿਲ ਟੁੱਟਣ ਤੇ ਤਾਂ ਉਹ ਵੈਣ ਹੀ ਪਾਉਣ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਉਹਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਉਹ ਪਾਗਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਾ ਗੁਆ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਰਾ ਜਹਾਨ ਹੀ ਇਸ਼ਕ ਵਿਚ ਡੁੱਬਿਆ ਲਗਦਾ ਹੈ,

ਵੈਣ ਪਊ ਹਰ ਟੁੱਟੇ ਦਿਲ ਦੇ, ਇਹ ਗੀਤ ਕਿਸੇ ਕਦ ਗਾਉਣਾ ਏ।

ਇਸ਼ਕ ਸਮੁੰਦਰੀਂ ਹਰ ਕੋਈ ਡੁੱਬਿਆ, ਮੈਂ ਪਾਗਲ ਕਿੱਥੋਂ ਤਰ ਜਾਣਾ ਏ।

ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਵਾਲ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਕਵੀ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਲੱਭਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇੰਝ ਉਹ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਹੋਕੇ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਰੱਬਾ ਕਿਥੇ ਗਈ ਪਹਿਚਾਣ ਮੇਰੀ?' ਪਰ ਉਸਦਾ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਉਸਦੀ 'ਰੂਹ ਸ਼ੈਤਾਨ ਬਣ ਗਈ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਚਟਾਨ ਬਣ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਮੌਤ ਨੂੰ ਗਲੇ ਲਗਾ ਸਕਦਾ ਹੈ', ਕੁਛ ਤਰਕ ਸੰਗਤ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ। ਕਵੀ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਉਪਭਾਵਕਤਾ 'ਚੋਂ ਕੋਈ ਖੂਬਸੂਰਤ ਤਜ਼ਬੀਹਾਂ ਚੁਨਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਚਟਾਨ ਬਣੀ ਹਿੰਮਤ 'ਚ ਬਹੁਤ ਕੁਛ ਹੋਰ ਕਰ ਗੁਜ਼ਰਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਮੌਤ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕੇਵਲ ਢੱਠੇ ਹੋਏ ਮਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਂਝ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਰਵਾਨਗੀ ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ,

ਮੇਰੀ ਜਿੰਦਗੀ ਦੀ

ਜੋ ਹਸਤੀ ਏ

ਇਹ ਤੇਰੀ ਬਦੌਲਤ ਏ।

ਇਹ ਗਮ ਤੇਰੇ ਨਾਮ,

ਇਹ ਹਉਕੇ ਤੇਰੇ ਨਾਮ,

ਇਹ ਜੁਦਾਈ ਤੇਰੇ ਨਾਮ,

ਇਹ ਤਨਹਾਈ ਤੇਰੇ ਨਾਮ,

ਇਹ ਰੁਸਵਾਈ ਤੇਰੇ ਨਾਮ,

ਉਸ ਨੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਹਾਰ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕਈ ਵਿਸ਼ੇ ਵੀ ਛੋਹੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਬੰਦਗੀ, ਦਾਜ ਦੀ ਲਾਹਨਤ ਆਦਿ। ਗਾਵਾਂ, ਕੁਦਰਤੀ ਨਜ਼ਾਰਿਆਂ, ਸਵੱਛ ਹਵਾਵਾਂ ਦੇ ਗੁਆਚਣ ਦਾ ਦੁਖ ਵੀ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪ੍ਰਤੀ ਵੀ ਚਿੰਤਿਤ ਹੋਇਆ ਆਖਦਾ ਹੈ,

ਕਿੱਥੇ ਗਏ ਉਹ ਰੁੱਖਾਂ ਦੇ ਝੁੰਡ ਸਾਰੇ, ਨਾਲੇ ਉਹ ਰੁੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਠੰਡੀਆਂ ਛਾਵਾਂ ਕੀ ਲੈਣਾ ਉਹਨਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਵਸਤਾਂ ਤੋਂ, ਭੁਲ ਗਏ ਨੇ ਇਹ ਆਪਣੀਆਂ ਹੀ ਮਾਵਾਂ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਵੀ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਲੋਰੀ ਬਣ ਕੇ ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਵਸਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਚੰਗਾ ਸਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹੇ ਤਾਂ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਰਚੈਤਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

-0-

‘ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਿਹ’-ਦੀ ਨਾਟ-ਲੀਲਾ

ਨਾਟਕ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਇਕ ਅਟੁੱਟ ਅੰਗ ਹੈ। ਇਹ ਸਵਾਂਗ ਅਤੇ ਨਕਲਾਂ ਤੋਂ ਵੇਸ ਬਦਲਦਾ ਬਦਲਦਾ ਅਜੋਕੇ ਟੀਵੀ ਸੀਰੀਅਲਾਂ ਅਤੇ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਨਾਟਕ ਵੇਖਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਨਾਟਕ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਦਿਸਦੇ ਤੇ ਅਣਦਿਸਦੇ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਅਨੇਕ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਚਿਤਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮਨਪ੍ਰਚਾਵਾ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਵਾਂਗ ਸਮਾਜਕ ਸੇਧ ਅਤੇ ਹੋਰ ਚੰਗੇਰਾ ਜੀਵਨ ਜਿਓਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਾਧਾਰਨਤਾ ਤੋਂ ਪਰੇ ਬੌਧਿਕ-ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਦੀ ਸਫ਼ਲ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਕਲਾਤਮਕ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਹੋਰ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪਾਂ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਵੱਧ ਜ਼ਰਅਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਥੇ ਹੋਰ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪਾਂ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਵੱਧ ਯੋਗਤਾ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਬੌਧਿਕਤਾ ਤੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕਤਾ ਦੇ ਨਿਭਾਉ ਲਈ ਕਲਾਤਮਕ ਪ੍ਰਬੰਧਨਤਾ ਅਤੇ ਮੁਹਾਰਤ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਦਾ ਵੀ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਦਰਸ਼ਕ ਨਾਟਕ ਦਾ ਅਹਿਮ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਨਾਟਕ ਦੀ ਸਫ਼ਲਤਾ ਜਾਂ ਅਸਫ਼ਲਤਾ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਦਰਸ਼ਕ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਸਧਾਰਨ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਭਾਵੁਕਤਾ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਵਧੇਰੇ ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਨਾਟਕ ਦਰਸ਼ਕ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਭਾਉਂਦਾ ਉਹ ਸਫ਼ਲ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਪਰ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਟਕ-ਸਿਰਜਨਾ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਪੱਖ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ- ਬੌਧਿਕ, ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ। ‘ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਿਹ’ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਟਕ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਨਾਟਕਕਾਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੋਰ ਵਡੇਰੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਕਲਾਤਮਕ ਪਰ ਯਥਾਰਥਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰੇ। ਸੂਚਨਾ-ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਸਧਾਰਨ, ਚਲੰਤ ਅਤੇ ਲੋਕਮਨ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਟੁੰਬਣ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ/ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਤੇ ਲਿਖੇ ਨਾਟਕ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਛੇਤੀ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਫ਼ਿਲਮਾਂ, ਨਾਟਕਾਂ, ਤੇ ਲੜੀਵਾਰ ਸੀਰੀਅਲਾਂ ਆਦਿ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਖਿਆ, ਮਾਣਿਆ ਤੇ

ਸਲਾਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਉਣਾ ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਚੜ੍ਹਾਉਣਾ ਹੋਰ ਵੀ ਔਖਾ ਅਤੇ ਮੁਹਾਰਤ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਹੈ।

ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਹਿ (ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ), ਮਹਾਨ ਯੋਧੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਕੁੱਦੋਵਾਲ ਦਾ ਪਲੇਠਾ ਨਾਟਕ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਭੱਟੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, “ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਕੁੱਦੋਵਾਲ ਦਾ ਇਹ ਨਾਟਕ ਜਿੱਥੇ ਪਾਠਕਾਂ/ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਰਸੇ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਵਰਗੇ ਮਹਾਨ ਸਿੱਖ ਨਾਇਕ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਨਾਟਕੀ ਮੰਚ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਗਠਨ, ਸਮਾਜਿਕ ਰਾਜਨੀਤਕ ਜਬਰ ਜ਼ੁਲਮ, ਅਨਿਆਂ ਤੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਤੋਂ ਭਾਰ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਲਈ ਨਵੀਂ ਚੇਤਨਾ ਅਥਵਾ ਜਾਗ੍ਰਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਨਾਟਕੀ ਰਚਨਾ ਹੈ।”

ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਹਿ ਨਾਟਕ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਇਕ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਬ੍ਰੈਕ ਟਾਈਮ ਵਿਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਪਾਤਰ ਖਾਲਸਾ ਬਾਣੇ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਸਟੇਜ ਤੇ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਪੁੱਛਣ ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਾਰੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਨਾਟਕ ਹੀ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਤੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਲੇਖਕ ਆਪਣੇ ਕਿਰਦਾਰਾਂ ਤੋਂ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੇ ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰੇ ਬਾਰੇ ਇਹ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਵੀ ਪਹਿਰਾਵਾ ਪਾ ਲਈਏ ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰਾ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਡਰ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣਾ ਵਿਰਸਾ ਤੇ ਬੋਲੀ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਇਹ ਨਾਟਕ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਇਤਿਹਾਸ ਜਾਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਮਾਧਿਅਮ ਹੈ।

ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਓਨਟਾਰੀਓ ਸੂਬੇ ਦੇ ਬਰੈਂਪਟਨ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਿਵਾਸੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਸੰਨ 2010 ਵਿਚ ਬਰੈਂਪਟਨ ਦੇ ਚਿੰਗੂਜ਼ੀ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਬੜੀ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਮੰਚਨ ਕੀਤਾ। ਆਮ ਪੇਂਡੂ ਲੋਕ ਖੇਸੀਆਂ ਦੀ ਬੁੱਕਲਾਂ ਮਾਰੀ, ਸਿਰਾਂ ਤੇ ਸਾਮਾਨ ਦੀਆਂ ਪੰਡਾਂ ਚੁੱਕੀ ਜਦੋਂ ਸਟੇਜ ਤੇ ਤੁਰੇ ਫਿਰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਦਰਸ਼ਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਹੀ ਖਲੋਤਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਹੁਤ ਖੂਬਸੂਰਤ ਤੇ ਕਾਵਿਕ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਰੌਚਕਤਾ, ਰਵਾਨਗੀ ਤੇ ਕਲਾਤਮਕਤਾ ਭਰਦੀ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਇਕ ਡਾਇਲਾਗ ਵੇਖੋ-

“ਓਏ ਭਲਿਓ ਲੋਕੋ ਇਹ ਉਦਾਸੀ ਹੈ

ਓਸ ਚੁੱਪ ਦੀ ਉਦਾਸੀ

ਜਿਸਨੇ ਅਜੇ ਤੱਪਣਾ ਕੜੁਣਾ ਰਿੱਝਣਾ

ਇਕ ਦਿਨ ਲੋਹ-ਪੁਰਸ਼ ਬਣ ਉੱਗਮਣਾ”

ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੇ ਛਪਣ ਨਾਲ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਕੁੱਦੋਵਾਲ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਾਵਿ ਨਾਟਕ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਮੱਤਵਪੂਰਣ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ ਤੇ ਆਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਨਿਕਟ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਉਹ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਟਕ ਲਿਖ ਕੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰੇਗਾ।

-0-

‘ਡਾਲਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ’-ਦੇ ਨਾਟ-ਸਰੋਕਾਰ

ਸਾਹਿਤ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾਟਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਜੇ ਨਾਹਰ ਐਂਜਲਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ‘ਡਾਲਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ’ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਸਹੀ ਤਸਵੀਰ ਕਹਿਣਾ ਕੋਈ ਅਤਿਕਥਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਨਾਟਕ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਉਸਦੀ ਸਟੇਜ-ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਸਟੇਜ ਤੇ ਵੇਖਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਦਾ ਮੰਚਣ ਇੰਨੀ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਦਰਸ਼ਕ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਉਹ ਨਾਟਕ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉਹ ਅਸਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਵਿਚਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਨਾਟਕ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਅਮਰ, ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਕਰਮਜੀਤ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੋ ਬੱਚਿਆਂ ਰਮਨ ਤੇ ਰੋਬੀ ਦੀ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਹਰ ਪਰਵਾਸੀ ਦੇ ਘਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਹਰ ਆਦਮੀ ਆਪਣਾ ਦੇਸ ਛੱਡ ਕੇ ਪਰਦੇਸਾਂ ਵਿਚ ਚੰਗਾ ਜੀਵਨ ਬਿਤਾਉਣ ਲਈ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਚੰਗੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਵੱਡੇ ਘਰ, ਵੱਡੀਆਂ ਕਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਆ ਫਰਨੀਚਰ ਤਕ ਸੀਮਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹੀ ਕੁਛ ਇਸ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਸਭ ਦੌਰਾਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਮੌੜ ਤੇ ਆਕੇ ਇਹ ਪਰਿਵਾਰ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਖਿਰ ਇਥੇ ਆਕੇ ਕੀ ਖੱਟਿਆ ਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਜਗਤਾਰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਵਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਦਾ ਅੰਤ ਸੁਖਾਵਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਨਾਟਕਕਾਰ ਦੀ ਆਸ਼ਾਵਾਦੀ ਸੋਚ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ।

ਇਹ ਨਾਟਕ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਹਾਣੀ ਹੈ ਪਰ ਜੀਵਨ ਵਾਂਗ ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਕਈ ਸਹਿ-ਕਹਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਨਾਲ ਤੁਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਨਾਲ ਇਥੇ ਦੀ ਰੋਜ਼ਮਰਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਜੂਝਦੇ ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਟੈਕ੍ਸਟ ਦੇ ਨਿਯਮ ਤੋੜਣਾ ਮਾਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਗੱਡੀ ਤੇਜ਼ ਚਲਾਉਣਾ ਅਤੇ ਸਟਾਪ ਸਾਈਨ ਮਿਸ ਕਰਨਾ ਤੇ ਫਿਰ ਪੁਲੀਸ ਦੀਆਂ ਟਿਕਟਾਂ ਲੈਣਾ, ਸ਼ਰਾਬ ਪੀ ਕੇ ਗੱਡੀ ਚਲਾਉਣਾ, ਫਿਰ ਟਿਕਟਾਂ ਮਾਫ਼ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਭਾਰਤੀ ਵਕੀਲਾਂ ਕੋਲ ਜਾਣਾ ਆਦਿ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਬੜੇ ਨਾਟਕੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਔਰਤਾਂ ਵਲੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਵਿਖਾਵਾ ਤੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਇ ਗਲਤ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬੋਲਣਾ ਆਮ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ

ਪੁਲੀਸ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਗਲਤੀ ਕਰਨ ਤੇ ਵੀ ਵਧੀਆ ਸਲੂਕ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਚੋਰੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਅਮਰ ਆਖਦਾ ਹੈ,

“ਕੱਲ ਟੋਰਾਂਟੋ ਬੈਂਕ ਰੋਬਰੀ ਹੋਈ, ਜਿਹਦੇ ਵਿਚ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਮੁੰਡੇ ਆਪਣੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਸੀ...” ਕੈਨੇਡਾ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਗਿਰ ਰਹੇ ਕਿਰਦਾਰ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਕਿੰਨਾ ਵੱਡਾ ਵਿਅੰਗ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਚੋਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਦੋਸਤ-ਮਿੱਤਰ ਫ਼ਾਰਮੈਲਟੀ ਵਜੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਲੈਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਮੀਡੀਏ ਦਾ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਦਖ਼ਲ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਇਥੋਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਮਰਦਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਹੋਰ ਕੁਛ ਲਿਆਂਦਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਨਾ ਪਰ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣ ਦੀ ਲਾਅਨਤ ਨਾਲ ਲਿਆਉਣਾ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲੇ। ਸ਼ੁਗਰ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਂਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਰਾਬ ਪੀ ਕੇ ਘਰ ਵਿਚ ਝਗੜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜੁਆਨ ਧੀਆਂ ਦੇ ਥੱਪੜ ਤੱਕ ਵੀ ਮਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਾ ਖ਼ਰਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪੀੜੀ-ਪਾੜਾ ਜਾਂ ਸੋਚ-ਪਾੜਾ ਇੰਨਾ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਜਾਂ ਸਤਿਕਾਰ ਵਾਲਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਔਲਾਦ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਤੇ ਹੀ ਪੁਲੀਸ ਬੁਲਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ।

ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਜਾਂ ਇਥੋਂ ਦੇ ਦੂਜੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਮੇਲ-ਜੋਲ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਅੱਖਰਦਾ ਹੈ। ਚੁਗਲੀ ਦੀ ਆਦਤ ਅਸੀਂ ਇੱਥੇ ਆਕੇ ਵੀ ਛੱਡੀ ਨਹੀਂ। ਲੋਕ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਬਾਰੇ ਗਲਤ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਆਪਣਿਆਂ ਵਲੋਂ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਡਰੱਗ ਗੈਂਗਾ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਨਾ ਵੀ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਨਾਟਕ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਦੁਖਦੀ ਰਗ ਤੇ ਹੱਥ ਧਰਦਾ ਹੈ। ਪਿੱਠਭੂਮੀ ਵਿਚ ਚਲਦਾ ਗੀਤ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ :-

“ਅਸੀਂ ਖਬਰਾਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸੁਣਦੇ ਸਾਂ
ਖੁਦ ਖਬਰਾਂ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਏ ਹਾਂ
ਅਸੀਂ ਕਿਹੜੀ ਦੋੜ ‘ਚ ਪੈ ਗਏ ਆਂ”

ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੀਆਂ 7 ਝਾਕੀਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਝਾਕੀ ਵਿਚ ਹਲਕੇ ਫੁਲਕੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਹਨ ਜੋ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਹਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੀ ਝਾਕੀ ਵਿਚ ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਦੀ ਆਪਸੀ ਗੱਲਬਾਤ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੰਪਤੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਬਹਿਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਕਿਰਦਾਰ ਤੋਂ ਕੈਨੇਡਾ ਆ ਕੇ ਕੀਤੀ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਉੱਭਰਦੀ ਹੈ। ਤੀਜੀ ਝਾਕੀ ਵਿਚ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਵਿਗੜੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਸਿਖਰ ਉਦੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਅਮਰ ਆਪਣੀ ਜੁਆਨ ਧੀ

ਦੇ ਥੱਪੜ ਮਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਪੁਲੀਸ ਨੂੰ ਫੜਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਰੀ ਮੁਸੀਬਤ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਵੱਲੋਂ ਬੱਚਿਆਂ ਵੱਲ ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਪਿਤਾ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਚਮਲਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਸਪੋਰਟਸ ਕਾਰ ਲੈ ਕੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਕੁੜੀ- ਮੁੰਡੇ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਵਿਤਕਰਾ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਬਾਗੀ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਲੋਂ ਉਦਾਸੀਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਤੀਜੀ ਤੇ ਚੌਥੀ ਝਾਕੀ ਵਿਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਅਤੇ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਦੀ ਬਹਿਸ ਹੈ। ਪੰਜਵੀਂ ਝਾਕੀ ਵਿਚ ਜਗਤਾਰ ਇਕ ਸੂਝਵਾਨ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਵਾਂਗ ਸਟੇਜ ਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਛੇਵੀਂ ਅਤੇ ਸੱਤਵੀਂ ਝਾਕੀ ਵਿੱਚ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਲਾਹ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਗਲਤੀ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਇਕ ਪਰਿਵਾਰਕ ਇਕਾਈ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਫਿਰ ਸਟੇਜ ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਗਤਾਰ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਅਸਲ ਵਿਚ ਨਾਟਕਕਾਰ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਕੰਮ ਹੀ ਨਾ ਕਰਦੇ ਰਹੋ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਣੋ। ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਕੇਵਲ ਧਨ ਕਮਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਪਰਪੱਕ ਕਰਕੇ ਅਸਲ ਕਮਾਈ ਕਰੋ। ਵਕੇਸ਼ਨ ਤੇ ਜਾਓ। ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਓ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਹੁਤ ਖੂਬਸੂਰਤ ਸੁਨੇਹਾ ਦਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਇਹ ਨਾਟਕ ਸਮਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਮਿਲਗੋਭਾ ਬੋਲੀ ਇਸਨੂੰ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਨੇੜੇ ਲਿਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਬਹੁਤ ਚੁਸਤ ਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹਨ ਜੋ ਨਾਟਕ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਹਲਕਾ ਫੁਲਕਾ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਖੂਬਸੂਰਤ ਹਾਸਰਸੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਵੀ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ,

“ਲੈ ਗੀਟਾ ਦੀ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਸੁਣ ਲਓ, ਪਰਸੋਂ ਫੋਰ ਓ ਵੱਨ ‘ਤੇ 130 ਤੋਂ ਵੀ ਉਤੇ ਗੱਡੀ ਭਜਾਈ ਜਾਵੇ.....ਉਹ ਤਾਂ ਹੋਗੀ ਨਰਵਸ ਤੇ ਕਨਫਿਊਜ਼, ਉਹਨੇ ਦੱਬਣੀ ਸੀ ਬਰੇਕ ਦੱਬਤੀ ਰੇਸ...!

ਕਹਾਣੀ ਕਿਉਂਕਿ ਕੈਨੇਡਾ ਦੀ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਕੁਛ ਪਾਤਰਾਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਕਿਰਦਾਰ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਜੁਲਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਵਾਰਤਾਲਾਪਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੀਖਣ ਕਰਨ ਲਈ ਪਿੱਠਭੂਮੀ ਵਿਚ ਢੁੱਕਵਾਂ ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰਾ ਨਾਟਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਧੀਆ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਨਾਟਕਕਾਰ ਦੇ ਸੁਨੇਹੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਟਕਕਾਰ ਨਾਹਰ ਐਂਜਲਾ ਨੂੰ ਇੰਨਾ ਵਧੀਆ ਨਾਟਕ ਲਿਖਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਬਹੁਤ ਵਧਾਈ।

ਜਸਬੀਰ ਕਾਲਰਵੀ ਦਾ ਨਾਵਲ-ਜਗਤ

ਜਸਬੀਰ ਕਾਲਰਵੀ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਨ ਲੇਖਕ ਹੈ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਦੋਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ, ਗਜ਼ਲਾਂ ਤੇ ਨਾਵਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਹਨਾਂ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਦਿ ਕਾਲ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦੀਆਂ ਤਹਿਆਂ ਵਿਚ ਲੁਕੇ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਕਾਲਰਵੀ ਹੁਣ ਤੱਕ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਖ਼ਲਾਅ 'ਚ ਤਰਦਾ ਚਿਹਰਾ, ਅਗਸਤ ਪੰਦਰਾਂ, ਰਵਾਲ, ਗੁੰਬਦ ਅਤੇ ਰਬਾਬ (ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ) ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਫ਼ਤਿਹ ਅਤੇ ਅਮ੍ਰਿਤ (ਹਿੰਦੀ, ਪੰਜਾਬੀ, ਉਰਦੂ) ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

'ਅਮ੍ਰਿਤ' ਵਿਚ ਜਸਬੀਰ ਕਾਲਰਵੀ ਨੇ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਪਾਤਰ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਕਲਾਸਿਕ ਸਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਨਾਵਲ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਮ੍ਰਿਤ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੇ ਮੁਖ ਪਾਤਰ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਫੈਲੇ ਅਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਵਿਸ਼ ਬਣ ਜਾਣ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ ਦੇ ਅਮ੍ਰਿਤ ਬਣ ਜਾਣ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਵੀ। ਇਹ ਨਾਵਲ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਗਿਆਨ-ਸਾਗਰ ਦੀ ਆਰਸੀ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਰਾਹ ਪਏ ਅਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਜਦੋਂਜਹਿਦ ਵੀ। ਅਮ੍ਰਿਤ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਾਦਾਂ ਅਤੇ ਚਿੰਤਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਬਾਰੇ ਬੜੀ ਸੰਜੀਦਗੀ ਨਾਲ ਸੋਚਦਾ ਹੋਇਆ ਇਸ ਵਿਚ ਇਸ ਕਦਰ ਉਲਝ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਉਸਨੂੰ ਬੇਮਾਇਨਾ ਲੱਗਣ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਕਦਰ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸੋਚਣ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪਿਆ, ਇਸ ਨੂੰ ਖਤਮ ਹੀ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਮੁੱਚਾ ਨਾਵਲ ਉਸਦੀ ਇਸ ਜਦੋਂਜਹਿਦ ਦਾ ਪਾਸਾਰਾ ਹੈ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਉਹ ਜ਼ਹਿਰ ਸਮਝ ਕੇ ਜੀਅ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਵਹਾਅ ਨੂੰ ਸਹਿਜ ਭਾਵ ਨਾਲ ਤੱਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਮ੍ਰਿਤ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਇਕ ਗਜ਼ਲ ਹੈ,

ਮੈਂ ਇਹ ਚਾਹੁੰਨਾਂ ਹਾਂ ਕਿ ਆਪਣੇ ਖੋਲ੍ਹ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲਾਂ ਕਦੇ

ਜੋ ਮੇਰਾ ਆਹਮ ਚਕਨਾਚੂਰ ਹੋ ਜਾਏ ਕਦੇ (ਗੁੰਬਦ ਪ. 15)

ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਸਾਵੇ ਪੱਤਰ' ਵਿਚ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ 'ਪੜ੍ਹ ਪੜ੍ਹ ਪੁਸਤਕ ਢੇਰ ਕੁੜੇ/ਮੇਰਾ ਵੱਧਦਾ ਜਾਏ ਹਨੇਰ ਕੁੜੇ' - ਅਮ੍ਰਿਤ ਵੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਹਨੇਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਜਦ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ 'ਆਹਮ' ਦਾ ਪੱਥਰ ਚਕਨਾਚੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸੱਚ ਉਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਾਠਕ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਜਸਬੀਰ ਕਾਲਰਵੀ ਦਾ ਇਹ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਇਉਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਕੋਈ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਨਾ ਪਾਤਰ ਤੇ ਨਾ ਪਾਤਰ-ਉਸਾਰੀ, ਨਾ ਕਹਾਣੀ, ਨਾ ਘਟਨਾਵਾਂ, ਨਾ ਆਦਿ-ਮੱਧ- ਅੰਤ, ਬਸ ਇਕ ਪਾਤਰ ਦੇ ਅੰਤਰ-ਦਵੰਦ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੈ ਇਹ ਨਿਵੇਕਲਾ ਨਾਵਲ! ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਾਵਲ ਵਾਂਗ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਰਸ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਗਿਆਨ ਐਨਾ ਕਿ ਸਤਾਸੀ ਸਫ਼ਿਆਂ ਦੇ ਇਸ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਮੁਕਾਉਣ ਨੂੰ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਹਫ਼ਤੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮਾਂ ਲਗ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਜਦੋਂ ਲਿਖਣ ਬੈਠੀ ਤਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਕਈ ਸਵਾਲ ਸਨ ਕਿ ਸਮੁੰਦਰ ਨੂੰ ਕੁੱਜੇ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ? ਕਈ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਤੱਥ ਸਾਰ ਸਮੋਈ ਬੈਠੀ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਸਮਰੱਥਾ ਛੋਟੀ ਜਾਪੀ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਨਾਲ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਦੀ ਕੇਵਲ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਮਾਤਰ ਹੀ ਹੈ ਇਹ ਲੇਖ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀ ਕਥਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਕਿ ਬੜੇ ਨਾਟਕੀ ਵੰਗ ਨਾਲ ਅਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਉਸ ਨਾਚ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਹ ਇਕ ਘੰਟੇ ਤੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਾਲਰਵੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਕੋਈ ਸਾਧਾਰਣ ਨਾਚ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਸ ਕਿਰਿਆ ਦੌਰਾਨ ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹ ਗਹਿਰੇ ਧਿਆਨ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਚ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਵੇਲੇ ਸੂਫ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਓਸ਼ੋ ਦੇ ਨਾਚਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਚ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਸਮਾਪਤ ਕਰ ਦੇਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜੀਵੀ ਜਾਣਾ ਵੀ ਇਕ ਆਦਤ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਆਦਤ ਨੂੰ ਉਹ ਤੋੜ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਇਸ ਉਪਰਾਮਤਾ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਜਸਬੀਰ ਦਾ ਨਾਵਲ ਜਨਮ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਅਮ੍ਰਿਤ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਰਹੱਸ ਨੂੰ ਜਾਨਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਸਿਰਾ ਉਹ ਛੂਹ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਆਪਣੇ ਅੰਦਰਲੇ ਸੱਚ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿਚ ਉਹ ਹਰ ਸੰਪਰਦਾ ਵਿਚ ਗਿਆ ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਉਤਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ। ਉਸਨੇ ਸਾਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਤੋੜ ਦਿੱਤੇ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚਲੀ ਖੜੋਤ ਉਸਨੂੰ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ। ਉਹ 35 ਸਾਲ ਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅਜੇ ਤੱਕ ਅਣਵਿਆਹਿਆ ਹੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਖਿਝ ਆਉਣ ਲੱਗੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਅਕਸਰ ਪੁੱਛਦਾ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚੋਂ ਉਸਨੂੰ ਕੀ ਮਿਲਿਆ? ਕੀ ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਾਂਗ ਖਾਣਾ-ਪੀਣਾ-ਸੌਣਾ ਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ? ਵਿਕਾਸ ਕਿੱਥੇ ਹੈ? ਪੰਨਾ 23 ਤੇ ਜਸਬੀਰ ਕਾਲਰਵੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ,

“ਅਮ੍ਰਿਤ ਅਤਿਮਾਨਵ ਬਣਨ ਦੇ ਰਾਹ ਤੇ ਚੱਲਿਆ ਸੀ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੀ ਸ਼ਰੀਰਕ ਸੱਤਾ ਆਤਮਿਕ ਸੱਤਾ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਉਹ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਊਰਜਾ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣ ਕੇ ਉਸ ਰਹੱਸਮਈ ਸ਼ਕਤੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਸਕੇ ਜੋ ਹਰ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਹੈ।”

ਅਮ੍ਰਿਤ ਕਿੱਤੇ ਵਜੋਂ ਇੰਜਨੀਅਰ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਦੋ ਸਾਲ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਅਤੇ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਅਸਟਰੇਲੀਆ ਵਿਚ ਇਸ ਕਿੱਤੇ ‘ਤੇ ਕੰਮ ਵੀ ਕੀਤਾ ਪਰ ਫਿਰ ਅੰਦਰਲੀ

ਭਟਕਣ ਕਰਕੇ ਨੰਬਰਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਬਹੁਤ ਜਲਦੀ ਕੈਨੇਡਾ ਦਾ ਨਿਵਾਸੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਉਸਦੇ ਭੈਣ-ਭਰਾ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਂਉਂਦੇ ਹਨ। ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਉਸਦੀਆਂ ਸੰਸਾਰਕ ਤੇ ਪਦਾਰਥਕ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੀ ਖੂਬ ਪੂਰਤੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਆਪਣੀ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਉਸਨੇ ਜਵਾਬ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਦਾ ਦਰਦ ਤਾਂ ਸੀ ਪਰ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਗੁਪਤ ਇੱਛਾ ਸੀ ਜੋ ਉਹ ਪੂਰੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਉਸਨੂੰ ਖੁਦ ਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕੀ ਸੀ। ਕੈਨੇਡਾ ਆਕੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਬੇਸਮੈਂਟ 'ਚ ਰਿਹਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਸਭ ਕੁਝ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਲੱਗਿਆ। ਜਲਦੀ ਹੀ ਨੌਕਰੀ ਦੀਆਂ ਅਰਜ਼ੀਆਂ ਭੇਜਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ ਪਰ ਕਿਧਰੇ ਚੱਜ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ। ਨੌਕਰੀ ਦੀ ਭਾਲ ਤੇ ਮੌਜਮ ਦੀ ਮਾਰ-ਦਸਾਂ ਬਾਰਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇਖ ਕੇ ਉਹ ਭਾਰਤ ਵਾਪਸ ਚਲਾ ਗਿਆ ਪਰ ਭਾਰਤ ਵਿਚਲੀ ਗੰਦਗੀ ਵੇਖ ਦੁਖੀ ਹੋਇਆ। ਕੈਨੇਡਾ ਨਾ ਮੁੜਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨਾਲ ਦੌਸਤੀ ਪਾ ਲਈ। ਉਹ ਇਕ ਸਾਧਾਰਣ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਹੁਣ ਇਸ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਸ ਇੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ ਤੇ ਬਾਕੀ ਮਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜੋ ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਉਹ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੱਭਿਆ ਦਰਸ਼ਨ ਹੈ ਜੋ ਉਸਦੇ ਚੇਤਨਾ-ਪ੍ਰਵਾਹ ਵਿਚ ਚੱਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਪੰਨਾ 23 ਤੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, “ ਅਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਅੱਜ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹੜੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਨੇ ਘੇਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਸਾਰੇ ਅਹਿਸਾਸ ਅੱਜ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਆਕੇ ਲਗਾਤਾਰ ਉਸ ਦੀ ਸਵੈ-ਚੇਤਨਾ ਵਿਚ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ।”

ਅਮ੍ਰਿਤ ਜੀਵਨ-ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪਹਿਲੂਆਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਕੌਣ ਹਾਂ, ਮਾਨ-ਅਪਮਾਨ ਕੀ ਹੈ, ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਾਤੇ, ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਚਿੰਤਕਾਂ ਦੇ ਮੱਤ, ਉਸਦੀ ਬੀਤੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਉਸਦੇ ਮਨ ਦੇ ਤਲ ਤੇ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜੋ ਚੇਤਨਾ ਪਰਵਾਹ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਉਜਾਗਰ ਹੋਇਆ ਹੈ- ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਉਹ ਆਪਣੇ ਇਕ ਹੋਰ ਰੂਪ ਜਾਂ ਇਕ ਨਵੇਂ ਅਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਏਥਨਜ਼ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ, ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਬਾਰੇ ਸਿਆਣਿਆਂ ਦੇ ਤੱਥ, ਅਰਸਤੂ, ਨਿਊਟਨ, ਕੈਪਲਰ, ਕਾਪਰਨੀਕਸ, ਯੋਗ ਮੱਤ, ਵੇਦਾਂ ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ, ਵਾਤਸਾਇਨ, ਬੁੱਧ, ਜੈਨ, ਹਿੰਦੂ ਮਤ, ਇਸਾਈ ਮੱਤਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦਾ ਹੈ। ਗੱਲ ਕੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਤੇ ਫ਼ਿਲਾਸਫ਼ਰਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਸਾਰ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ। ਇਸਦੀਆਂ ਕੁਝ ਵੰਨਗੀਆਂ ਵੇਖੋ-

1. “ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਪੱਥਰ ਵਿਚ ਮਹਿਜ਼ ਸੱਤਾ ਹੈ - ਨਾ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਕੋਈ ਪਤਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਪੇੜ-ਪੌਦਿਆਂ ਵਿਚ ਸੱਤਾ ਤੇ ਜੀਵਨ ਦੋਵੇਂ ਹਨ -ਪਰ ਚੇਤਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਿਚ ਸੱਤਾ ਵੀ ਹੈ, ਜੀਵਨ ਵੀ ਹੈ, ਤੇ ਚੇਤਨਾ ਵੀ - ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸਵੈ-ਚੇਤਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਵੈ ਚੇਤਨਾ

ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ ਮਨੁੱਖ ਵੀ ਪਸ਼ੂ ਵਰਗਾ ਹੀ ਹੈ।”

2. ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਰਹੱਸ ਦਾ ਮੁਜੱਸਮਾ ਹੈ ਤੇ ਹਰ ਰਹੱਸ ਵੀ ਚੋਟੀ ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਰਹੱਸ ਹੈ-ਪੰ-18

3. ਅਗਿਆਤ ਜਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਰਹੱਸ ਨਹੀਂ...ਰਹੱਸ ਛੁਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੱਚ ਹੈ -

3. ਪਰ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਜਦੋਂ ਆਤਮ ਬੋਧ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਅਤਿਮਾਨਵ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।” ਪੰ-23

ਇਹ ਬਹੁਤ ਗਹਿਰੇ ਵਿਸ਼ੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਲੇਖਕ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਨੀ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਐਸੇ ਸੂਖਮ ਅਤੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਪਰੋ ਲੈਣਾ ਕਾਲਰਵੀ ਦੇ ਹੀ ਹਿੱਸੇ ਆਇਆ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਅਮ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਜੋ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਉਹ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਗਿਆਨ-ਭੰਡਾਰੇ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਗਿਆਨ ਭਰਪੂਰ ਵਾਰਤਕ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਤੇ ਢੁੱਕਵੀਂ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਇਹ ਪਾਤਰ ਅਮ੍ਰਿਤ ਖੁਦਕੁਸ਼ੀ ਕਰਨ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਕਿਤੇ ਵੀ ਉਪਭਾਵਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸਗੋਂ ਗਿਆਨ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਾਦਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਲਿਖਣ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਸਲਾਹੁਣਯੋਗ ਹੈ, “ਉਸਨੂੰ ਹਰ ਵਾਦ ਇਕ ਕਾਲ ਕੋਠੜੀ ਵਾਂਗ ਲਗਦਾ ਸੀ -ਜਿਸਨੂੰ ਦੀਵੇ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ -ਫਿਰ ਜਿੰਨਾ ਉਸ ਦੀਵੇ ਦੀ ਲੋਅ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਨੀ ਹੀ ਆਦਮੀ ਦੀ ਖੁੱਧੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ - ਖੁੱਧੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੋਣ ਨਾਲ ਉਸ ਹਨੇਰੀ ਕੋਠੜੀ ‘ਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਦੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ- ਵਾਦਾਂ ਦੇ ਘੇਰਿਆਂ ‘ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਹਰ ਆਦਮੀ ਹਲਕਾ ਫੁਲਕਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਸ਼ਰੀਰ ਸੀਮਿਤ ਖੋਲ੍ਹ ‘ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਅਸਤਿੱਤਵ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।” - ਪੰਨਾ 21

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੁਸਤਕਾਂ, ਲੇਖਕਾਂ, ਇਤਿਹਾਸਕ ਹਸਤੀਆ ਤੇ ਚਿੰਤਕਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵਿਦਵਤਾਪੂਰਣ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਫ਼ਰੀਦ ਤੇ ਫ਼ਰਾਇਡ, ਨੀਤਸ਼ੇ ਦੀ ‘ਦਾ ਵਿਲ ਟੂ ਪਾਵਰ’, ਐਡਲਰ, ਬਰਨਾਰਡ ਸ਼ਾਅ, ਅਰਬਿੰਦੂ, ਹਿਟਲਰ, ਆਸਪੰਸਕੀ ਦਾ ‘ਨਿਊ ਮਾਡਲ ਆਫ ਦਾ ਯੂਨੀਵਰਸ’, ਖੁਰਚੇਫ ਦੀ ‘ਆਲ ਐਂਡ ਐਵਰੀਥਿੰਗ’, ਖਲੀਲ ਜ਼ਿਬਰਾਨ ਦੀ ‘ਦਾ ਪ੍ਰੋਫੈਟ’, ਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਮੂਰਤੀ ਆਦਿ।

ਵਾਦਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਚੁਗਿਰਦੇ ਨੂੰ ਵੀ ਅੱਖੋਂ ਪਰੋਖੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਕੈਨੇਡਾ ਆਏ ਨਵੇਂ ਇਮੀਗਰਾਂਟਾਂ ਦੀ ਪੇਤਲੀ ਹਾਲਤ ਤੇ ਕੀਤੀਆਂ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਵੀ ਸਲਾਹੁਣਯੋਗ ਹਨ। ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਥੇ ਹਰ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਨੌਕਰੀ ਲਈ ਵੀ ਲਾਇਸੈਂਸ ਲੈਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹਤ, ਲਹਿੰਦੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਦੋਸਤੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਕੱਠੇ ਬੈਠ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣਾ, ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ

ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਟਿਊਬਵੈਬਲ ਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਬੇਸਮੈਂਟ ਤੇ ਗਰਾਜ਼ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਬ ਕੱਢਣਾ ਆਦਿ ਦਾ ਬੜਾ ਰੌਚਕ ਪਰ ਯਥਾਰਥਕ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਜੰਮੇ ਬੱਚਿਆਂ ਬਾਰੇ ਉਸ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸੱਚ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਤੇ ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਹਨ। ਹੋਰ ਵੀ ਅਨੰਤ ਸਿੱਪੀਆਂ-ਘੋਗੇ ਮੋਤੀ ਅਮ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਸਮੋਏ ਪਏ ਹਨ।

ਉਸਨੇ ਕੁਝ ਸੂਤਰ ਵੀ ਦਿਤੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਪੰਨਾ 28 ਤੇ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਘਰ ਬਣਾਉਣੇ ਇਟੈਲੀਅਨਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖੋ, ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਜਿਊਇਸ਼ ਤੋਂ ਸਿੱਖੋ, ਰੋਮਾਂਸ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਕੁੜੀਆਂ ਨਾਲ ਕਰੋ, ਡਾਕਾ ਮਾਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਕਰੋ ਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨਾਲ ਪੀਓ ਆਦਿ।

ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਲੇਖਕ ਮਹੀਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਜੈਨੇਂਦਰ ਅਤੇ ਅਗਯ ਨੇ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨਾਵਲ ਲਿਖੇ ਹਨ ਪਰ ਜਸਬੀਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਅੱਗੇ ਲੰਘ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਥਾ ਸੂਤਰਾਂ ਨੂੰ ਫੜੀ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ਪਰ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਕਥਾ ਸੂਤਰਾਂ ਦੀ ਵੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।

“ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਮੈਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ
ਕਦ ਮੈਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਗਿਆ
ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਾ ਚੱਲਿਆ” (ਪ. 22)

ਇਹ ਨਾਵਲ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਇਕ ਨਿਵੇਕਲਾ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਪਾਠਕ ਅਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਚਿਤ ਹੋਣਗੇ।

-0-

‘ਮੈਨੂੰ ਛੁੱਟੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ’ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਮਹੱਤਤਾ

ਸਪਨਾ ਚਾਮੜੀਆ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀ ਅਤੇ ਨੀਤੂ ਅਰੋੜਾ ਦੁਆਰਾ ਅਨੁਵਾਦਿਤ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਸਰਵਰਕ ਤੇ ਲਿਖੇ ਸਿਰਲੇਖ ‘ਮੈਨੂੰ ਛੁੱਟੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ’ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਝੰਜੋੜ ਕੇ ਰਖ ਦਿੱਤਾ; ਇਕ ਸੌ ਇਕ ਸਫ਼ਿਆਂ ਦੀ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਪਾਠ ਮਨ ‘ਤੇ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹਾਵੀ ਹੋਇਆ ਕਿ ਅੱਜ ਇਸ ‘ਤੇ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਹੈਰਾਨ ਹਾਂ ਕਿ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਕਿੱਥੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਾਂ!

ਚਲੋ ਗੱਲ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਵ ਸਮੇਟੀ ਲੇਖਿਕਾ ਦੀ ਇਕ ਟੁਕ ਤੋਂ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਉਹ ਲਿਖਦੀ ਹੈ, “ਕਦੇ ਕਦੇ ਮੈਂ ਲੰਮੀ ਛੁੱਟੀ ਤੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ, ਪਰ ਮੈਂ ਇਸ ਛੁੱਟੀ ਤੇ ਬਿਨਾ ਔਰਤ ਹੋਏ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ, ਜਿੱਥੇ ਕੋਈ ਮੇਰੀ ਰੱਖਿਆ ਨਾ ਕਰੇ। ਪਰ ਇਹ ਔਰਤ ਦਿਨ ਰਾਤ ਸੌਂਦੇ ਜਾਗਦੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫਟਾਫਟ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ ਹੈ...ਔਰਤ ਵਾਂਗੂ ਜਿਊਂਦਿਆਂ ਮੈਂ ਇਹ ਵੀ ਭੁੱਲ ਗਈ ਕਿ ਮੈਂ ਇਕ ਇਨਸਾਨ ਹਾਂ...ਮੇਰੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਵਰ੍ਹੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਦੂਜਿਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਕੱਢ ਦਿੱਤੇ”।

ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਔਰਤ ਦੇ ਔਰਤ ਹੋਣ ਦੀ ਹੋਣੀ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਇਕ ਇਕ ਵਾਕ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਸੋਚਣ ਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਲੇਖਿਕਾ ਦੇ ਆਪਣੇ ਅਨੁਸਾਰ “ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਚਿਹਰਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਮੇਰਾ ਚਿਹਰਾ ਹੈ। ਇਹ ਚਿਹਰਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਮਨ ਦਾ ਭਾਰ ਚੁਕ ਕੇ ਨਾਚ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ”। ਇਹ ਵਾਕ ਸਿਰਜਦੀ ਉਹ ਸਮੁੱਚੀ ਭਾਰਤੀ ਔਰਤ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿੱਧਤਾ ਕਰਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਮੈਨੂੰ ਛੁੱਟੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਹਿਣ ਵਾਲੀ ਔਰਤ ਜਗ੍ਹਾ ਜਗ੍ਹਾ ਛਟਪਟਾਉਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਸਥਿਤੀ ‘ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲ ਸਕਦੀ। ਉਸਦੀ ਲੜਾਈ ਮਰਦ ਨਾਲ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਿਕ ਸਿਸਟਮ ਨਾਲ ਵੀ; ਇਹੀ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ ਹੈ। ਮਰਦ ਦੇ ਦੰਭੀ ਕਿਰਦਾਰ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਦੀ ਹੈ, “ਤੂੰ ਦੁਨੀਆ ਜਹਾਨ ਦੇ ਮੰਚਾਂ ਤੋਂ ਗੋਸ਼ਟੀਆਂ ਵਿਚ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਬੋਲਦਾ ਰਹਿ ਪਰ ਸੱਚ ਦੱਸ ਕੀ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ ਕਦੇ ਆਪਣੇ ਸਮਾਨ ਮੌਕਿਆਂ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਕੋਈ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਕਰਵਾਈ ਹੈ?”

ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਦੋ ਹੱਥ ਹੁੰਦੀ ਇਸ ਔਰਤ ਕੋਲ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦਿਆਂ ਇਕ ਅਜੀਬ ਜਿਹੀ ਉਥਲ-ਪੁਥਲ ਪਾਠਕ

ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਘੇਰੀ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਔਰਤ ਦੇ ਨਿਮਨ ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਲਘੂ ਵਿਅਕਤੀ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਿਹਾ /ਸੁਣਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਜਿਵੇਂ ਸਪਨਾ ਨੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਚੈਲੰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਕ ਵਾਰ ਮਾਇਆ ਐਂਜਲੋ ਦੀ ਇਕ ਕਵਿਤਾ ਪੜ੍ਹੀ ਸੀ; ਉਸਨੇ ਇੰਨਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਹੀ ਉਲਥਾ ਲਿਆ;

ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਬੱਚੇ ਹਨ ਚੁੱਕਣ ਨੂੰ
ਕੱਪੜੇ ਹਨ ਤਰੁੱਪਣ ਨੂੰ
ਫਰਸ਼ ਹੈ ਪੂੰਝਣ ਨੂੰ
ਸੌਂਦੇ ਹਨ ਖਰੀਦਣ ਨੂੰ
ਮੁਰਗਾ ਹੈ ਭੁੰਨਣ ਨੂੰ
ਦੋਸਤ ਹਨ ਖੁਆਉਣ ਪਿਆਉਣ ਨੂੰ
ਬਗੀਚਾ ਹੈ ਬੂਟੇ ਕਾਂਟਣ ਛਾਂਟਣ ਨੂੰ
ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕਮੀਜ਼ਾਂ ਹਨ ਇਸਤਰੀ ਕਰਣ ਨੂੰ

.....

ਬਿਲਕੁਲ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਪਨਾ ਆਖਦੀ ਹੈ;
ਦਿਵਾਲੀ ਮੇਰੇ ਲਈ ਸਾਫ਼ ਸਫ਼ਾਈ ਦਾ ਨਾਮ
ਹੋਲੀ ਦਾ ਰੰਗ ਮਿੱਠੀਆਂ ਜਲੇਬੀਆਂ ਵਿਚ ਕੈਦ

ਉਸਦਾ ਅਗਲਾ ਸਵਾਲ ਹੈ, “ਇੱਥੇ ਮੇਰਾ ਕੀ ਹੈ? ਵੱਡਾ ਸਾਰਾ ਘਰ ਮਾਲਕ ਦਾ ਹੈ। ਘਰ ਦੇ ਅੱਗੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ਼ਟ ਦੇਵ ਦੀ ਫੋਟੋ ਲੱਗੀ ਹੈ। ਉਹ ਰਸੋਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਮਾਂ ਬੀਤਦਾ ਹੈ ਉਹ ਮਾਲਕਾਂ ਦੀ ਭੁੱਖ ਨੂੰ ਭਰਨ ਦੀ ਫੈਕਟਰੀ ਹੈ”।

ਜਾਂ ਉਹ ਪੁੱਛਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਅਯੁੱਧਿਆ ਵਾਪਸ ਆਏ ਤਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੇ ਫੁੱਲ ਵਰਸਾਏ ਪਰ ਜਦੋਂ ਰਾਮ ਸੀਤਾ ਨੂੰ ਧੋਖੇ ਨਾਲ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਛੱਡ ਆਇਆ ਤਾਂ ਕੀ ਉਹ ਫੁੱਲ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੇ ਵਾਪਸ ਲੈ ਲਏ ਹੋਣਗੇ?

ਜਾਂ ਕੀ ਇੰਨੀ ਤਰੱਕੀ ਔਰਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੀ ਹੋ ਗਈ?

ਮੈਂ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਸੋਚ ਰਹੀ ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਇਹ ਸਭ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਕੀ ਟੁੱਟਦਾ ਹੈ?

ਮੈਨੂੰ ਕਿਹੜਾ ਲਾਇਲਾਜ ਰੋਗ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਹੈ?”

ਉਸਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਸਵਾਲ ਵੇਖੋ; “ਖਾਣੇ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਕੀ ਸੰਬੰਧ ਹੈ? ਇਹ ਵੀ ਦੱਸੋ ਕਿ ਇਹ ਸੰਬੰਧ ਏਨਾ ਗਹਿਰਾ ਕਿਉਂ? ਮੈਂ ਅਜੇ ਪੌੜੀਆਂ ਹੀ ਉਤਰ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹਾਂ ਤੇ ਮਾਲਕ ਆਖਦੈ ਚਾਹ ਹੀ ਬਣਾ ਲੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਬਾਰਾਂ ਵਜੇ ਥੱਕ ਟੁੱਟ ਕੇ ਬੈੱਡ ਉਬਤੇ ਡਿਗਣ ਲਗਦੀ ਹਾਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਹੀ ਆਵਾਜ਼ ‘ਸਵੇਰੇ ਆਲੂਆਂ ਵਾਲੇ ਪਰੋਠੇ ਬਣਾਈ’, “ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਕੀ ਪਤਾ

ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਮੈਂ ਖਾਣਾ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਹੀ ਯੋਗ ਹਾਂ?" ਉਸਦੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸਵਾਲ ਤੁਹਾਡੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਵਿਸਫੋਟ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਉਸ ਦੀ ਲਿਖੀ ਇਕ ਉਦਾਹਰਣ ਸਾਂਝੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, 'ਮਨੀਸ਼ਾ ਦੀਦੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਦੀ ਪਤਨੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਤੇ ਕਈ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਕੱਠ ਸੀ। ਮਨੀਸ਼ਾ ਦੀਦੀ ਘਰ ਦੇ ਨੌਕਰ ਨਾਲ ਰਸੋਈ 'ਚ ਉਲਝੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਗਰਮੀ 'ਚ ਉਹਨਾਂ ਔਖੇ ਸੌਖੇ ਚਾਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਚੱਟਣੀ, ਰਾਇਤਾ, ਪੁਲਾਵ ਤੇ ਰੋਟੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ। ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਮਰਦ ਦੀਵਾਨ ਤੇ ਸੌਫੇ ਤੋਂ ਉੱਠ ਕੇ ਬਹਿਸ ਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਚੱਲਦੇ ਹੋਏ ਖਾਣੇ ਦੇ ਮੇਜ਼ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਤਰਕ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਬੁਰਕੀ ਤੋੜੀ, ਵਿਰੋਧੀ ਦੰਦਾਂ ਨਾਲ ਚੱਬਾਈ ਤੇ ਖਾਧੀ। ਸਮਝੌਤਿਆਂ ਨੇ ਹੱਥ ਧੋਤੇ, ਪੂੰਝੇ ਅਤੇ ਬਹਿਸ ਨੇ ਮੁੜਵੇਂ ਪੈਰੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦਾ ਰਸਤਾ ਫੜਿਆ। ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਇਹ ਭੁੱਲ ਗਏ ਕਿ ਇੱਕ ਔਰਤ ਤੇ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਨੇ ਅਜੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਖਾਧਾ। ਮਨੀਸ਼ਾ ਦੀਦੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਮਾੜਾ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲੱਗਦਾ ਪਰ ਨੌਕਰ, ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਘਰ ਵਿਚ ਰਹਿਕੇ ਕੁਝ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਜਿਹਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਨੇ ਮਨੀਸ਼ਾ ਦੀਦੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡਾ ਖਾਣਾ ਪਾ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਮਨੀਸ਼ਾ ਦੀਦੀ ਨੇ ਨਾਲ ਇਹ ਵੀ ਆਖਿਆ- 'ਪਤਾ ਹੈ ਉਸ ਰਾਤ ਮੇਰਾ ਕੀ ਦਿਲ ਕੀਤਾ? ਦਿਲ ਕੀਤਾ ਕਿ ਚਟਾਈ ਵਿਛਾਅ ਕੇ ਨੌਕਰ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੌਂ ਜਾਵਾਂ। ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਰਗੀ ਗੰਧ ਵਿਚੋਂ ਸਮਾਨਤਾ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਤਾਂ ਆਵੇਗੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਸੌਂ ਕੇ ਕੀ ਕਰਾਂਗੀ ਜਿਸਦੇ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਦਰਮਿਆਨ ਇੱਕ ਚਿੱਕੜ ਦੀ ਖਾਈ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸਨੂੰ ਹੁਣ ਭਰਨ ਦਾ ਮਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ"।

ਸਦੀਆਂ ਦੀ ਪੈਤਰਿਕ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੇ ਔਰਤ ਦੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਬੰਦੀ ਕਰਕੇ ਰੱਖ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਸਪਨਾ ਲਿਖਦੀ ਹੈ, "ਸਵੇਰ ਅਤੇ ਰਾਤ ਦੇ ਐਨ ਵਿਚਕਾਰ, ਜਟਿਲ ਮੌਤ ਵਰਗੇ ਸਨਾਤਨੀ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਫਰੀਜ਼, ਠੀਕ ਛੇ ਅਤੇ ਸਾਢੇ ਛੇ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਹੈ? ਤੁਸੀਂ ਦੱਸ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਇਸ ਵਕਤ ਇਹ ਔਰਤ ਕੀ ਸੋਚ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ?...ਉਹ ਸੋਚ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਵੱਡੇ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਗੋਭੀ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ, ਵਿਚਕਾਰਲਾ ਮਾਲਕ ਰੋਟੀ ਅਤੇ ਚਾਵਲ ਦੋਵੇਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮੰਗੇਗਾ ਤੇ ਛੋਟਾ ਸ਼ਾਇਦ ਬਾਹਰੋਂ ਖਾ ਕੇ ਆਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਵੇਰ ਦੀ ਬਚੀ ਦਾਲ ਨਾਲ ਹੀ ਖਾ ਲਵਾਂਗੀ"। ਕਿੰਨੀ ਵੱਡੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਔਰਤ ਘਰ ਸੰਭਾਲਦੀ ਹੈ ਸਾਰੇ ਟੱਬਰ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਖੁਆਉਂਦੀ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਹ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਹੀਣ ਭਾਵਨਾ ਵਸ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣਾ ਖਿਆਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ।

ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਭਾਂਵੇਂ ਇਕ ਔਰਤ ਦੀ ਡਾਇਰੀ ਹੈ ਪਰ ਡਾਇਰੀ ਵਾਂਗ ਇਸ ਤੇ ਤਰੀਕਾਂ ਨਹੀਂ ਪਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੇਗ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਅੰਤਾਂ ਦੀ ਰਵਾਨਗੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿਤੇ ਉਕਾਊ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਸਗੋਂ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ

ਜੋੜੀ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਖੁਦ ਆਖਦੀ ਹੈ “ਇਹ ਜੋ ਮੈਂ ਲਿਖ ਰਹੀ ਹਾਂ ਇਹ ਵੀ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੀ ਹੈ, ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਹੈ”। ਇਸ ਡਾਇਰੀ ਨੂੰ ਇਕ ਪੜ੍ਹੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਔਰਤ ਦਾ ਕੈਥਾਰਸਿਸ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਕਿੰਨੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਉਸਨੇ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਔਰਤ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਸੀ ਉਸ ਗੀਣ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਨੰਗਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਕਈ ਵਾਰ ਇਉਂ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਸਹੇਲੀ ਆਪਣੀ ਦੂਜੀ ਸਹੇਲੀ ਨਾਲ ਬੈਠੀ ਦੁਖ ਸੁਖ ਫ਼ਰੋਲ ਰਹੀ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਇਕ ਔਰਤ ਕਿਸੇ ਮਰਦ, ਜਿਸਨੂੰ ਉਹ ਦੋਸਤ ਕਹਿ ਕੇ ਸੰਬੋਧਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਨੂੰ ਨਿਹੋਰੇ ਮਾਰ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਪੁੱਛਦੀ ਹੈ ਕਿ ਤੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਕੀ ਥਾਂ ਹੈ? ਇਸ ਦੁਖ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਦਿਆਂ ਕਈ ਜਗ੍ਹਾ ਉਸਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਬਹੁਤ ਖੂਬਸੂਰਤ ਤੇ ਕਾਵਿਮਈ ਹੋ ਵੀ ਹੋ ਗਈ ਵੇਖੀ ਗਈ, “ਮੈਂ ਮੀਂਹ ਵਿਚ ਭਿੱਜਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ ਮੇਰੇ ਵਾਂਗੂ, ਦਰਖਤ ਵਾਂਗੂ, ਧਰਤੀ ਵਾਂਗੂ, ਨਦੀ ਵਾਂਗੂ ਅਤੇ ਕਦੇ ਕਦੇ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਆਪਣਾ ਬੱਦਲਾਂ ਵਾਂਗੂ ਵਰੁਣ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰਦਾ। ਮਰਦੋ! ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਖੁਦ ਵਰੁ ਕੇ ਭਿੱਜਣ ਦਾ ਸੁਖ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਸੁਖ ਹੁੰਦਾ”। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਕੁਝ ਬਹੁਤ ਭਾਵਪੂਰਤ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵੀ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ;

ਮੈਂ ਰੁੱਤਾਂ ਨਾਲ ਨਰਾਜ਼ ਹਾਂ
 ਕਿਉਂਕਿ
 ਸਖ਼ਤ ਗਰਮੀ ਵਿਚ
 ਰੋਟੀ ਵਾਂਗ
 ਤੜਕਾ ਲੱਗਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਾਂਗ
 ਵਹਿੰਦਾ ਹੈ ਪਸੀਨਾ
 ਸਿਰ ਤੋਂ ਮੱਥਾ
 ਮੱਥੇ ਤੋਂ ਗਰਦਨ
 ਗਰਦਨ ਤੋਂ ਢਿੱਡ ਢੂਈ ਇੱਕ ਕਰਦਾ
 ਨਹੀਂ ਰੁਕਦਾ

ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਔਰਤ ਦੀ ਅਵੱਸਥਾ ਬਿਆਨਦਿਆਂ ਤਾਂ ਉਹ ਕਟਾਖਸ਼ਮਈ ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਿਆਂ ਹੱਦ ਹੀ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਖਾਣਾ ਪਰੋਸਦੀ ਔਰਤ ਬਾਰੇ ਉਹ ਲਿਖਦੀ ਹੈ, “ਪਲੇਟ 'ਚ ਠੰਡੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਅੱਖਾਂ, ਥਾਲੀ ਵਿੱਚ ਕੱਟੀਆਂ ਫਟੀਆਂ ਫਰਾਈ ਕੀਤੀਆਂ ਮੇਰੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ, ਇਕ ਕਟੋਰੀ ਵਿਚ ਜਮਾਏ ਹੋਏ ਬੁੱਲ੍ਹ” ਇਹ ਉਸਦੇ ਵੇਗ ਦੀ ਇੰਤਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਹ ਉਸ ਮਰਦ ਨੂੰ ਸਲਾਮ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਦੇ ਦੁਖ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਨੀਤੂ ਅਰੋੜਾ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਵੀ ਉਤਕ੍ਰਿਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਲਗਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਕਿਰਤ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ‘ਮੈਨੂੰ ਛੁੱਟੀ

ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ' ਤੋਂ ਵੱਧ ਢੁੱਕਵਾਂ ਇਸਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਹੋਰ ਕੋਈ ਹੋਈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਸਿਰਲੇਖ ਇਸਦੇ ਮੌਲਿਕ ਨਾਮ 'ਰੋਜ਼ ਵਾਲੀ ਔਰਤ' ਤੋਂ ਵੀ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਦਿਲ ਨੂੰ ਛੂੰਹਦਾ ਹੈ।

ਔਰਤ ਮਨ ਦੇ ਦਰਦ ਨਾਲ ਭਰੀ ਸਪਨਾ ਚਾਮੜੀਆ ਦੀ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਮਨ ਮਸਤਕ ਤੇ ਛਾ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਅੰਤ ਵੀ ਦੇਖਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਜਾਹਰਾ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੁਝ ਨਾ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਵੀ ਉਸਨੇ ਕਬੂਤਰਾਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਗੱਲ ਵੀ ਸੁਲਝਾ ਦਿੱਤਾ, "... ਤਾਂ ਬੁੱਢੇ ਕਬੂਤਰ ਨੇ ਕਿਹਾ -ਦੋਸਤੋ ਘਬਰਾਉ ਨਾ ਹਿੰਮਤ ਨਾ ਹਾਰੋ, ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਾਂਗਾ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਇਕੱਠੇ ਪੂਰੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਜਾਲ ਲੈ ਕੇ ਉੱਡ ਜਾਇਉ। ਤੇ ਕਬੂਤਰਾਂ ਨੇ ਅੰਤਿਮ ਹਾਰ ਕਬੂਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੂਰੀ ਤਾਕਤ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਜਾਲ ਲੈ ਕੇ ਉੱਡ ਗਏ"।

ਆਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਭਾਰਤੀ ਮਰਦ ਦਾ ਔਰਤ ਪ੍ਰਤੀ ਰਵੱਈਆ ਬਦਲ ਜਾਵੇ। ਡਾ ਨੀਤੂ ਅਰੋੜਾ ਦੇ ਅਸੀਂ ਖਾਸ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਕੇ ਸਾਡੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਕਿ ਹਰ ਮਾਂ, ਸੱਸ, ਨਨਾਣ, ਭਾਬੀ, ਅਤੇ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹਰ ਮਰਦ ਨੂੰ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਜ਼ਰੂਰ ਪੜ੍ਹਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਦੇ ਨਾਲ ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਸਹਿਮਤ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਜਗਤ ਵਿਚ 'ਮੈਨੂੰ ਛੁੱਟੀ ਚਾਹੀਦੀ ਐ' ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਸਵਾਗਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

-0-

‘ਮੁਹੱਬਤ ਦਾ ਲੋਕ ਗੀਤ’ ਦਾ ਕਾਵਿ ਪ੍ਰਵਚਨ

ਸਲੀਮ ਪਾਸ਼ਾ ਟੋਰਾਂਟੋ ਸ਼ਹਿਰ ‘ਚ ਵੱਸਦਾ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਇਕ ਸੰਜੀਦਾ ਸ਼ਾਇਰ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਕਲਾਕਾਰ ਦਾ ਦਿਲ ਹੈ। ਇਕ ਵਾਰ ‘ਸਾਰਕ ਰਾਈਟਰਜ਼’ ਵਲੋਂ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀਤੇ ਇਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿਚ ਸ਼ਿਰਕਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਜਾਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਦਿੱਲੀ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੋਈ ਤਾਂਘ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਸੀ, ਇਕ ਕਲਾਕਾਰ ਅਤੇ ਇਕ ਸ਼ਾਇਰ ਇਮਰੋਜ਼ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਦੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਰੱਜ ਕੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਦੀ। ਰੰਗਾਂ ਦਾ ਕਲਾਕਾਰ ਭਾਵ ਕਿ ਇਮਰੋਜ਼ ਮੁਹੱਬਤ ਦਾ ਲੋਕ ਗੀਤ ਕਿਵੇਂ ਬਣਿਆ, ਬੁਰਸ਼ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਸਨੇ ਕਲਮ ਨੂੰ ਕਿੰਝ ਫੜਿਆ, ਸਲੀਮ ਪਾਸ਼ਾ ਇਸ ਰਮਜ਼ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਲਈ ਯੁਗ ਸ਼ਾਇਰਾ ਅਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਸਿਰਨਾਵੇਂ, ਹੌਜ਼ ਖਾਸ, ਦਿੱਲੀ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਜਾ ਮਿਲਿਆ। ਉਸਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਜੋ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਹੋਏ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ, ‘ਇਮਰੋਜ਼ ਮੁਹੱਬਤ ਦਾ ਲੋਕ ਗੀਤ’ ਵਿਚ ਲਿਖ ਕੇ ਸਦਾ ਲਈ ਸਾਂਭ ਲਏ। ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਸਿਰਨਾਵਾਂ ਉਸਨੇ ਇਮਰੋਜ਼ ਦੇ ਖੁਦ ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਲਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ—

ਮੈਂ ਇਕ ਲੋਕ ਗੀਤ ਬੇਨਾਮ

ਹਵਾ ਦੇ ਵਿਚ ਖਿੜਦਾ

ਹਵਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ

ਜਿਹਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੱਗੇ ਉਹ ਚੇਤਾ ਬਣਾ ਲਵੇ

ਹੋਰ ਚੰਗਾ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਅਪਣਾ ਵੀ ਲਵੇ

ਜੀ ਆਏ ਤਾਂ ਗਾ ਵੀ ਲਵੇ

ਮੈਂ ਇਕ ਲੋਕ ਗੀਤ ਸਿਰਫ਼ ਲੋਕ ਗੀਤ

ਜਿਸ ਨੂੰ ਨਾਂ ਦੀ ਕਦੇ ਵੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ

ਸਾਡੇ ਲੋਕ ਗੀਤ, ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਵਸੇ ਸਾਡੇ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਟੱਪੇ ਦੇ ਬੋਲ ਇੰਝ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ— ‘ਲੈ ਗਿਆ ਮੇਰੀ ਜਿੰਦ ਕੱਢ ਕੇ ਤੇਰੇ ਚਿੱਟਿਆਂ ਦੰਦਾਂ ਦਾ ਹਾਸਾ’ ਤਾਂ ਸੱਚਮੁਚ ਕਾਲਜੇ ਵਿਚ ਧੂਹ ਪੈਣ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਇਮਰੋਜ਼ ਦਾ ਨਾਂ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਤੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਵੀ ਅੰਦਰ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਹੀ ਇਕ ਧੂਹ ਪੈਂਦੀ ਏ ਜਿਸਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਮਹਾਨ ਲੇਖਿਕਾ ਦੇ ਨਾਂ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਜੋ ਕਿ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਵਿਚ ਲਿਖੀ

ਹੋਈ ਹੈ, ਦਾ ਗੁਰਮੁਖੀ ਉਤਾਰਾ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਪਾਠਕ ਇਸ ਵਿਚ ਇੰਨਾ ਗੁਆਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਲੱਗਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਸਲੀਮ ਪਾਸ਼ਾ ਦੁਆਰਾ ਇਮਰੋਜ਼ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹੈ; ਉਸਨੂੰ ਇਉਂ ਲੱਗਣ ਲੱਗੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਇਮਰੋਜ਼ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠਾ ਉਸਨੂੰ ਸੁਣ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਮਨ ਬਾਰ ਬਾਰ ਮੁਹੱਬਤ ਨਾਲ ਭਰ ਆਏਗਾ। ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਰੋਸ਼ਮਾਂ ਦਾ ਗੀਤ ਸੁਣਦਾ ਹੋਵੇ- ‘ਹਾਇ ਓ ਰੱਬਾ ਨਹੀਉਂ ਲੱਗਦਾ ਦਿਲ ਮੇਰਾ...’ ਤੇ ਵੈਰਾਗ ਵਿਚ ਆ ਜਾਵੇ।

ਸਲੀਮ ਪਾਸ਼ਾ ਨੇ ਇਸ ਮੁਲਾਕਾਤ ਨੂੰ ਕਮਾਲ ਦੀ ਕਲਾਕਾਰੀ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਇਹ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਕਿਤਾਬ ਇਮਰੋਜ਼ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਹਲਫ਼ਨਾਮਾ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕੱਲੇ ਇਮਰੋਜ਼ ਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੱਚ ਸਮਏ ਹੋਏ ਹਨ।

ਦੋ ਅਜਨਬੀ ਕਲਾਕਾਰ, ਦੋ ਅਜ਼ੀਮ ਸ਼ਾਇਰ ਜਦੋਂ ਰਲ਼ ਬੈਠੇ ਤਾਂ ਗੂੜ੍ਹੇ ਦੋਸਤ ਹੋ ਗਏ। ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਪਾਸ਼ਾ ਇਮਰੋਜ਼ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਮਿਲਿਆ ਪਰ ਆਪਣੇ ਵਿਅਕਤਿੱਤਵ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਉਸਨੇ ਇਮਰੋਜ਼ ਨਾਲ ਇੰਨਾ ਸੱਚਾ ਤੇ ਸੁੱਚਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਇਮਰੋਜ਼ ਨੇ ਉਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣਾ ਦਿਲ ਫ਼ਰੋਲ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਫ਼ਰੋਲੀਆਂ ਕਿ ਕੋਈ ਚਹਲਾ ਨਾ ਰਿਹਾ। ਪਾਸ਼ਾ ਪੋਲੇ ਪੋਲੇ ਪੁੱਛਦਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਮਰੋਜ਼ ਹੌਲੇ-ਹੌਲੇ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ-ਗਾਥਾ ਦੱਸਦਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦੀ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਇਮਰੋਜ਼ ਬੋਲਦਾ ਹੈ, ਪਾਸ਼ਾ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਸ ‘ਤੇ ਹਾਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੰਦਾ। ਉਹ ਕਿੱਧਰੇ ਵੀ ਭਾਵੁਕ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਸਗੋਂ ਬੜੇ ਹੀ ਸਹਿਜ ਵਿਚ ਰਹਿਕੇ ਇਮਰੋਜ਼ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਆਪਮੁਹਾਰੇ ਹੀ ਨਾ ਕੇਵਲ ਇਮਰੋਜ਼ ਦਾ ਕਿਰਦਾਰ ਉੱਭਰਦਾ ਹੈ ਬਲਕਿ ਅਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਸਮਕਾਲੀਆਂ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਵੀ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਮਰੋਜ਼, ਜਿਸਦਾ ਅਸਲ ਨਾਮ ਇੰਦਰਜੀਤ ਸੀ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਜੋ ਇਮਰੋਜ਼ ਹੋ ਗਿਆ, ਆਪਣੀ ਹਿਆਤੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਸਲੀਮ ਪਾਸ਼ਾ ਸਾਹਮਣੇ ਉਲੱਦ ਦਿੰਦਾ ਹੈ; ਉਸਦਾ ਜਨਮ, ਬਚਪਨ, ਪੜ੍ਹਾਈ ਅਤੇ ਕਾਰੋਬਾਰ ਆਦਿ। ਕਿਵੇਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਹਸਤੀ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਕੇ ਵੇਲੇ ਦੀ ਨਾਮਵਰ ਸ਼ਾਇਰਾ ਅਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰ ਬੈਠਾ। ਉਸਨੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਇਹ ਮੁਹੱਬਤ ਤਪੱਸਿਆ ਵਾਂਗ ਨਿਭਾਈ। ਇਮਰੋਜ਼ ਅਮ੍ਰਿਤਾ ਦੀ ਮੁਹੱਬਤ ਵਿਚ ਐਸਾ ਸ਼ੈਦਾਈ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰੁਕਾਵਟ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਅੜਿੱਕਾ ਨਾ ਬਣਨ ਦਿੱਤਾ। ਜੇ ਉਹ ਅਮ੍ਰਿਤਾ ਤੋਂ ਸੱਤ ਵਰ੍ਹੇ ਛੋਟਾ ਸੀ ਤਾਂ ਕੀ ਹੋਇਆ! ਅਮ੍ਰਿਤਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਾਲ ਵਿਆਹੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕੀਤੀ ਸਗੋਂ ਉਹ ਉਸਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲੇ ਛੱਡਣ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਅਮ੍ਰਿਤਾ ਸਾਹਿਰ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਮਰੋਜ਼ ਉਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠ ਉਸ ਦੀ ਮੁਹੱਬਤ ਦੇ ਕਿੱਸੇ ਸੁਣਦਾ, ਸੀਅ ਨਾ ਕਰਦਾ। ਉਹ ਐਸਾ ਜੋਗੀ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਕਾਸਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮੁਹੱਬਤ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਰਿਹਾ। ਇਸਦੇ

ਬਦਲੇ ਉਸਨੇ ਅਮ੍ਰਿਤਾ ਤੋਂ ਕਦੇ ਵੀ ਕੁਝ ਨਾ ਚਾਹਿਆ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਅਮ੍ਰਿਤਾ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਉਹ ਸੱਚ ਵੀ ਉਜਾਗਰ ਹਨ ਜੋ ਅਮ੍ਰਿਤਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨੀ ਵਿਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ। ਅਮ੍ਰਿਤਾ ਦੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਜੀਵਨ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਸੀ, ਅਮ੍ਰਿਤਾ ਬਾਰੇ ਸਮਕਾਲੀਆਂ ਵਲੋਂ ਪਾਈਆਂ ਗਲਤ ਫ਼ਹਿਮੀਆਂ ਅਤੇ ਇਮਰੋਜ਼ ਦਾ ਸਪੱਸ਼ਟੀਕਰਣ, ਅਮ੍ਰਿਤਾ ਨਾਲ ਹੋਈਆਂ ਵਧੀਕੀਆਂ ਪਿੱਛੇ ਲੁਕੇ ਸੱਚ, ਅਮ੍ਰਿਤਾ ਦੀ ਲਗਨ ਅਤੇ ਹਿੰਮਤ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ, ਉਸਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸਹੀ ਸਹੀ ਰਾਇ ਅਤੇ ਉਸਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਦਰਜ ਹੈ।

ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪਾਠਕ ਇਸ ਤੱਥ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਮਰੋਜ਼ ਮੁਹੱਬਤ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਮਿਸਾਲ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਆਪਣੇ ਮਹਿਬੂਬ 'ਤੇ ਕਦੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ,

“ਜ਼ਹੀਨ ਔਰਤ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ ਚਾਹ ਤਾਂ ਪੀ ਸਕਦੇ ਓ, ਗੱਲਾਂ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ਪਰ ਉਹਨੂੰ ਜੀਵਨ ਸਾਥੀ ਬਣਾਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਜ਼ਹੀਨ ਔਰਤ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਤੁਹਾਡੀ ਸੋਚ ਦੀ ਚਿੜੀ ਪਰ ਨਹੀਂ ਮਾਰ ਸਕਦੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਕਈ ਵਾਰੀ ਚੋਖੇ ਦਿਮਾਗ ਵਾਲੀ ਔਰਤ ਨਾਲ ਰਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਹਦੀ ਸੋਹਬਤ ਵਿਚ ਆਪ ਵੀ ਮੈਚਿਓਰ ਹੋ ਗਿਆ ਵਾਂ।”

ਇਮਰੋਜ਼ ਜਿਸ ਲਈ ਅਮ੍ਰਿਤਾ ਲਿਖਦੀ ਹੈ,
ਬਾਪ, ਵੀਰ, ਦੋਸਤ ਤੇ ਖ਼ਾਵੰਦ
ਕਿਸੇ ਲਫ਼ਜ਼ ਦਾ ਕੋਈ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ਤਾ
ਅੱਜ ਜਦੋਂ ਤੈਨੂੰ ਤੱਕਿਆ
ਸਾਰੇ ਅੱਖਰ ਗੂਹੜੇ ਹੋ ਗਏ,

ਸੱਚਮੁਚ ਹੀ ਇਮਰੋਜ਼ ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਵਰਗਾ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਵੀ ਚਾਅ ਨਾਲ ਗਾਉਣਗੀਆਂ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਅਜਿਹਾ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕਿਧਰੇ ਲੱਭੇ ਜੋ ਅਮ੍ਰਿਤਾ ਦੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਅਮ੍ਰਿਤਾ ਨੂੰ ਹਰ ਪਲ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਹਿਸੂਸਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਨਜ਼ਮਾਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ।

ਮੈਂ ਇਸ ਖੂਬਸੂਰਤ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਜੋ ਕਿ ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਜਲਦੀ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਛਾਇਆ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਲਈ ਸਲੀਮ ਪਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹਾਂ ਅਤੇ ਆਸ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਪਾਠਕ ਵੀ 'ਇਮਰੋਜ਼ ਮੁਹੱਬਤ ਦਾ ਲੋਕ ਗੀਤ' ਪੜ੍ਹਕੇ ਬਹੁਤ ਆਨੰਦ ਮਾਨਣਗੇ।

